

OIKEUDENMUKAISUUTTA LAMA-SUOMESSA
Tutkimus suomalaisten tulonlähteistä ja oikeudenmukaisuuskäsityksistä

Sosiologian pro gradu –tutkielma
Riikka Konttinen
Jyväskylän yliopisto
Kesäkuu 2002

Oikeudenmukaisuutta lama-Suomessa
Tutkimus suomalaisten tulonlähteistä ja oikeudenmukaisuuskäsityksistä

Konttinen Riikka
Sosiologian pro gradu -tutkielma
Kesäkuu 2002
Jyväskylän yliopisto
Sivumäärä 86, liitteet: kyselylomake

Tutkimuksessa vertaillaan eri tulonlähteistä toimeentulonsa saaneiden suomalaisten oikeudenmukaisuuskäsityksiä kvantitatiivisen vuonna 1994 kerätyn 1789 vastaajan aineiston avulla. Aineisto on kerätty Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitosten toimesta. Aineisto sijoittuu vuoteen 1994, jolloin Suomessa 1990-luvun alun taloudellisen laman pahimmat vuodet olivat jo takana. Lama on kuitenkin keskeinen teema tutkimuksessa, koska lama vaikutti sekä ihmisten taloudelliseen tilanteeseen ja tulonlähteisiin että ihmisten henkiseen tilaan ja asenteisiin.

Tutkimuksessa oikeudenmukaisuutta on tarkasteltu mahdollisuuksien tasa-arvon näkökulmasta sekä tarkastelemalla vastaajien suhtautumista yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen ja yhteiskunnassa vallitseviin tuloeroihin. Tutkimuksessa verrataan eri tulonlähteistä toimeentulonsa saaneiden näkemyksiä oikeudenmukaisuudesta. Tarkastelussa mukana olevat tulonlähteet olivat palkkatulo, työttömyyskorvaus, toimeentulotuki, eläke sekä investointitulot. Tutkimuksessa havaittiin, että valtaosa suomalaisista katsoi, että yhteiskunnassa vallitsevat tuloerot olivat epäoikeutettuja ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantaminen olisi ollut mahdollista. Valtaosa vastaajista ei yhtynyt väitteeseen: kyllä työtä tekeväälle löytyy. Vallinnutta köyhyyttä selitettiin sekä rakenteellisilla että yksilön omia ominaisuuksia painottavilla syillä. Koulutuksen tasa-arvo oli suomalaisten yleisesti hyväksymä arvo. Eroja asenteissa eri tulonlähteistä toimeentulonsa saaneiden välillä havaittiin jonkin verran. Suurimpia erot olivat verrattaessa niitä, jotka olivat saaneet palkkatai investointituloja toimeentulotuen saajiin.

Avainsanat: oikeudenmukaisuus, mahdollisuuksien tasa-arvo, lama, tulonlähde

SISÄLLYS:

JOHDANTO	1
2 TILANNE SUOMESSA TUTKIMUSAJANKOHTANA	3
2.1 1990-luvun alun Suomi	3
2.2 Laman vaikutus ihmisten taloudelliseen tilanteeseen ja tulonlähteisiin	4
2.3 Henkinen lama	5
2.4 Yhteiskunnallinen ja poliittinen kriisi	7
2.5 Ilmapiiiri Suomessa	9
2.6 Suomi lamassa	10
3 OIKEUDENMUKAISUUS	10
3.1 Oikeudenmukaisuus yhteiskunnallisten instituutioiden hyveenä	10
3.2 Oikeudenmukaisuuskäsitteeseen liittyvä näkökulmia	12
3.3 John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria	13
3.4 Sopimusteorian tulkintoja ja kritiikkiä	15
3.5 Oikeudenmukaisuus tässä tutkimuksessa	19
4 OIKEUDENMUKAISUUSKÄSITYSTEN TUTKIMINEN	20
4.1 Vertailukohteena tutkimukset hyvinvointivaltiosta	21
4.2 Tulonlähde ja puuttuvat vastaukset	21
4.3 Tulonlähdeluokittelu	25
4.4 Ikä, sukupuoli ja koulutus eri toimeentuloryhmissä	27
4.5 Tulojen ja riskien vaikutus asenteisiin	35
5 SUOMALAISTEN OIKEUDENMUKAISUUSKÄSITYKSET	40
5.1 Tuloerojen oikeudenmukaisuus	40
5.2 Yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus	45
5.3 Kyllä työtä tekeväälle löytyy vai löytyykö ?	50
6 NÄKEMYKSET KÖYHYHYDESTÄ JA MENESTYMISESTÄ YHTEISKUNNASSA	52
6.1 Henkilöstä ja ympäristöstä johtuva köyhyys	53
6.2 Menestyminen yhteiskunnassa	62
6.3 Koulutuksen tasa-arvo	69
7 OIKEUDENMUKAISUUTTA LAMA – SUOMESSA	72
LÄHTEET	77
LIITE 1: Kyselylomake	80

1 JOHDANTO

Suomen perustuslaissa (2000, 1§) todetaan, että Suomen valtiosäännön tehtävänä on edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Usein on helppo sanoa mikä on oikeudenmukaista ja mikä ei. Kysymyksiin siitä, mitä oikeudenmukaisuus loppujen lopuksi tarkoittaa tai mitä kaikkea oikeudenmukaisuuden tulisi koskea ei kuitenkaan ole olemassa yksiselitteistä vastausta. Eräs tapa ratkaista asioiden oikeudenmukaisuuteen liittyviä ongelmia on niin kutsuttu jakaja ottaa viimeisenä -periaate. Tätä periaatetta voidaan käyttää yksinkertaisissa tasajakoon perustuvissa jakotilanteissa. Periaate tarkoittaa sitä, että jaon tekijä joutuu itse valitsemaan osuutensa viimeisenä. Tämän ajatellaan takaavan, että hän pyrkii tekemään mahdollisimman tasapuolisen ja oikeudenmukaisen jaon. (Kangas 1998)

Yhteiskunnallisissa kysymyksissä tasajako ei aina ole toimiva ratkaisu. Joskus voi olla perusteltua antaa joillekin enemmän kuin toisille. Jakaja ottaa viimeisenä -periaatetta voidaan kuitenkin käyttää sovellettuna myös muissa kuin tasajakoon pyrkivissä tilanteissa. (Kangas 1998) Näin menettelee yksi tunnetuimmista oikeudenmukaisuusteoreetikoista John Rawls (1972). Hän lähtee ajatuksesta, että ihminen, joka ei tiedä millaiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen tai asemaan itse joutuu pyrkii varmistamaan, että lähtökohdat ja mahdollisuudet ovat kaikille oikeudenmukaiset. Oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa sillä, millaiseen perheeseen tai kaupunkiin syntyy ei pitäisi olla merkitystä yksilön menestymismahdollisuuksien kannalta. Oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa kaikilla tulisi olla yhtäläiset mahdollisuudet ja lähtökohdat.

1990-luvun alussa Suomessa koettiin syvä taloudellinen lama. Työttömyys lisääntyi ja saavutetuista eduista jouduttiin tinkimään. Pystyikö suomalainen yhteiskunta tästä huolimatta edistämään oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa ? Oliko lama-Suomessa kaikilla yhtäläiset mahdollisuudet menestyä ja tehdä työtä ? Tässä tutkimuksessa etsitään vastausta näihin kysymyksiin. Tutkimuksessa käytetään vuonna 1994 kerättyä aineistoa. Lähtökohtana tutkimuksessa on erilaisista tulonlähteistä toimeentulonsa saaneiden ihmisten oikeudenmukaisuuskäsitysten vertailu. Toinen kiinnostava näkökulma olisi vastaajien kokonaistuloihin perustuva vertailu, mutta siihen liittyy joitakin ongelmia. Käytettävissä olevien tulojen käsite ei huomioi kotitalouksien erilaisia asumiskustannuksia, velkaantuneisuutta tai muita kiinteitä menoja. Erityisesti laman aikana, jolloin monet

kotitaloudet ajautuivat vaikeaan tilanteeseen, näillä oli suuri merkitys toimeentulossa. Useat kotitaloudet olivat virittäneet menonsa 1980-luvun lopun odotusten mukaisesti, mutta laman aikana mahdollisuudet hoitaa taloudelliset sitoumukset heikkenivät. (Uusitalo 2000)

Hyvinvointivaltiomieliä tutkittaessa on hyvin selitysvoimaiseksi todettu erottelu, jossa verrataan hyvinvointivaltion palvelujen käyttäjien, jotka ovat toimeentulossaan riippuvaisia hyvinvointivaltiosta, asenteita niihin, jotka verorahoilla maksavat hyvinvointivaltion palvelut. (Forma 1998, 23) Hyvinvointivaltioon liittyvät asenteet liittyvät läheisesti käsityksiin tulojen oikeudenmukaisesta jaosta ja tasa-arvosta. Sen vuoksi lähden tässä tutkimuksessa ajatuksesta, että samanlaisista lähtökohdista voidaan tarkastella myös oikeudenmukaisuuteen liittyviä asenteita.

Tutkimuksessa on tarkastelun lähtökohdana siis se, kuinka palkkatulosta, työttömyyskorvauksesta, toimeentulotuesta tai eläkkeestä toimeentulonsa saaneiden oikeudenmukaisuuskäsitykset eroavat toisistaan. Lisäksi tarkasteluun otetaan mukaan ne vastaajat, jotka ovat saaneet investointituloja esimerkiksi osakkeista tai vuokrasta. Investoinnit otetaan tarkasteluun mukaan, koska Uusitalon (2000) mukaan suomalaisista parhaassa asemassa oleva 10% on kasvattanut tuloissa suhteellista etumatkaansa muihin juuri erilaisten omaisuustulojen avulla. Näin ollen siis investointitulot huomioimalla saadaan esiin mahdolliset erot parhaiten toimeentulevan kymmenyksen ja muiden vastaajien välillä. Uusitalo (2000) toteaa, että ylimmän desiilin jättäminen tarkastelun ulkopuolelle aiheuttaisi sen, että tulonjaossa ei 1990-luvulla näyttäisi tapahtuneen muutosta. Uusitalon (mt.) mukaan toimeentuloerot olivat selvimmin kasvussa vuodesta 1995 alkaen, mutta on kiinnostavaa tarkastella onko jo vuonna 1994 ollut havaittavissa eroja tässä suhteessa.

2 TILANNE SUOMESSA TUTKIMUSAJANKOHTANA

Aluksi on tärkeää kiinnittää huomiota siihen millaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa tutkimusajankohtana elettiin. Yhteiskunnallisella tilanteella on vaikutusta, kun pohditaan sitä, miksi ihmisillä on tietynlaisia arvoja tai asenteita. Kaiken kaikkiaan Suomessa oltiin 1990-luvun alussa suuressa murrostilanteessa. Sen vuoksi ajankohta on hyvin mielenkiintoinen tämän tutkimuksen kannalta.

2.1 1990-luvun alun Suomi

Rönneberg (1994) vertaa Suomessa 1990-luvun alussa tapahtunutta muutosta teollistumiseen ja hyvinvointivaltion luomiseen. 1990-luvun muutokselle oli ominaista se, että muutos tapahtui hyvin monimutkaisessa ja riskialttiissa maailmassa. 1990-luvulla tapahtunut muutos oli perusteellisempaa ja nopeampaa kuin kukaan oli kyennyt ennustamaan. Muutos vaikutti tavalla tai toisella kaikkiin ihmisiin. Osa ihmisistä osasi käyttää muutoksen tuomat mahdollisuudet hyväkseen. Osa puolestaan lamaantui täysin vanhan, turvallisen maailman romahtaessa. (Ruokanen & Nurmio 1995, 34-41)

1990-luvun alussa Suomessa oltiin aivan uudeltaisessa tilanteesta. 1990-luvun alun lamassa oli kysymys kokonaan uudeltaisesta rakennekriisistä ja yleistä suomalaisessa keskustelussa olikin tietynlainen murrosajattelu. Lamaa jouduttiin myös tulkitsemaan aivan uudella tavalla. Suomessa oltiin siirtymässä pysyvästi johonkin uuteen, jota leimasi jatkuva muutos ja tulevaisuutta koskeva epävarmuus. (Blom toim. 1999, 16)

Erityisen kiinnostava käännekohta oli vuosi 1994, jolloin tässä tutkimuksessa käytettävä aineisto on kerätty. Vuonna 1993 työttömiä oli Suomessa yli 500 000 ja bruttokansantuote oli laskussa jo kolmatta vuotta. Vuonna 1995 keskeiset taloudelliset mittarit puolestaan osoittivat jo kasvua ja inflaatio taittui alhaiseksi. (Blom ym. 1999, 16) Vuonna 1994 oli siis jo nähtävissä jonkinlaisia kasvun merkkejä. Niiden vaikutus ei kuitenkaan vielä ollut kovin selvästi nähtävissä ainakaan niiden ihmisten elämässä, joihin lama vaikutti konkreettisimmin työttömyyden ja taloudellisten vaikeuksien takia. Laman vaikutukset olivatkin vielä vuonna 1994 selvästi ihmisten arkipäivää tai ainakin hyvin tuoreessa muistissa.

2.2 Laman vaikutus ihmisten taloudelliseen tilanteeseen ja tulonlähteisiin

Laman voidaan sanoa alentaneen kaikkien suomalaisten käytettävissä olevaa kokonaistuloa (Blom ym. 1999, 59). Tähän tutkimukseen osallistuneista vastaajista yli puolet oli sitä mieltä, että heidän taloudellinen tilanteensa oli heikentynyt 1980-luvun lopun jälkeen. Lama, työttömyys ja säästöt vaikuttivat myös siihen, mistä ihmisten tulot muodostuivat. Yhä useammassa tapauksessa tulo muodostui palkkatyön sijasta erilaisista tulonsiirroista. (mts. 59) Julkunen (2001) toteaa tarkastellessaan 1990-luvun suunnanmuutosta, että kolme neljäsosaa toimeentulotuen saajista sai toimeentulotukea muun sosiaaliturvan tai palkkatulon täydennykseksi. Näin ollen toimeentulotuki ei ollut ensisijainen vaan täydentävä tulomuoto.

Toimeentulotuen osuus suomalaisten tulonlähteenä kasvoikin selvästi 1990-luvulla. Keskimääräinen aika, jona toimeentulotukea saatiin pidentyi myös, vaikka kunnat tiukensivat toimeentulotuen myöntämisperusteita. Pääasiallisena syynä toimeentulotuen saajien määrän kasvuun oli lisääntynyt työttömyys ja puutteellinen työttömyysturva. (Blom ym. 1999, 60)

Toimeentulotuella on tukimuotona muista tuista selvästi poikkeava merkitys tuensaajalle. Se on muita tulonlähteitä täydentävä, viimesijainen ja harkinnanvarainen tukimuoto. Se perustuu hakijan tulojen ja menojen perusteella tehtyyn tapauskohtaiseen harkintaan. Toimeentulotuen saajat joutuvat siis muita tarkemman valvonnan kohteeksi. (Blom ym. 1999, 61)

Tarveharkintaan liittyviin tukimuotoihin onkin liittynyt kritiikkiä juuri niiden byrokraattisuuden, nöyryyttävyyden ja leimaavuuden vuoksi. Sosiaalihuollon asiakkaiden on esiteltävä elämänsä kuitteineen ja tositteineen sosiaalivirkailijalle. Tarveharkinta luo oman väärinkäyttöepäilyn, kontrollin ja tarpeen todistamisen maailmansa. Kaiken kaikkiaan suhde köyhiin muuttui 1990-luvulla kontrolloivaan ja moralisoivaan suuntaan. (Julkunen 2001, 229-230)

Laman myötä Suomessa syntyi siis yhä enemmän ihmisryhmiä, joiden toimeentulo perustui jatkuvasti viranomaisten harkintaan ja erilaisten tarpeiden perusteluun. Näihin ihmisiin kohdistui myös usein epäilyjä laiskuudesta ja työvieroksunnasta tai tukien

väärinkäytöksistä. (Soininvaara 1994, 183) Julkusen (2001, 86) mukaan yksi median keino luoda hyvinvointivaltion vastaista mielialaa lama-Suomessa oli nostaa esille juuri sosiaaliturvan väärinkäyttö.

Suomessa tapahtui 1990-luvulla myös muutos suhtautumisessa hyvinvointivaltioon. Vertailututkimuksessa vuosien 1992 ja 1996 välillä havaittiin, että entistä useammat kansalaiset uskoivat, että hyvinvointivaltiolla on passivoivia vaikutuksia. Tämä selittyy juuri sillä, että sosiaaliturvan kannustavuus oli yksi keskeisimmistä sosiaaliturvaan liittyvistä puheenaiheista. (Forma 1998, 139)

Laman myötä erilaisten tulonsiirtojen osuus suomalaisten toimeentulon turvaajina lisääntyi ja keskustelu köyhyydestä yleistyi. 1990-luvun puolivälissä työttömyys määrittyi ensimmäistä kertaa keskeisimmäksi köyhyyden selittäjäksi. Työttömät olivat tutkimuksissa ainoa sellainen ryhmä, jonka kaikki käytetyt mittarit osoittivat köyhyysalttiiksi. (Kangas & Ritakallio 1996, 52-53)

Vuonna 1994 tehtiin Suomessa myös merkittävin remonti työttömyysturvaan. Työttömyysturvajärjestelmä muuttui ansioiden vakuudeksi ja työelämästä työttömäksi jääneiden tueksi. Peruspäiväraha muuttui ehdoiltaan ansiosidonnaisen päivärahan kaltaiseksi. Se edellytti työssäoloa, sille tuli enimmäiskestoraaja ja sen tuloharkintaisuus poistettiin. Uudeksi tukimuodoksi niille, jotka eivät täyttäneet työssäoloehdot luotiin työmarkkinatuki, jonka tarkoituksena oli olla aktiivinen tukimuoto. Työmarkkinatuen vastineeksi työtön voitiin velvoittaa harjoitteluksi kutsuttuun työhön. (Julkunen 2001, 179) Nämä työttömyysturvaan kohdistuneet uudistukset eivät ole ehtineet astua konkreettisesti voimaan, kun tämän tutkimuksen aineistoa on kerätty. Kuitenkin ne ovat varmasti olleet esillä julkisuudessa ja näin ollen myös jo ihmisten tietoisuudessa.

2.3 Henkinen lama

Taloudellinen lama heijastui ihmisten taloudellisen tilanteen lisäksi ihmisten mieliin. Suomessa koettiin rakennemurros, jossa muutokset koskettivat kaikkia yksilön elämän perusrakenteita. Muutokset ihmisten maailmankuvissa ja ajatuksissa olivat peruuttamattomia. Se, mikä eilen vielä näytti pysyvältä ja vakaalta, kuten työpaikka, saattoikin osoittautua ohimeneväksi. Ihmisten oli mietittävä uudelleen omat arvonsa ja se

mikä elämässä oli tärkeää. Muutokset vaikuttivat myös ihmisten asenteisiin ja käsityksiin. (Ruokanen & Nurmio 1995, 31-41)

Huomattava osa Suomen lamasta oli 1990-luvun alussa laadultaan henkistä. Vanhan maailman katoaminen ja tuttujen rakenteiden muuttuminen lamaannutti, masensi ja lisäsi ihmisten turvattomuuden tunnetta. Henkiseen lamaan liittyviä piirteitä olivat näköalattomuus, vaihtoehdottomuus, hämmennys ja takertuminen vanhaan sekä lyhytjännitteisyys ja hätäinen reagoiminen. Kokonaisvaltaiset ratkaisut puuttuivat ja ihmiset pyrkivät kompromisseihin, jotta edes jotakin vanhasta ja turvallisesta säilyisi. (Ruokanen & Nurmio 1995, 31-41)

Tutkimusten mukaan etenkin vuosina 1991-1993 Suomen väestö koki suurta hämmennystä, syrjäytymistä ja politiikasta vieraantumista. Huomionarvoista oli myös se, että henkisen laman oireita ilmeni yhtä lailla poliittisten päättäjien kuin palkansaaajien ja työttömienkin parissa. (Löppönen 1994)

Lisääntynyt työttömyys vaikutti taloudellisen tilanteen lisäksi myös ihmisten arvoihin ja asenteisiin. Lähes jokaisen oli varauduttava siihen, että työttömyys voi olla jossain elämäntilanteessa todellisuutta, joten oli löydettävä uusia tapoja toimia yksilöinä ja yhteiskuntana. Aiemmin vallinnut melko varma uraputki ahkeruuden ja vaivannäön kautta koulutukseen, vaurauteen ja hyvinvointiin näytti murtuvan. Tällä oli selviä vaikutuksia ihmisten arvomaailmaan. Suomessa korkea palkkaverotus yhdistettynä kalliiseen ja jäykkään sosiaaliturvaan, kasvatti niin sanottuja harmaita markkinoita ohi virallisen talouden ja verotuksen. Työstä ja työnteosta tuli suurelta osin myös moraalinen kysymys. (Ruokanen & Nurmio 1995, 62)

Työ on aina ollut suomalaisille keskeinen elämänarvo ja Suomea on perinteisesti pidetty vahvan työkuulttuurin maana. Tutkimusten mukaan laman myötä suomalaisten elämäntavat muuttuivat kuitenkin vähitellen yhä enemmän perhe- ja vapaa-aikasuuntautuneiksi. Tämä muutos varmasti liittyi osaltaan siihen, että työtä ei enää voitu pitää itsestäänselvyytenä ja siksi jouduttiin miettimään uusia tapoja jäsentää elämää. (Kasvio 1994, 117-118) Tämä asennemuutos saattoi heijastua myös ihmisten näkemyksiin siitä, mitä yhteiskunnassa menestymiseen tarvittiin ja siihen voitiinko enää sanoa, että tekeväälle löytyy työtä, jotka ovat tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavia kysymyksiä.

Julkunen (1993) nosti 1990-luvun alussa esiin kysymyksen siitä, kuinka yhteiskunnassamme, jossa joukkotyöttömyys kroonistuu, käy työntekoa ja sosiaaliturvaa koskevien oikeudenmukaisuuskäsitysten. Hän pohti työtä, hyvinvointia ja oikeudenmukaisuutta ja kysyi, onko suurempi vääryys se, että joiltakin on riistetty mahdollisuus tehdä työtä vai se, että jotkut saavat toimeentulonsa - vaikka kuinka niukankin - tekemättä työtä?

Puohiniemen (1993, 40-44) tutkimuksessa ilmeni, että Suomessa tapahtui asennetasolla 1990-luvulla merkittäviä muutoksia. Itsekeskeisyyden korostamisesta siirryttiin sosiaalisesti vastuulliseen asennoitumiseen. Suomalaiset arvostivat hyväntahtoisuutta, epävarmuuden välttämistä sekä perheen turvallisuutta ja terveyttä. Tämä näkyi myös Forman (1998, 99, 123) tutkimuksessa, jossa havaittiin, että suomalaiset suhtautuivat myönteisesti tuloerojen tasoittamiseen ja katsoivat, että hyvinvointivaltion tarjoamat etuudet ovat joko riittäviä tai liian pieniä.

Julkunen (2001, 91) toteaa, että etenkin laman aikana kansalaiset halusivat takaisin sellaisen Suomen, jossa kaikilla on työtä. Lisäksi ihmiset halusivat, että kaikki myös tekevät työtä ja kantavat vastuuta sekä omasta, että muiden elämästä. Julkunen (mt.) tulkitseekin Suomalaisen mielipideilmaston horjuvuutta ja jännitteisyyttä siten, että työetiikka ja tasa-arvo ovat suomalaisille keskeisiä arvoja, mutta 1990-luvulla ne joutuivat ristiriitaan.

2.4 Yhteiskunnallinen ja poliittinen kriisi

Löppönen (1994, 143-144) kuvasi Suomen 1990-luvun alun tilannetta vakavaksi poliittiseksi kriisiksi. Hän tarkoitti kriisillä sitä, että yhteiskunnan pelisääntöjen muuttamisessa tai ylläpitämisessä vallitsi pattitilanne. Hyvin toimivat instituutiot luovat yhteiskunnassa vakautta sekä lisäävät ennustettavuutta. Mitä paremmin instituutiot toimivat sitä enemmän ne vähentävät kansalaisten tulevaisuutta koskevaa epävarmuutta. Yhteiskunnassa vallitsi suuri epävarmuus pelisäännöistä, joten kansalaiset, ryhmät ja järjestöt toimivat lyhytjänteisesti.

Kortteinen (1994) etsi syitä suomalaisten pettymykseen ja luottamuspulaan työttömien arjesta, jossa taloudellinen, sosiaalinen ja poliittinen kriisi leikkasivat. Hän piti keskeisenä keskiluokkaisten palkansaajien työttömyyteen liittyviä kokemuksia. Suurelle osalle työttömyys oli uusi kokemus. Pudotus alkoi heidän kohdallaan korkeammalta ja myös jäsenyi kulttuurisesti toisin. Keskiluokkaiselle, yksilöityneelle kulttuurille oli ollut ominaista ajatus siitä, että jokainen tekee oman elämänsä itse. Keskiluokan omanarvontunto liittyi itsenäiseen menestymiseen työelämässä. Työttömyyden myötä omanarvontunnon pohja murtui. Omasta syyllisyydestä ja häpeästä selvitäkseen piti pyrkiä löytämään omalle ahdingolle ulkopuolisia syyllisiä.

Lama-Suomessa poliittinen keskustelu ei tavoittanut yksityisen ihmisen henkilökohtaista elämää ja huolenaiheita. Syntyi kapinamieltä ja luottamuspulaa. Kortteisen (1994) mukaan perinteiset poliittiset vastakulttuurit menettivät sekä poliittisen voimansa että aatteellisen uskottavuutensa. Syntyi tilanne, jossa poliittinen keskustelu oli yksiulotteista ja sitä hallitsi taloustieteellinen järki. Samanaikaisesti ihmisten yksilöllinen ja henkilökohtainen tyytymättömyys kasautui eikä sille ollut poliittisia purkautumisteitä.

Julkunen (2001, 82) toteaa, että laman aikana kansalaisten arki loi yleistä kriisitunnelmaa. Maailma oli kaiken kaikkiaan muuttunut tavalla, jonka ei pitänyt olla mahdollista. Neuvostoliitto oli romahtanut ja pankit olivat kriisissä. Lisäksi konkurssit, työttömyys ja taloudelliset ongelmat tulivat useimpien ihmisten kokemuspäiriin. 1990-luvun alun taloudellinen notkahdus heijastikin paitsi kriisitietoisuuden perillemenoaa, myös sosiaaliturvaa koskevien odotusten kohtuullistamista.

Julkunen (2001, 85) korostaa median roolia yleisen kriisitietoisuuden luomisessa. Laman ollessa todellisuutta media välitti tehokkaasti synkkiä näkemyksiä ja yleistä konkurssitunnelmaa. Tietoisuus julkisen talouden kriisistä saavuttikin kansalaiset hyvin konkreettisesti. (mts. 91) Kiinnostavaa on tarkastella sitä, kuinka tämä tietoisuus vaikutti siihen, pitivätkö ihmiset yhteiskunnassamme vallinnutta köyhyyttä taloudellisen järjestelmän epäonnistumisen syynä.

2.5 Ilmapiiri Suomessa

Tarkastellakseni Suomessa 1994 vallinnutta ilmapiiriä tarkastelin yhteiskunnan eri osa-alueille, talouteen ja sosiaalipolitiikkaan painottuvien lehtien vuosikertoja. Tämä tarkastelu on hyvin yleisluontoista ja perustuu näiden kahden lehden otsikointiin. Tarkastelun avulla saadaan kuitenkin selkeä kuva siitä käännekohdasta, jota Suomessa vuonna 1994 elettiin.

Tarkasteltavat lehdet ovat hyvin erilaisia ja siksi ne kuvaavat hyvin vallinnutta tilannetta. Talouselämä-lehden kohderyhmänä ovat taloudelliset eliitit, joita taloudellisen kasvun ensimmäiset merkit koskettivat konkreettisimmin. Sosiaaliturva-lehti puolestaan kohdistuu sosiaalialan ammattilaisille ja näin ollen sen sisällössä painottuivat sosiaalityössä kohdattavat lamaan liittyvät ongelmat.

Talouselämä-lehden vuoden 1994 vuosikerran otsikoinnissa oli havaittavissa se, että talouden alueella oli nähtävissä selvää kasvua. Talouselämän otsikoissa puhuttiin taloudellisesta kasvusta ja nousujuhlan alkamisesta. Talouselämässä puhuttiin myös omaisuudenhoidobisneksestä, yritysten anoreksian helpottamisesta, sekä siitä kuinka solidaarisuus jouti hautaan. Talouselämästä löytyi kuitenkin vielä loppuvuodesta 1994 otsikoita, joissa käsiteltiin työttömyysturvaa ja puhuttiin ”oikeista köyhistä” sekä pohdittiin mitä on hyvinvointivaltion tehokkuus. Talouselämä-lehdessä oli siis näkyvissä se, että lama alkoi olla voitettu taloudellisten tunnuslukujen näkökulmasta, mutta silti se oli vielä jonkin verran esillä otsikoinnissa. (Talouselämä 1994)

Samanaikaisesti kun Talouselämä-lehti kirjoitti nousukaudesta ja talouden kasvusta oli Sosiaaliturva-lehden otsikoissa vielä nähtävissä selvästi lamaan liittyvä hätä ja ahdistus. Sosiaaliturva-lehden otsikoissa näkyvät päihdeongelmat, sosiaalityöntekijöihin kohdistuva väkivalta, perheväkivalta, ylivelkaantuminen, perheen merkitys, työttömyys, vanhusten turvattomuus ja syrjäytyminen. Keskeisellä sijalla Sosiaaliturva-lehden vuoden 1994 vuosikerrassa oli keskustelu siitä, kuinka ihmisten ahdistus ja kiukku purkautuu yhteiskunnan tukijärjestelmiin ja niissä työskenteleviin ihmisiin. Yleisesti ottaen Sosiaaliturva-lehdestä kävi ilmi, että laman myötä nousseet ongelmat kuten esimerkiksi juuri ylivelkaantuminen, työttömyys ja päihdeongelmat ovat olleet vielä hyvin selvästi pinnalla vuonna 1994. (Sosiaaliturva 1994)

2.6 Suomi lamassa

Suomen tilanteelle 1990-luvun alussa oli ominaista siis murroksen ja muutoksen keskeisyys sekä yleinen kriisitunnelma. Lama vaikutti paitsi ihmisten taloudelliseen tilanteeseen myös ihmisten henkiseen tilaan. Molemmat vaikutukset ovat kiinnostavia, kun tarkastellaan oikeudenmukaisuuskäsityksiä. Oikeudenmukaisuus on arvo, johon vallinnut henkinen tila todennäköisesti vaikutti. Toisaalta laman myötä erilaisten tulonsiirtojen osuus ihmisten toimeentulon turvaajina kasvoi ja työttömyysturvaan tehtiin muutoksia. Nämä ovat tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä lamaan liittyviä tekijöitä, koska tutkimuksessa tarkastellaan juuri sitä, kuinka esimerkiksi palkkatulosta, työttömyyskorvauksesta tai toimeentulotuesta toimeentulonsa saaneiden näkemykset eroavat toisistaan.

3 OIKEUDENMUKAISUUS

Tarkasteltaessa ihmisten ja ihmisryhmien toimintaa on yksi keskeinen hyve usein oikeudenmukaisuus. Tässä tutkimuksessa oikeudenmukaisuus on keskeinen käsite. Oikeudenmukaisuutta tarkastellaan pääasiassa John Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian pohjalta. Lisäksi tarkastellaan myös muita oikeudenmukaisuuteen liittyviä yleisempiä määritelmiä, joiden avulla pyritään hahmottamaan sitä, mitä kaikkea oikeudenmukaisuudella voidaan tarkoittaa ja minkälaisiin asioihin oikeudenmukaisuuden ajatusta voidaan soveltaa.

3.1 Oikeudenmukaisuus yhteiskunnallisten instituutioiden hyveenä

Oikeudenmukaisuuden on usein katsottu olevan yhteiskunnallisten instituutioiden ja laitosten tärkein hyve. Oikeudenmukaisuutta voidaan kuitenkin pitää keskeisenä hyveenä vain silloin, kun tietyt oikeudenmukaisuuden olosuhteet vallitsevat. Oikeudenmukaisuuden olosuhteisiin liittyy kaksi ehtoa. Ihmisten haluamia asioita tulee olla tarjolla jonkin verran, muttei rajattomasti. Lisäksi ihmisten tulee olla ainakin jossain määrin itsekkäitä. Näiden olosuhteiden vallitessa oikeudenmukaisuutta voidaan pitää keskeisenä ja tärkeänä hyveenä. (Räikkä 1994, 41)

Useimmat ovat varmasti yhtä mieltä siitä, että oikeudenmukaisuuden pitäisi olla yksi yhteiskunnallisia resursseja jakavien instituutioiden keskeisimpiä toimintaperiaatteita.

Resurssien jakoon liittyvässä oikeudenmukaisuudessa on kyse erilaisten velvollisuuksien ja etuuksien välisestä tasapainosta. Yleisenä lähtökohtana on se, että velvollisuuksien ja oikeuksien tulisi olla samassa suhteessa toisiinsa. Ongelmia kuitenkin tulee kun pyritään selvittämään sitä, miten oikeudenmukainen jako tulisi käytännössä toteuttaa. Mitä tulisi antaa ja kenelle ja kuinka paljon? Kuten aikaisemminkin mainittiin voi yhteiskunnallisissa jakotilanteissa joskus olla oikeutettua antaa joillekin enemmän kuin toisille. (Kangas 1998)

Länsimaiseen sivistykseen on kautta aikojen kuulunut jonkinasteinen velvollisuus huolehtia vähempiosaisista. Markkinatalous synnyttää kohtuuttoman suuria tuloeroja, jos yhteiskunta ei puutu asioihin millään tavalla. Oikeudenmukaisuuden ajatukseen onkin usein liittynyt pyrkimys tasata tuloeroja ottamalla rikkailta enemmän kuin heille annetaan ja antamalla köyhille enemmän kuin heiltä otetaan. (Soininvaara 1994, 57)

Pyrkimystä tuloerojen tasaamiseen voidaan puolustaa paitsi eettisillä, myös käytännöllisillä syillä. Tällöin lähdetään siitä, että rikkaidenkin on mukavampi asua yhteiskunnassa, jossa voi kävellä rauhassa kadulla pelkäämättä joutuvansa ryöstetyksi. Tämän takia kannattaa jopa vähän tinkiä rikkaudestaan. Yhtenä tasa-arvon hyvistä puolista on edes melko rauhallinen ilmapiiri ja rikollisuuden pysyminen kohtuullisissa rajoissa. (Soininvaara 1994, 57) Oikeudenmukaisuutta tarkasteltaessa on kuitenkin muistettava, että rikkaus ei sinällään ole oikeudenmukaista tai epäoikeudenmukaista. Se on oikeudenmukaista tai epäoikeudenmukaista verrattuna siihen, miten varakkaita tai köyhiä muut ovat. (Räikkö 1994, 42)

3.2 Oikeudenmukaisuus-käsitteeseen liittyviä näkökulmia

Oikeudenmukaisuuden käsite on kaiken kaikkiaan melko ongelmallinen. Yleisesti ottaen on usein helppo huomata vallitsevat epäoikeudenmukaisuudet tai sanoa mikä on oikeudenmukaista ja mikä epäoikeudenmukaista. Selvästi vaikeampaa on yrittää yksiselitteisesti ja aukottomasti selvittää sitä, mitä oikeudenmukaisuus on ja mitä toimenpiteitä sen toteuttaminen vaatii. Oikeudenmukaisuuden ajatuksen käsitteellinen määrittely on vaikeaa ja oikeudenmukaisuuden luonteen selittäminen yksinkertaisin menetelmin on lähes mahdotonta. (Hellsten 1996, 15)

Kysymys siitä, mitä oikeudenmukaisuus on johdattaa meidät filosofiseen ja teoreettiseen spekulatioon siitä, millainen on hyvä yhteiskunta. Oikeudenmukaisuuden toteutumiseen liittyvät myös kysymykset oikeudenmukaisuuden ja lain välisistä suhteista. Voidaanko oikeudenmukaisuutta edes ajatella olevan ilman lakeja ja oikeusjärjestelmää? Keskustelu oikeudenmukaisuudesta johtaa pohdiskeluun järjestäytyneen yhteiskunnan perusteista, inhimillisyydestä ja tasa-arvosta sekä näiden toteuttamisesta käytännössä. Oikeudenmukaisuuden periaatteiden avulla pyritään yleisesti yhteiskunnallisen tasapainotilan ja harmonian ylläpitämiseen ja palauttamiseen. (Hellsten 1996, 16)

Käsitettä oikeudenmukaisuus voidaan ainakin ideologisessa mielessä pitää vapauden sukulaiskäsitteenä. Jos ihmisellä on oikeus johonkin, oikeudenmukaisuus antaa hänelle luvan pakottaa muut ihmiset kunnioittamaan tätä oikeutta. Oikeudenmukaisuutta voidaankin pitää eräänlaisena minimaalihuveena tai negatiivisena huveena, joka estää loukkaamista muiden persoonaa, omaisuutta tai mainetta. Tämän lähtökohdan mukaan oikeudenmukainen ihminen ei sinällään ole mitenkään ansiokas tai kiitettävä, mutta hän täyttää kaikki säännöt ja tekee sen, mitä oikeudenmukaiselta toiminnalta voidaan ylipäätään vaatia. Oikeudenmukaisuus edellyttääkin yleisiä sääntöjä, joita tulee soveltaa tasapuolisesti kaikkiin relevantteihin tapauksiin. (Loukola 1999, 84-85)

Oikeudenmukaisuutta tarkasteltaessa voidaan erottaa toisistaan sen muodollinen ja sisällöllinen periaate. Muodollinen eli formaali periaate on melko yksiselitteinen ja sen mukaan samanlaisia tapauksia on kohdeltava samalla tavalla ja erilaisia tapauksia eri tavalla. Sisällöllinen periaate puolestaan on hieman monimutkaisempi. Sisällölliset periaatteet määräävät sen, mitkä seikat tapausten erilaisuudessa tai samanlaisuudessa ovat määrääviä. Olennaisia ovat ne ominaisuudet, joiden perusteella samanlaisesta tai erilaisesta kohtelusta päätetään. Tällaisia ominaisuuksia ovat esimerkiksi ihmisen ahkeruus tai yritteliäisyys. Epäolennaisia puolestaan ovat sellaiset seikat kuin hiusten tai silmien väri. (Räikkä 1994, 43-45)

Tasa-arvon keskeisenä ideana on se, että sellaiset erot, joihin ihminen ei voi mitenkään itse vaikuttaa, eivät saa johtaa ihmisten kohtelemiseen eriarvoisena (Hellsten 1996, 22). Tähän erotteluun perustuu myös Suomen perustuslaissa (2000, 6§) esitetty yhdenvertaisuuden vaatimus, jonka mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan.

On kuitenkin huomattava myös, että aina voidaan kiistellä paitsi siitä, millaiset tapaukset ovat erilaisia, myös siitä millaista on samanlainen kohtelu (Räikkä 1994, 45).

Periaatteellisesta näkökulmasta oikeudenmukaisuutta voidaan tarkastella monin eri tavoin. Oikeudenmukaisuus voidaan nähdä esimerkiksi moraalisenä tuntona, jolloin se ei ole vain yksi arvo muiden ohessa, vaan korkein ja arvokkain hyve. Oikeudenmukaisuutta voidaan myös pitää itsessään tavoittelemisen arvoisena päämääränä eikä vain keinona jonkun päämäärän saavuttamiseksi. Oikeudenmukaisuutta voidaan myös tarkastella keinona, jolla muita arvoja punnitaan. (Sandel 1982, 2-3, 15-16)

Baierin (1995) mukaan oikeudenmukaisuus on yksi hyve muiden joukossa ja tarvitsee muiden hyveiden olemassaolon saavuttaakseen oman kiistattoman arvonsa. Oikeudenmukaisuuden oletettua ylivertaisuutta sosiaalisten ja moraalisten hyveiden keskuudessa ovat kyseenalaistaneet etenkin sellaiset yhteiskunnalliset ryhmät, jotka ovat vasta viime aikoina saavuttaneet tai alkaneet saavuttaa tasavertaiset oikeutensa. Tällaisina ryhminä Baier (mt.) mainitsee esimerkiksi naiset ja mustat.

3.3 John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria

John Rawlsin (1972, 20-21) oikeudenmukaisuusteoria, jota hän kutsuu reiluksi peliksi käsitettäväksi oikeudenmukaisuudeksi lähtee liikkeelle tietynlaisesta alkusopimuksesta. Alkusopimuksessa perinteisen yhteiskuntasopimuksen luonnontilaa vastaa tasa-arvon alkuasema. Tasa-arvon alkuasema on hypoteettinen tilanne, jossa olennaista on se, että kukaan ei tiedä millaiseen paikkaan, sosiaaliseen statukseen tai luokka-asemaan yhteiskunnassa joutuu. Kukaan ei myöskään tiedä luontaisia avujaan ja kykyjään. Oikeudenmukaisuuden periaate valitaan tietämättömyyden verhon pimennossa. Tässä lähtötilanteessa valitaan ne pääperiaatteet, jotka säätelevät kaikkea myöhempää instituutioiden arvostelua ja uudistusta.

Mainitun kaltaisessa lähtötilanteessa ihmiset Rawlsin (mts. 21) mukaan valitsevat kaksi periaatetta. Ensimmäisen mukaan he vaativat perusoikeuksien ja -velvollisuuksien tasapuolista jakoa. Toisen periaatteen mukaan kaikki sosiaalisen tai taloudellisen eriarvoisuuden ilmaukset ovat oikeudenmukaisia vain silloin, jos niistä koituu hyötyä tai korvaavia etuja kaikille ja etenkin yhteiskunnan kaikkein huono-osaisimmille jäsenille.

Rawls (1972, 16) kutsuu yhteiskuntaa järjestyneeksi silloin, kun se on rakennettu niin, että se edistää jäsentensä hyvää. Lisäksi sitä sääntelee tehokkaasti julkinen oikeudenmukaisuuskäsitys. Järjestäytynyt yhteiskunta on sellainen, jossa jokainen hyväksyy samat oikeudenmukaisuuden periaatteet ja tietää että myös muut ne hyväksyvät. Yhteiskunnalliset perusinstituutiot myös yleisesti tyydyttävät ja niiden yleisesti tiedetään tyydyttävän nämä periaatteet.

Rawlsin (mts. 15) mukaan yhteiskunnallisten instituutioiden tärkein hyve onkin juuri oikeudenmukaisuus. Jokaiselle ihmiselle kuuluu oikeudenmukaisuuden takaama loukkaamattomuus, jota ei saa polkea edes yhteiskuntakokonaisuuden hyvinvoinnin nimissä.

Rawlsin (1972, 47) yleinen käsitys oikeudenmukaisuudesta on, että kaikki yhteiskunnalliset arvot, kuten vapaus, mahdollisuudet, tulot, varallisuus ja itsekunnioituksen perustat on jaettava tasan, jos ei ole kaikille edullista jakaa niitä epätasaisesti. Epäoikeudenmukaisuus on sellaista eriarvoisuutta, joka ei ole kaikille hyödyksi.

Rawls (mts. 67-68) katsoo, että oikeudenmukaisuusperiaatteiden tarkoitus on lieventää luonnonsatunnaisuuden ja yhteiskunnallisen onnen mielivaltaisuutta. Kukaan ei ansaitse sitä, että on luonnostaan kyvykkäämpi tai rikkaampi kuin joku toinen. Tämän meriitin pohjalta ei sen vuoksi voi vaatia yhteiskunnassa suotuisampaa aloitusasemaa. Luonnonjakaumat ja erityisasemat ovat vain luonnollisia tosiasioita. Oikeudenmukaista tai epäoikeudenmukaista on se, kuinka instituutiot käsittelevät näitä tosiasioita.

Rawlsin (mts. 58) mukaan sosiaaliset ja taloudelliset eriarvoisuudet tulee ensinnäkin järjestää niin, että ne ovat huono-osaisimmille suurimmaksi hyödyksi. Toiseksi niiden tulee liittyä sellaisiin virkoihin ja asemiin, jotka ovat avoimia kaikille reilun mahdollisuuksien tasa-arvon ehdoin. Hän siis hyväksyy eriarvoisuuden silloin, kun se perustuu kaikille avoimiin tekijöihin. Suuretkin palkkaerot ovat hyväksyttäviä silloin, jos eroja tuottavat instituutiot ovat sellaisia, että kaikilla on niihin yhtäläiset pääsymahdollisuudet. Jos palkkaerot perustuvat koulutukseen ja koulutus on yhtäläisesti avoin kaikille, palkkaeroja voidaan pitää oikeutettuina. Yhtäläiset mahdollisuudet siis takaavat oikeudenmukaisuuden toteutumisen. (Kangas 1998, 20) Rawlsin näkemyksien pohjalta tässä tutkimuksessa

tarkastellaan juuri sitä, pitivätkö suomalaiset tuloeroja yhteiskunnassa oikeutettuna ja katsoivatko he, että yhteiskunnassamme oli kaikilla yhtäläiset mahdollisuudet menestykseen.

Avoimiin ja yhtäläisiin mahdollisuuksiin liittyvää oikeudenmukaisuutta voidaan kuvata hypoteettisella esimerkillä, jossa yhteiskunnassa A on lapsiperheistä köyhiä 20 % ja yhteiskunnassa B vastaavasti 5 %. Yhteiskunta A on avoin, mahdollisuuksien yhteiskunta, ja siksi vain harva köyhistä oloista lähtöisin oleva on aikuisiässäänkin vielä köyhä. Ihmiset raivaavat itse tiensä eteenpäin. Yhteiskunnassa B kaikki syntymästään köyhät puolestaan pysyvät köyhinä koko elämänsä. Näin ollen yhteiskunta A on suuremmasta köyhyysasteestaan huolimatta oikeudenmukaisempi kuin B. Esimerkki tuo hyvin esiin sen, ettei köyhyyttä tai rikkautta sinällään voida pitää epäoikeudenmukaisena, vaan asiat on suhteutettava siihen, millaisia mahdollisuuksia yksilöillä itsellään on vaikuttaa köyhyyteensä tai rikkauteensa. (Kangas 1998, 20) Tässä tutkimuksessa käytettävä aineisto antaa mahdollisuuden tarkastella suomalaista yhteiskuntaa tästä näkökulmasta. Tutkimuksessa tarkastellaan muun muassa sitä, katsoivatko vastaajat menestymisen johtuvan perhetaustasta tai tuttavapiiristä vai oliko yksilöllä itsellään mahdollisuus vaikuttaa menestykseensä.

Yksilön näkökulmasta reiluksi peliksi käsitetyn oikeudenmukaisuuden luonnollinen perusvelvollisuus on oikeudenmukaisuuden velvollisuus. Se vaatii tukemaan olemassa olevia meihin itseemme soveltuvia oikeudenmukaisia instituutioita ja noudattamaan niitä. Lisäksi se velvoittaa edistämään uusien oikeudenmukaisten järjestelyjen syntymistä, ainakin silloin jos niin voidaan tehdä joutumatta itse kärsimään ylettömiä kustannuksia. Jokaisella on siis luonnollinen velvollisuus tehdä osuutensa yhteistoimintamallissa, jos yhteiskunnan perusrakenne on oikeudenmukainen, tai ainakin niin oikeudenmukainen kuin on kohtuullista olosuhteisiin nähden odottaa. (Rawls 1972, 75)

3.4 Sopimusteorian tulkintoja ja kritiikkiä

Suomessa jouduttiin 1990-luvun laman myötä luopumaan saavutetuista eduista ja pohtimaan niukkuuden jakamista. Tällaisessa tilanteessa oikeudenmukaisuuden sopimusteorioita voidaan tulkita myös niin, että etuja on mahdollista yhtä hyvin purkaa kuin lisätäkin oikeudenmukaisuuden periaatteita noudattaen. Oikeudenmukaisuutta

tulkitaan tällöin sopimuksena siten, että voidaan sopia tasapuolisesti sekä etujen että rasisusten jakamisesta. Tällaisen ajattelumallin kannattajat uskovat, että taloudellisen kasvun pysähtyessä voidaan tehdä eräänlainen väliaikainen yhteiskuntasopimus. Tämä sopimus pakottaisi ihmiset luopumaan henkilökohtaisista eduistaan, kunnes tuotanto ja talous saadaan jälleen kasvuun. (Pursiainen 1993) Julkunen (2001, 297) toteaaakin, että 1990-luku osoitti, että talous- ja rahoituskriisin oloissa Suomessa voitiin toteuttaa poikkeuksellisen kovaa säästö ja karsintapolitiikkaa.

Edellä mainittu ajatus lähtee siitä, että kaikki sitoutuvat samoihin arvoihin ja päämääriin. Tämä arvojen oletettu yhtenäisyys onkin yksi tekijä, josta Rawlsin teoriaa on kritisoitu. On myös huomattava, että vaikka materiaalista hyvää olisi saatavilla vähemmänkin, voidaan se silti pyrkiä jakamaan mahdollisimman oikeudenmukaisesti. Toisaalta voidaan myös pohtia sitä, miksi oikeudenmukaisissa olosuhteissa etuja hankkineet yksilöt suostuisivat luopumaan saavuttamistaan eduista niiden hyväksi, jotka eivät ole vastaavissa oloissa onnistuneet hankkimaan itselleen samoja etuja. (Hellsten 1996, 41, 145)

Niiniluodon (1994, 40) mukaan erilaisten kriisiaikojen hätätilaohjelmista ja etiikasta tulisi tehdä jonkinlainen määräaikainen sopimus. Siihen tulisi pyrkiä sitomaan mahdollisimman suuri yhteiskunnallisten toimijoiden joukko. Samalla tulisi sopia toiminnan onnistumisen ja epäonnistumisen kriteereistä ja varautua epävakauden aikaan joustavilla turvajärjestelyillä. Reilun kumppanuuden hengessä tulisi luopua itsekkästä ryhmäetujen valvonnasta. Oikeudenmukaisuus ja yhteiskuntarauha edellyttävät Niiniluodon (mt.) mukaan sitä, että heikommassa asemassa olevista pidetään huolta kaikissa olosuhteissa.

Sopimusteorioiden ongelmana voidaan pitää sitä, että on vaikea perustella miksi tai miten tulisi ottaa huomioon ne, joilla ei ole mitään tarjottavaa neuvottelupöydälle. Näin ollen heikommassa asemassa olevat jäisivät etujen ja resurssien jaon ulkopuolelle. Heillä ei ainakaan olisi oikeutta vaatia mitään vastavuoroisuuden nimissä. Heidän auttamisensa voitaisiinkin siten tulkita vain muiden, parempiosaisten säälin tai armeliaisuuden osoitukseksi. Tällä taas ei varsinaisesti ole mitään tekemistä oikeudenmukaisuuden kanssa. (Hellsten 1996, 153)

Oikeudenmukaisuuden ja armeliaisuuden välillä on selkeä ero. Kun ihmisiä kohdellaan oikeudenmukaisesti toiminta on sanktioitua, kun puolestaan ihmisiä kohdellaan armeliaasti

on kyse vapaaehtoisesta toiminnasta. Jos henkilölle annetaan oikeudenmukaisuuden nimissä 100 euroa, hän saa itse päättää mihin rahat sijoittaa, mutta kun henkilölle annetaan armeliaisuuden vuoksi 100 euroa päätöksen siitä, mihin rahat käytetään tekee rahojen luovuttaja. Armeliaisuuteen ei näin ollen sisälly luovutettua omistusoikeutta eikä päätösvaltaa toisin kuin oikeudenmukaisuuteen. Erilaisten armeliaisuuteen liittyvien avustuksien jakaminen saattaa jopa haitata oikeudenmukaisen maailman rakentamista. Valtioiden ei tarvitse rakentaa oikeudenmukaisia suojaverkkoja jos ihmisiä autetaan hyväntekeväisyydellä. Näin ollen onkin pohdittava sitä, millainen ihmisten auttaminen ja avustaminen on oikeudenmukaisuuden kannalta tarkoituksenmukaista. (Lagerspetz, Patomäki & Räikkä 1996)

Oikeudenmukaisuuden ja armeliaisuuden välinen erottelu tuo mielenkiintoisen näkökulman myös toimeentulotuen tarkasteluun tulomuotona. Toimeentulotuen kohdallahan ihmisen oma päätäntävalta on siinä mielessä rajoitettu, että tuen saamiseksi tulee perustella menojaan. Voidaanko toimeentulotukea näin ollen pitää oikeudenmukaisuuteen perustuvana tukimuotona vai armeliaisuuden osoituksena huonosti toimeentuleville.

Resurssien uudelleenjakoon ja olosuhteiden tasoittamiseen siirtämällä resursseja yhdeltä ihmisjoukolta toiselle liittyy myös ongelmia. Resurssien siirtoon, jota länsimaissa on pidetty sekä luvallisena että myös välttämättömänä liittyy niin kutsuttu Robin Hood – ongelma. Tämän ongelman ydin on ajatus siitä, että Robin Hoodilla tai oikeudenmukaisuustarkastelussa valtiolla ei ole oikeutta ryöstää omaisuutta niiltä, jotka ovat sen ansainneet ja antaa sitä niille, jotka sitä eivät ole ansainneet. (Loukola 1999, 86-87)

Voidaanko oikeudenmukaisuuden nimissä siis viedä jonkun rehellisesti ansaitsema omaisuus ja antaa se jollekin toiselle, joka ei sitä ole ansainnut ? Eikö aiemmilla omistussuhteilla ja yksilön ponnisteluilla ole merkitystä kun oikeudenmukaisuuden nimissä siirretään resursseja yhdeltä ihmiseltä toiselle ? Nämä ovat keskeisiä kysymyksiä pohdittaessa oikeudenmukaista resurssienjakoa ja tasa-arvoa yhteiskunnassa. (mts. 86-87)

Loukolan (1999, 97) mukaan nimenomaan markkinatalouden vallitessa resurssien jako on oikeudenmukainen, koska se on syntynyt legitimiillä tavalla. Menneisyyden olosuhteet ja

ihmisen oma aikaisempi toiminta luovat erilaisia oikeutuksia asioihin. Ahkeruuden ja yritteliäisyyden avulla saavutetut edut ja rikkaudet ovat oikeudenmukaisesti hankittuja, joten niitä ei voida oikeudenmukaisuuden nimissä ottaa yksilöiltä pois. (mts. 87)

Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriaa on kritisoitu myös siitä, että sen filosofisessa metodissa arvojen ja tosiasioiden sekoittuminen keskenään korostuu. Teorian alkutilanteessa autonomiset moraaliset subjektit valitsevat yhteiskunnallisten instituutioiden oikeudenmukaisuuden periaatteet lähtien siitä olettamuksesta, että he voivat itse joutua tässä yhteiskunnassa mihin tahansa asemaan. Sopimuksentekijöiden ei kuitenkaan ajatella voivan esimerkiksi laskea tilastollisesti omia mahdollisuuksiaan joutua johonkin tiettyyn asemaan. (Hellsten 1996)

Rawlsin teoriassa sorrutaan myös kehäpäätelyyn, joka näkyy siten, että yksilön autonomian turvaaminen edellyttää yksilön autonomian olemassaoloa. Rawls olettaa, että alkutilanteessa autonomiset yksilöt valitsevat sellaiset oikeudenmukaisuusperiaatteet, jotka turvaavat tämän autonomian säilymisen. Todellisuudessa tämän voidaan katsoa johtavan yksilöiden autonomian yli- tai aliarvioimiseen. Näin ollen Rawlsin oikeudenmukaisuusnäkemystä voidaan kritikoiden mukaan pitää sekä ristiriitaisena että metodologisesti ongelmallisena. (Hellsten 1996, 12-14)

Rawlsista alkanutta ajattelun perinnettä on arvosteltu myös sillä, että siitä puuttuu täysin historialliset ja kulttuuriset analyysit, joiden avulla tulisi pyrkiä ymmärtämään oman ajan yhteiskunnallisten tapahtumien yleisempiä historiallisia merkityksiä. Tilalle on tämän kritiikin mukaan tullut näennäisen ajaton ja universaali yritys keksiä abstrakteja filosofisia perusteluja joukolle oikeudenmukaisuuden periaatteita, jotka kaikkien yhteiskunnan jäsenten tulisi tunnustaa. (Saastamoinen 1998, 20)

Rawlsia on kritisoitu myös siitä, että hänen käyttämänsä abstrakti yhteiskuntasopimuksen ajatus ei ota huomioon sitä, että yksilöillä ei todellisessa yhteiskunnassa ole kovinkaan suuria mahdollisuuksia päättää itse haluaako noudattaa yhteiskunnan sääntöjä vai ei. Todellisuudessa ne, jotka eivät toimi yhteiskunnassa hyväksytyjen sääntöjen mukaan, nähdään järjestäytyneen yhteiskunnan vihollisina ja siirretään yhteiskunnan ulkopuolelle. Näin ollen yksilön omat vaikutusmahdollisuudet siihen, millaisiin oikeudenmukaisuuden näkemyksiin hän sitoutuu ovat rajalliset. (Hellsten 1996, 41)

Rawls asettaa politiikan ensisijaiseksi yksityiseen moraaliin nähden, vaikka hänen oikeudenmukaisuusteoriansa on katsottukin korostavan nimenomaan individualismia. Rawls näkee julkisen konsensuksen ensisijaisena yksilön henkilökohtaisiin päämääriin ja arvoihin nähden ja tämä oikeutetaan sillä, että yhteiskunnan järjestäytymisen kannalta on tärkeämpää yksilöiden poliittisten näkemysten samankaltaisuus kuin yksilöiden eettisten näkemysten samankaltaisuus. Oikeudenmukaisuuden periaatteet ovatkin Rawlsin mukaan nimenomaan poliittinen konsensus niistä rajoista, joiden sisällä ihmiset voivat toteuttaa kukin omaa elämäkatsomustaan ja päämääriään. (Hellsten 1996, 42)

Ajatus siitä, että yksilöt voisivat saavuttaa yksimielisyyden tietyistä poliittisista periaatteista ilman, että he olisivat samaa mieltä myös ainakin joistain keskeisistä moraalisisista arvoista ja oletuksista, on kriitikoiden mielestä outo. Rawlsin ongelmana onkin pidetty myös sitä, että pyrkiessään jättämään tilaa liberalismiin vaatimalle moraalille suvaitsevaisuudelle ja moniarvoisuudelle hän joutuu luopumaan yksityisestä moraalista oikeudenmukaisen yhteiskunnan ja oikeudenmukaisuuden perustana ja korvaamaan yksityisen moraalin poliittisena konsensusena. (Hellsten 1996, 42)

3.5 Oikeudenmukaisuus tässä tutkimuksessa

Oikeudenmukaisuutta voidaan sekä periaatteena että yhteiskunnallisena hyveenä tarkastella monista näkökulmista. Oikeudenmukaisuuteen liittyy usein ajatus tasa-arvosta ja vapaudesta. Oikeudenmukaisuutta on usein pidetty hyvin tärkeänä yhteiskunnallisiin instituutioihin liittyvänä hyveenä, jonka avulla yhteiskunnallisten instituutioiden toimintaa arvioidaan. Oikeudenmukaisuudesta ei kuitenkaan voida esittää mitään yksiselitteistä tai aukotonta määritelmää, vaan se on käsitteenä hyvin monimuotoinen. Oikeudenmukaisuudesta puhuttaessa kiinnitetään yleensä huomiota siihen, millaisia asioita oikeudenmukaisuuden tulisi koskea ja millaisten tekijöiden valossa oikeudenmukaisuutta tulisi tarkastella. Oikeudenmukaisuusteorioissa pohditaan yleisesti sitä, tulisiko kaikilla ihmisillä olla samanlaiset lähtökohdat ja kuinka laajasti valtion tulisi puuttua yksilöiden toimintaan oikeudenmukaisuuden nimissä.

Yksi kuuluisimmista oikeudenmukaisuusteorioista, joka on John Rawlsin teoria, lähtee siitä ajatuksesta, että yhteiskunnallisia ja luonnollisia eriarvoisuuksia tulisi pyrkiä

tasoittamaan siten, että siitä olisi hyötyä etenkin yhteiskunnan huono-osaisimmille. Rawlsin teoria perustuu sopimusteoreettiseen lähtökohtaan johon liittyy myös paljon ongelmia. Kuitenkin Rawlsin teoria on kattava yritys hahmotella sitä, mistä tekijöistä oikeudenmukaisuus koostuu ja mitä on otettava huomioon pyrittäessä hahmottelemaan oikeudenmukaisuutta.

Tässä tutkimuksessa oikeudenmukaisuuskäsitykset liittyvät ensinnäkin mahdollisuuksien tasa-arvoon. Tutkimuksessa tarkastellaan millaisista tekijöistä vastaajat katsoivat lama-Suomessa köyhyyden tai menestymisen yhteiskunnassa johtuvan. Lisäksi huomiota kiinnitetään siihen, katsoivatko vastaajat, että Suomessa oli kaikilla yhtäläiset mahdollisuudet menestyä ja toteuttaa itseään. Tarkastelun kohteena on myös vastaajien suhtautuminen tuloerojen oikeutukseen ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantamiseen.

4 OIKEUDENMUKAISUUSKÄSITYSTEN TUTKIMINEN

Aineistona tässä tutkimuksessa käytetään kvantitatiivista aineistoa, joka on koottu Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksien toimesta. Aineisto on koottu osana tutkimusta ammattirakenteen ja sosiaalisen aseman muutoksesta. Aineistoja on kerätty Suomessa vuosina 1981, 1988 ja 1994. Samantyyppiset aineistot on kerätty myös Ruotsissa vuosina 1981 ja 1994 sekä Norjassa ja Baltian maissa vuonna 1994. Tässä tutkimuksessa käytetään Suomessa vuonna 1994 kerättyä aineistoa. Aineiston käsittelyssä käytetään *SPSS 8,0 for Windows* – ohjelmaa.

Aineisto on kerätty kyselylomakkeilla (Liite 1) ja siihen on vastannut vuonna 1994 Suomessa 1789 henkilöä. Aineisto on jakaantunut siten, että naisia on vastaajista 55,8 % ja miehiä 44,2 %. Ikäjakauma on 18 – 65 vuotta. Tutkimuksessa tarkastellaan kyseisen aineiston avulla suomalaisten käsityksiä oikeudenmukaisuudesta. Tutkimuksen kohteena on se, kuinka erilaisista tulonlähteistä toimeentulonsa saavien näkemykset oikeudenmukaisuudesta mahdollisesti eroavat toisistaan. Lähtöoletuksena on ajatus, että ihmiset, joille yhteiskunta ei ole pystynyt tarjoamaan työtä, mutta on turvannut edes jonkinlaisen toimeentulon suhtautuvat oikeudenmukaisuuteen ja tasa-arvokeskusteluun eri tavoin kuin ne, jotka ovat elättäneet itsensä palkkatyöllä ja ovat sitä kautta myös olleet kustantamassa yhteiskunnan tarjoamia palveluja verorahoillaan.

4.1 Vertailukohteena tutkimukset hyvinvointivaltiosta

Vertailukohteeksi oikeudenmukaisuustarkasteluun otan, kuten alussa mainittiin (ks. s.2) tutkimukset ihmisten asenteista hyvinvointivaltiota kohtaan. Lähdän ajatuksesta, että oikeudenmukaisuuskäsityksiä selittävät mahdollisesti samantyyppiset tekijät, jotka selittävät suhtautumista hyvinvointivaltioon ja sen palveluihin. Tutkimuksen lähtöoletus perustuu Forman (1998) tutkimukseen, jossa tarkastellaan ihmisten mielipiteitä hyvinvointivaltiosta.

Forma (1998, 23) toteaa, että selitettäessä ihmisten suhtautumista hyvinvointivaltioon on usein otettu lähtökohdaksi juuri jako etuuskien ja palvelujen käyttäjiin ja etuuskien maksajiin. On oletettu, että ihmiset, joiden toimeentulon kannalta sosiaalietuudet tai -palvelut ovat merkittäviä, suhtautuvat myönteisemmin hyvinvointivaltioon. Veronmaksajat puolestaan rahoittavat sosiaaliturvaa, ja siksi heidän on oletettu suhtautuvan kriittisemmin hyvinvointivaltioon. Empiirisistä tutkimuksista on myös saatu tukea näille oletuksille.

4.2 Tulonlähde ja puuttuvat vastaukset

Vastaaajien tulonlähdeä on tässä tutkimuksessa kysytty kysymyksessä 62. Kysymys kuuluu: *Saitteko itse tai perheenne viimeisen 12 kuukauden aikana tuloja seuraavista lähteistä ?* Mainitut tulonlähteet ovat: 1) *palkkatulo päätoimesta*, 2) *palkkatulo sivutoimesta*, 3) *puolison tai muun tulot*, 4) *eläke omasta työstä*, 5) *jonkun muun eläke (myös puolison)*, 6) *investoinnit (osakkeet, vuokrat jne.)*, 7) *työttömyyskorvaus, peruspäiväraha*, 8) *ansiosidonnainen työttömyyskorvaus*, 9) *asumistuki*, 10) *toimeentulotuki*, 11) *sairauspäiväraha*, 12) *hyväntekeväisyys*, 13) *sukulaisten avustukset*, 14) *avustukset yhteisöiltä*, 15) *maanviljely omalla palstalla*, 16) *tavaroiden myynti kirpputoreilla yms. sekä* 17) *joku muu*. Vastausvaihtoehdot ovat jokaisessa kohdassa kyllä ja ei.

Tulonlähdeä määriteltäessä ongelmallista on se, että kysymyksessä kysytään koko perheen tulolähteitä, joten vastaajat ovat voineet vastata kyllä useampaan kuin yhteen kohtaan. Kysymyksessä on myös jatkokohda, jossa kysytään kolmea tärkeintä tulonlähdeä. Tässä kysymyksessä vastausprosentti on kuitenkin hyvin alhainen, joten

kysymystä ei ole järkevää ottaa mukaan tarkasteluun. Alhainen vastausprosentti johtuu todennäköisesti siitä, että on hyvin vaikea arvioida mikä tulonlähde on viimeisen vuoden aikana ollut tärkein tai toiseksi tärkein.

Tulonlähdettä koskevassa kysymyksessä ongelmana on myös se, että monet vastaajat ovat jättäneet vastaamatta kokonaan useisiin kohtiin. Aluksi ajattelin, että vastaamatta jättämisen voisi tulkita ei-vastaukseksi. Kuitenkin esimerkiksi Bourdieu (1985, 191) on tarkastellut tarkemmin vastaamatta jättämistä sekä ”en osaa sanoa” (eli EOS) –vastaamista mielipidetutkimuksissa. Hän on ensinnäkin todennut, että naiset jättävät miehiä useammin vastaamatta. Ero on sitä selvempi mitä poliittisempi luonne esitetyillä kysymyksillä on. Mitä enemmän kysymys puolestaan liittyy tietoon tai asiantuntemukseen sitä suurempi ero on enemmän ja vähemmän koulutettujen välillä EOS –vastauksissa.

Mitä enemmän ristiriitaisuuksia esitettyihin kysymyksiin liittyy, sitä enemmän EOS –vastauksia ilmenee niissä ryhmissä, joissa kysymys saa aikaan jännitystä. Epäröintiin vastauksissa voi vaikuttaa myös se, että vastaajat eivät ymmärrä mistä kysymysten erottelussa on kyse. (mt.)

Ronkainen (1999, 170) tarkastelee myös tutkimuksessaan EOS –vastaamista erilaisiin mielipidekysymyksiin. Hän toteaa, että epäröinti vastaamisessa sekä EOS –vastaaminen liittyvät paitsi sukupuoleen myös toimintakulttuuriin ja sukupolveen. Naiset antavat miehiä useammin EOS –vastauksia. Maaseutuammateissa toimivat epäröivät kaupunkiammateissa toimivia enemmän vastauksissaan. Lisäksi vanhemmat vastaajat epäröivät tai antavat EOS –vastauksia useammin kuin nuoremmat vastaajat.

Bourdieu ja Ronkainen tarkastelevat tutkimuksissaan EOS –vastauksia nimenomaan erilaisiin mielipidekysymyksiin, mutta voidaan kuitenkin ajatella, että havaitut tulokset voisivat ainakin jossain määrin koskea myös selkeämpiä kyllä tai ei –vastausvaihtoehdollisia kysymyksiä. Näin ollen tarkastelenkin aluksi onko vastaamatta jättäminen tämän tutkimuksen tulonlähdettä koskevaan kysymykseen yhteydessä sukupuoleen, ikään, toimintakulttuuriin tai koulutukseen.

Tarkastellakseni vastaamatta jättämistä muodostin summamuuttujan kysymyksen 62 kohdista jättämällä tarkastelun ulkopuolelle kohdan *joku muu*. Summamuuttujan

muodostamiseksi vastaukset on uudelleen luokiteltu siten, että kyllä - tai ei - vastaus saa arvon 0 ja vastaamatta jättäminen arvon 1. Näin saadun *puuttuvat vastaukset* summamuuttujan vaihteluväli on 1 – 16. Arvo 1 tarkoittaa, että vastaaja on jättänyt yhteen tulonlähdettä koskevaan kohtaan vastaamatta ja arvo 16 vastaavasti, että vastaaja on jättänyt vastaamatta kaikkiin tulonlähdettä koskeviin kohtiin.

Tarkastellessani *puuttuvat vastaukset* –summamuuttujan korrelaatiota vastaajien syntymävuoteen havaitsin, että iällä on selvästi vaikutusta vastaamatta jättämiseen. Vastaamatta jättäminen korreloi syntymävuoden kanssa voimakkuudella $-,306^{**}$. Näin ollen kun vastaajan ikä kasvaa, kasvaa myös puuttuvat vastaukset -summamuuttujalla saatu arvo. Vanhemmat vastaajat ovat siis selvästi nuorempia useammin jättäneet vastaamatta tulonlähdettä koskeviin kysymyksiin.

Seuraavaksi tarkastelen puuttuvia vastauksia suhteessa sukupuoleen. Keskiarvovertailun avulla saadaan puuttuvat vastaukset -summamuuttujalla naisten keskiarvoksi 5,2 ja miesten keskiarvoksi 4,4 (sig. 0,009). Näiden arvojen perusteella voidaan todeta, että naiset ovat jättäneet hieman useammin vastaamatta tulonlähdettä koskeviin kysymyksiin kuin miehet. Kovin suurta eroa sukupuolten välillä ei kuitenkaan tässä aineistossa ole.

Suhteessa ammattiin saadaan puuttuvien vastausten osalta keskiarvovertailussa seuraavat arvot:

Maanviljelijä	6,8
Pienyrittäjä / itsenäinen ammatinharjoittaja	5,2
Yrittäjä	5,9
Ylempi toimihenkilö	3,9
Alempi toimihenkilö	3,8
Työntekijä	3,5
Kotirouva	5,1
Opiskelija	3,5
Työtön	4,2
Eläkeläinen	9,8
Sig.	0,000

Eläkeläisten ja opiskelijoiden kohdalla muista ammattiryhmistä huomattavasti poikkeavat arvot selittyvät varmasti juuri iän vaikutuksella. Opiskelijat ovat suhteessa nuorempia ja eläkeläiset suhteessa vanhempia kuin vastaajat keskimäärin. Näin ollen iän vaikutus

vastaamatta jättämiseen aiheuttaisi eläkeläisten saaman keskimääräistä suuremman ja opiskelijoiden saaman pienemmän keskiarvon.

Muiden ammattiryhmien osalta on havaittavissa, että maanviljelijät saavat muita jonkin verran suuremman keskiarvon ja työntekijät puolestaan muita hieman pienemmän keskiarvon. Tämän voisikin olettaa liittyvän Ronkaisen (1999, 170) mainitsemaan toimintakulttuurin vaikutukseen. Maanviljelijän ammatti on hyvin selkeästi maaseutuammatti, joissa toimivien todettiin epäröivän vastauksissaan useammin. Toisaalta työntekijöitä ja toimihenkilöitä voidaan pitää enemmänkin kaupunkiammatteina. Tämä selittäisi sen, että työntekijät ja toimihenkilöt saavat muita pienempiä keskiarvoja.

Bourdieu (1985, 191) mukaan sukupuolen ohella myös koulutuseroilla on siis vaikutusta vastaamatta jättämiseen. Kysymystä tulonlähteestä ei voida pitää kovinkaan paljon asiantuntemusta tai tietoa vaativana kysymyksenä. Tarkastelen kuitenkin, onko koulutuksella tässä tapauksessa yhteyttä vastaamatta jättämiseen. Keskiarvovertailun avulla saadaan *puuttuvat vastaukset* - summamuuttujasta seuraavat keskiarvot:

Kansakoulu	7,5
Kansalaiskoulu tai osa keskikoulua	5,3
Peruskoulu tai keskikoulu	3,5
Ylioppilastutkinto	3,2
Akateeminen loppututkinto	4,4
Sig.	0,000

Keskiarvovertailun perusteella voidaan sanoa, että myös koulutuksella on yhteyttä vastaamatta jättämiseen. Kansakoulun käyneet ovat jättäneet vastaamatta useammin kuin muut. Lisäksi ylioppilastutkinnon suorittaneilla vastaamatta jättäminen on ollut vähäisintä. Akateemisen loppututkinnon suorittaneet saavat hieman suuremman keskiarvon kuin peruskoulun tai keskikoulun ja ylioppilastutkinnon suorittaneet. Koulutuksen ja vastaamatta jättämisen välillä ei siis ole sellaista suoraviivaista yhteyttä, että koulutuksen lisääntyessä vastaamatta jättäminen automaattisesti vähenisi.

Sukupuolella, iällä, toimintakulttuurilla ja koulutuksella näyttäisi tässäkin aineistossa olevan vaikutusta vastaamatta jättämiseen. Vastaamatta jättäminen on yhteydessä kaikkiin näihin tekijöihin ja sen vuoksi puuttuvia vastauksia ei ole perusteltua jättää tulonlähdeksi

koskevan tarkastelun ulkopuolelle eikä myöskään tulkita vastaamatta jättämistä ei – vastaukseksi, kuten äkkiseltään olisi tuntunut järkevältä tehdä.

Tulonlähdettä kysyttäessä vastaamatta jättäminen liittyy varmasti useimmiten epäröintiin tai yksinkertaisesti haluttomuuteen vastata kysymykseen. Voisi olettaa, että ainakin useimpien vastaajien tiedossa on kyllä ollut heidän kohdallaan ns. ”oikea” vastaus koskien tulonlähdettä. Syystä tai toisesta sitä ei ehkä kuitenkaan ole haluttu kertoa. Tällaisessa kysymyksessä toisin kuin erilaisissa mielipidekysymyksissä ei kyse ole siitä, ettei vastaajalla ole mielipidettä kyseiseen asiaan tai että hän ei halua ilmoittaa mielipidettään.

Osa vastaajista voi kokea tulonlähdettä koskevat kysymykset liian henkilökohtaisiksi tai arkaluontoisiksi eikä tämän vuoksi halua kertoa tulonlähdettään. On tietysti vaikea sanoa, mikä asia on tässä tapauksessa ollut eniten vaikuttamassa vastaamatta jättämiseen. Joka tapauksessa otan tarkastelussa mukaan myös tulonlähdettä koskeviin kysymyksiin vastaamatta jättäneet erillisenä ryhmänä.

4.3 Tulonlähdeluokittelu

Tulonlähdetarkastelun selkiyttämiseksi olen yhdistänyt palkkatulon päätoimesta ja sivutoimesta. Lisäksi on yhdistetty ansiosidonnainen työttömyyskorvaus ja peruspäiväraha sekä eläke omasta työstä ja jonkun muun eläke kolmiluokkaisiksi muuttujiksi, jolloin myös puuttuvat vastaukset on otettu huomioon. Lisäksi toimeentulotuki ja tulot investoinneista otetaan mukaan tarkasteluun kolmiluokkaisena. Toimeentulotuen ja investointien kohdalla on muistettava, että ne eivät varmasti useimmilla vastaajilla ole ensisijainen, vaan muita tulomuotoja täydentävä tulomuoto.

Muuttujat on muodostettu siten, että yhdistettäessä kaksi kohtaa, kuten palkkatyö sivutoimesta ja päätoimesta on kyseisistä kahdesta kohdasta muodostettu summamuuttuja. Puuttuva vastaus saa aineistossa valmiiksi arvon 9, kyllä –vastaus arvon 1 ja ei –vastaus arvon 2. Kahden kohdan yhdistävä summamuuttuja voi siis saada seuraavat arvot: arvon 2, jolloin molempiin kohtiin on vastattu kyllä; arvon 3, jolloin toiseen kohtaan on vastattu ei ja toiseen kyllä; arvon 4, jolloin molempiin kohtiin on vastattu ei; arvon 10, jolloin toiseen kohtaan on vastattu kyllä ja toiseen jätetty vastaamatta; arvon 11, jolloin toiseen kohtaan

on vastattu ei ja toiseen jätetty vastaamatta tai arvon 18, jolloin molempiin kohtiin on jätetty vastaamatta.

Saadut arvot on tämän jälkeen luokiteltu uudelleen siten, että muodostuu kolme luokkaa. Luokkaan 1 kuuluvat ne, jotka ovat vastanneet jompaankumpaan tai molempiin kohtiin kyllä. Luokassa 2 ovat ne, jotka ovat vastanneet molempiin kohtiin ei tai ovat vastanneet toiseen ei ja jättäneet vastaamatta toiseen. Luokkaan 3 kuuluvat ne, jotka eivät ole vastanneet mitään kumpaankaan kohtaan. Tällainen uudelleenluokittelu on tehty yhdistettäessä kaksi palkkatulon muotoa, kaksi työttömyystuen muotoa sekä kaksi eläkettä koskevaa kohtaa. Toimeentulotuen ja investointien kohdalla on toimittu siten, että kyllä -vastaus kuuluu luokkaan 1, ei -vastaus luokkaan 2 ja ei vastausta luokkaan 3.

Tulonlähdekysymyksen sanamuodosta johtuen jatkossa puhuttaessa vastaajista, jotka ovat tai eivät ole saaneet jotakin tuloa, tarkoitetaan vastaajaa ja hänen perhettään. Lisäksi puhuttaessa esimerkiksi palkkatulon tai eläkkeen luokista tarkoitetaan kyseisen tulomuodon kohdalla juuri näitä kyllä, ei ja ei-vastausta -luokkia.

Saadun luokittelun jälkeen tulonlähdeä koskevat vastaukset jakautuvat seuraavasti (% vastaajista):

Palkkatulo	Kyllä 70,0%	Ei 13,7 %	Ei vastausta 16,3 %
Työttömyyskorvaus	Kyllä 30,5 %	Ei 42,5 %	Ei vastausta 27,1 %
Toimeentulotuki	Kyllä 5,9 %	Ei 60,6 %	Ei vastausta 33,4 %
Eläke	Kyllä 21,4 %	Ei 55,9 %	Ei vastausta 22,7 %
Investointitulot	Kyllä 11,9 %	Ei 57,0 %	Ei vastausta 31,1 %

Puuttuvien vastausten osuus vaihtelee selvästi eri toimeentulomuotojen kohdalla. Palkkatulon kohdalla vastaamatta jättäneitä on 16,3 %, kun puolestaan toimeentulotukea koskevaan kohtaan on jättänyt vastaamatta 33,4 % vastaajista. Tämä voisi liittyä esimerkiksi eri toimeentulomuotoihin liittyvään arvostukseen. Palkkatuloa arvostetaan eniten ja eläke on usein seuraavaksi arvostetuimpana pidetty tulomuoto. Eläkkeen kohdalla vastaamatta jättäminen onkin palkkatulon jälkeen vähäisintä. Eläke ja palkkatulot ovat myös neutraaleja tulomuotoja, joihin ei liity mitään asenteellisia tai leimaavia piirteitä ja voi olla että myös tämän vuoksi vastaaminen niihin on ollut muista tulomuodoista hieman poikkeavaa.

Työttömyyskorvausta koskeviin kysymyksiin on jättänyt vastaamatta lähes 30 % vastaajista ja toimeentulotukea koskevaan kysymykseen yli 30 % vastaajista. Myös investointien kohdalla vastaamatta jättäneitä on yli 30 %, mikä on hyvin kiinnostavaa. Mielenkiintoista on myös se, että investoinneista on saanut tuloja yli kymmenen prosenttia vastaajista, kun puolestaan toimeentulotukea on vastannut saaneensa vain alle 6 % vastaajista. Laman aikana toimeentulotuen osuus ihmisten tulonlähteissä kasvoi selvästi ja taloudelliset vaikeudet lisääntyivät. Olisikin voinut kuvitella, että toimeentulotuen saajia olisi ollut enemmän kuin investointituloja saaneita. Investointitulot kuitenkin voivat vaihdella vuokratuloista osaketuloihin, joten kaikki investointituloja saaneet eivät suinkaan ole miljonäärejä.

Vastaamatta jättämiseen on siis selvästi vaikuttanut myös se, mikä toimeentulomuoto on kysymyksessä. Toimeentulotuki on tukimuoto, jonka saamiseen saattaa liittyä häpeää ja sen vuoksi sitä koskevaan kysymykseen ei ehkä ole haluttu vastata. Myös investointituloja voidaan kenties pitää myös jollain tapaa leimaavana ja myös tällä saattaisi olla vaikutusta siihen, että myös sen kohdalla vastaamatta jättäminen on ollut melko yleistä.

4.4 Ikä, sukupuoli ja koulutus eri toimeentuloryhmissä

Vertailukohtana oikeudenmukaisuustarkastelussa ovat hyvinvointivaltioasenteita koskevat tutkimukset. Tarkastelen seuraavaksi niitä muita tekijöitä, joilla on tulonlähteen lisäksi havaittu olevan vaikutusta ihmisten asenteisiin hyvinvointivaltiota kohtaan. Lisäksi tarkastelen sitä, kuinka kyseiset tekijät jakaantuvat eri toimeentulolähteiden välillä. Tämä tarkastelu tehdään siksi, että myöhemmässä vaiheessa tuloksia tarkasteltaessa voidaan huomioida myös kyseisten muiden tekijöiden mahdollinen vaikutus asenteisiin.

Forman (1998, 20) tutkimuksessa ilmeneviä muita sosiaaliturvamielipiteisiin vaikuttavia tekijöitä ovat ensinnäkin arvoihin ja ideologioihin liittyvät tekijät. Suomalainen arvoilmasto ei ole täysin yhtenäinen. Eri yhteiskuntaryhmien, kuten esimerkiksi eri ikäisten välillä on havaittavissa eroja arvoissa. Nuorten toiveet liittyvät työhön ja toimeentuloon, kun vanhemmille tärkeämpiä ovat terveyteen liittyvät toiveet.

Ikä ja siihen liittyvä elinvaihe luovat intressiasemia, jotka vaikuttavat mielipiteisiin hyvinvointivaltiosta. Nuoret opiskelijat tarvitsevat hyvinvointivaltion tarjoamaa turvaa enemmän kuin työelämässä olevat keski-ikäiset. Perheen perustaminen liittyy tiettyyn ikäkauteen, jolloin lapsiperheisiin kohdistuvat etuudet tulevat ajankohtaisiksi. Eläkeläiset ovat työelämässä olevia enemmän riippuvaisia hyvinvointivaltiosta.

Useissa tutkimuksissa ikä onkin osoittautunut hyvin selitysvoimaiseksi muuttujaksi tarkasteltaessa sosiaaliturvamielipiteitä. Ikään liittyy myös sukupolvivaikutus, jolla viitataan siihen, että ikääntyminen tapahtuu erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa ja olosuhteissa. Empiirisesti ikävaikutuksen ja sukupolvivaikutuksen erottaminen on yleensä vaikeaa (mts. 23-24), joten tarkastelen ikäjakaumia eri tulonlähderyhmissä keski-ian avulla. Vastaajien syntymävuosi on tätä tarkastelua varten uudelleen koodattu siten, että saadaan suoraan vastaajan ikä. Vuonna 1928 syntyneet ovat siis vastaushetkellä olleet 66 vuotiaita ja vuonna 1975 syntyneet 19 vuotiaita jne.

Hyvinvointivaltiomielipiteiden määrittämisessä ovat tärkeitä myös edut eli intressit. Mielipiteiden oletetaan muodostuvan tavalla, joka on henkilön omien etujen mukaista. Intressiajattelun mukaan sukupuolen on oletettu vaikuttavan ihmisten mielipiteisiin. Naisten on ajateltu suhtautuvan miehiä myönteisemmin hyvinvointivaltioon, koska naisten arvoja on pidetty pehmeämpinä. Usein hoivatehtävät jäävät perheissä naisten tehtäväksi ja myös tämän vuoksi naisten oletetaan tukevan enemmän etenkin erilaisia perhepoliittisia etuuksia. (Forma 1998, 22, 24) Näin ollen on hyvä tarkastella myös kuinka suuri osuus eri tulomuotoryhmissä on naisia ja miehiä.

Seuraavaksi tarkastelen eri tulonlähteistä toimeentulonsa saaneita. Ensimmäisenä otan tarkasteluun miesten ja naisten osuudet ja keski-iat. Tarkastelen aluksi palkkatulon luokissa vastaajien ikää ja sukupuolta. Tarkastelussa on otettava huomioon se, että koko aineistossa naisia on miehiä enemmän. On myös muistettava, että tulonlähdekysymyksessä kysyttiin vastaajan itsensä tai hänen perheensä tulonlähteitä. Onkin mahdotonta arvioida, ovatko vastaajat itse saaneet kyseistä tuloa vai ovatko kyseessä puolison tai muun tulot. Sama koskee luonnollisesti kaikkia toimeentulon lähteitä. Lisäksi tarkastelussa ongelmallista on se, että eri tulomuotoja koskevat ryhmät ovat päällekkäisiä eli vastaajat esiintyvät jossain ryhmässä kaikkien eri tulomuotojen kohdalla.

Keski-ikästä voidaan aluksi todeta, että koko aineistossa miesten keski-ikä on 39,44 vuotta ja naisten 41,44 vuotta. Naiset ovat siis keskimäärin jonkin verran vanhempia kuin miehet ja ero sukupuolten välisessä keski-ikässä on tilastollisesti merkitsevä (sig. 0,005).

Tarkasteltaessa miesten ja naisten osuuksia ja keski-ikä saadaan palkkatulon luokkien välillä tilastollisesti merkitseviä eroja. Palkkatuloja saaneiden keski-ikä on 38,4 vuotta. Palkkatuloja saaneista 54,6 % on naisia ja loput miehiä. Palkkatuloja saaneet naiset ovat hieman vanhempia kuin palkkatuloja saaneet miehet. Palkansaajat ovat myös keskimäärin hieman nuorempia kuin ne, jotka eivät ole saaneet palkkaa tai eivät ole vastanneet palkkatuloa koskevaan kysymykseen. Niiden, jotka eivät ole saaneet palkkatuloja keski-ikä on 39,9 vuotta. Näistä 55,8 % on naisia ja näiden naisten keski-ikä on 39,5 vuotta. Miehet, jotka eivät ole saaneet palkkatuloja ovat keski-ikänsä 40,3 vuotiaita. Naisten osuus on hieman muita ryhmiä suurempi niiden kohdalla, jotka eivät ole vastanneet palkkatuloa koskevaan kysymykseen. Näistä naisia on 61,1 %. Vastaamatta jättäneet naiset ovat myös keski-ikänsä vastaamatta jättäneitä miehiä vanhempia.

Työttömyyskorvauksen osalta saadaan myös tilastollisesti erittäin merkitseviä eroja. Työttömyyskorvausta saaneiden kohdalla miesten ja naisten osuudet jakautuvat lähes tasan. Miehiä on työttömyyskorvausta saaneista 49,9 % ja naisia 51,1 %. Naisten osuus ei siis tässä tapauksessa ole suurempi kuten useissa muissa ryhmissä. Miesten ja naisten keski-ikä ei myöskään työttömyyskorvausta saaneiden kohdalla eroa toisistaan vaan keski-ikä on sekä naisilla että miehillä noin 35,5 vuotta. Niistä, jotka eivät ole saaneet työttömyyskorvausta on naisia 55,7 % ja näiden naisten keski-ikä on 39,4 vuotta. Miehiä on tässä ryhmässä siis 44,3 % ja heidän keski-ikänsä on 39,1 vuotta. Työttömyyskorvausta koskeviin kysymyksiin vastaamatta jättäneiden keski-ikä on jälleen hieman muita korkeampi eli 48,0 vuotta. Vastaamatta jättäneissä on selvästi enemmän naisia (62,4 %) ja nämä naiset ovat keski-ikänsä 49,9 vuotiaita.

Toimeentulotuen saajien keski-ikä on alle 29,5 vuotta, kun niiden, jotka eivät ole saaneet toimeentulotukea keski-ikä on 38,1 vuotta. Toimeentulotukea ovat saaneet keskimäärin nuoremmat vastaajat. Tämä saattaisi johtua esimerkiksi siitä, että nuorilla on laman aikana ollut heikko työhistoria. Ansiosidonnaiseen työttömyysturvaan ei silloin ole ollut mahdollisuuksia ja näin ollen viime kädessä on jouduttu turvautumaan toimeentulotukeen. Toisaalta voidaan pohtia, ovatko nuoret olleet tietoisempia toimeentulotuen saannista tai

onko kynnys tällaisen yhteiskunnan tukimuodon hakemiseen heillä kenties ollut alhaisempi kuin vanhemmilla vastaajilla.

Julkunen (2001, 180) tuo nuorten kohdalla esiin sen näkökulman, että 1990-luvun olosuhteissa työmarkkinoiden sisäpiiriin pääsy vaikeutui ja työmarkkinoiden marginaalissa olevilla kuten juuri nuorilla, työttömyysturvan ehdot heikkenivät. Työttömyysturva oli nuorilla myös tuloharkintaista ja ehdollista. Nämä tekijät ovat varmasti vaikuttaneet siihen, että toimeentulotukea ovat saaneet jonkin verran nuoremmat vastaajat.

Toimeentulotuen saajien alhaisempaan keski-ikään liittyy varmasti myös Uusitalon (2000) mainitsema ikäryhmittäinen toimeentuloerojen kehittyminen. Uusitalo toteaa, että lama ei kohdellut kaikkia ikäryhmiä yhtäläisesti vaan juuri alle 35 vuotiaiden toimeentulo heikentyi selvimmin.

Sukupuolijakaumat ovat toimeentulotuen kohdalla sellaiset, että toimeentulotuen saajista 53,3 % on naisia. Toimeentulotuen saajien kohdalla naisten ja miesten välillä ei ole keski-ikässä suurta eroa. Vastaajien, jotka eivät ole saaneet toimeentulotukea, keski-ikä on 38,1 vuotta. Naisia näistä on 54 % ja miehiä 46 %. Vastaamatta jättämisen kohdalla havaitaan iän ja sukupuolen suhteen samat tekijät kuin aikaisemminkin. Vastaamatta jättäneistä on jälleen naisia lähes 60 % ja näiden naisten keski-ikä on tarkastelussa korkein.

Eläkkeen kohdalla ei luonnollisesti ole kovin yllättävää, että eläkkeen saajien keski-ikä on 56,6 vuotta eli huomattavasti korkeampi kuin niiden, jotka eivät ole saaneet eläkettä tai eivät ole vastanneet eläkettä koskevaan kysymykseen. Eläkettä saaneista 63,5 % on naisia. Eläkkeen kohdalla näyttäisikin siltä, että vanhimmat vastaajat, jotka jättivät eniten vastaamatta, ovat kuitenkin vastanneet toimeentulon kohdalla yhteen eli juuri eläkettä koskevaan kohtaan. Myös eläkkeen kohdalla vastaamatta jättämisessä on havaittavissa, että naisia on jonkin verran enemmän kuin miehiä.

Investointituloja saaneista hieman yli puolet on naisia, kun puolestaan muissa ryhmissä naisten osuus on jonkin verran suurempi. Nuorimpia ovat investointitulojen luokissa tarkasteltuna ne, jotka eivät ole saaneet investointituloja. Heidän keski-ikänsä on 36,8 vuotta. Vanhimpia ovat jälleen vastaamatta jättäneet naiset, joiden keski-ikä on 48,2

vuotta. Investointituloja saaneet ovat keski-ikänsä hieman yli 40 vuotiaita, eli jokin verran vanhempia kuin palkkatulot, työttömyyskorvausta ja toimeentulotukea saaneet.

Jatkotarkasteluissa on huomioitava ensinnäkin se, että toimeentulotukea saaneet ovat keskimäärin selvästi nuorimpia ja eläkkeen saajat keskimäärin vanhimpia. Naisten ja miesten prosentuaaliset osuudet eivät kovin suuresti poikkea eri toimeentulomuotojen kohdalla paitsi siinä, että vastaamatta jättäneistä noin 60 % on naisia. Vain eläkkeen kohdalla vastaamatta jättäneistä naisia on vain 55 %.

Oikeudenmukaisuuskäsityksiä ja hyvinvointivaltiomielipiteitä voidaan tarkastella myös intressinäkökulmasta. Intressinäkökulmasta tarkasteltuna yhteiskunnassa elämiseen tarvitaan tiettyjä resursseja. Näiden omistaminen vaikuttaa yhteiskunnassa menestymiseen ja siihen millaisia etunäkökohtia esiintyy suhteessa hyvinvointivaltioon. Resursseja ovat esimerkiksi koulutus ja tulot. (Forma 1998, 25)

Resurssit vaikuttavat sosiaaliturvamielipiteisiin, koska mahdollisuudet hankkia toimeentuloa työmarkkinoilta ovat heikot, jos resursseja on vähän. Tällöin hyvinvointivaltion rooli on toimeentulon kannalta keskeinen. Hyvinvointivaltion etuuksia ei juurikaan tarvita, jos resursseja puolestaan on paljon. Hyvinvointivaltion vankimpia tukijoita ovatkin tutkimusten mukaan olleet pienituloiset, työttömät sekä heikosti koulutetut. Resursseina voidaan pitää myös terveyttä, sosiaalisten suhteiden solmimiseen ja ylläpitämiseen liittyviä taitoja sekä työmarkkinoille kiinnittymisen taitoja. (Forma 1998, 25) Ne ovat kuitenkin sellaisia tekijöitä, joita tässä tutkimuksessa käytettävän aineiston avulla ei voida tarkastella.

Resurssinäkökulmaan liittyvien seikkojen vaikutuksia oikeudenmukaisuuskäsityksiin voidaan tarkastella jakamalla vastaajat koulutustaustansa mukaan. Ammatillinen koulutus on usein työllistymisen ja sitä kautta myös toimeentulon kannalta olennainen, ja sen vuoksi huomio kiinnitetään kysymykseen *48 mikä on ammatillinen koulutuksenne?*

Taulukossa 1 on ristiintaulukoitu ammattikoulutus palkkatulon eri luokissa. Taulukossa on yhdistetty alempi korkea-aste tai alempi kandidaattitutkinto, ylempi kandidaattitutkinto sekä tutkijakoulutus, koska näissä kaikissa ryhmissä on lukumääräisesti vähän vastaajia.

Taulukko 1. Ammatillinen koulutus palkkatulon luokissa. Lihavoituna kunkin koulutusryhmän osuus kyseisessä palkkatulon luokassa (N). Sig. 0,000

Ammatillinen koulutus	Palkkatulo			
	Kyllä	Ei	Ei vastausta	Yhteensä
Ei ammattikoulutusta	24,3 (293)	47,9 (104)	48,1 (112)	30,7 (509)
	57,6	20,4	22,0	100
Ammattikurssi tai vastaava (alle 6kk)	7,2 (87)	8,3 (18)	14,6 (34)	8,4 (139)
	62,6	12,9	24,5	100
Ammattikurssi tai vastaava (6kk-2v)	11,0 (133)	12,9 (28)	11,2 (26)	11,3 (187)
	71,1	15,0	13,9	100
Alempi keskiasteen ammattitutkinto	21,9 (264)	18,4 (40)	13,7 (32)	20,3 (336)
	78,6	11,9	9,5	100
Ylempi keskiasteen ammattitutkinto	23,5 (283)	10,6 (23)	9,4 (22)	19,8 (328)
	86,3	7,0	6,7	100
Korkeakoulu tai tutkijakoulutus	12,1 (146)	1,8 (4)	3,0 (7)	9,7 (157)
	93,0	2,5	4,5	100
Yhteensä	100 (1206)	100 (217)	100 (233)	100(1656)
	72,8	13,1	14,1	100

Taulukosta 1 nähdään, että palkkatulon ja koulutuksen välillä on selvä yhteys. Korkeasti koulutetuista lähes kaikki ovat saaneet palkkatuloja, kun puolestaan ilman ammatillista koulutusta olevista alle 60 % on saanut palkkatuloja. Ilman ammatillista koulutusta olevista viidennes ei ole saanut palkkatuloja. Alle 6 kuukautta kestäneen ammattikurssin käyneistä neljännes ei ole vastannut palkkatuloa koskevaan kysymykseen, mikä on ammattikoulutusryhmistä suurin osuus.

Tarkasteltaessa eroja koulutuksessa palkkatulon eri luokkien välillä havaitaan, että ei-palkkatuloa saaneista noin puolet on kokonaan ilman ammatillista koulutusta. Vastaajista, jotka eivät ole vastanneet palkkatuloa koskevaan kysymykseen myös lähestulkoon puolet on vailla ammatillista koulutusta. Palkkatuloa saaneista puolestaan noin puolet on suorittanut joko alemman tai ylemmän keskiasteen ammattitutkinnon. Palkkatulon luokkien välillä koulutuksessa onkin siis sellainen ero, että palkkatuloa saaneissa ilman ammatillista koulutusta olevien osuus ei ole läheskään niin suuri kuin se on muissa ryhmissä. Palkkatuloa saaneista vain neljännes on ilman ammatillista koulutusta. Taulukossa 2 on ristiintaulukoitu ammatillinen koulutus työttömyyskorvauksen luokissa.

Taulukko 2. Ammatillinen koulutus työttömyyskorvauksen luokissa. Lihavoituna kunkin koulutusryhmän osuus kyseisessä palkkatulon luokassa (N). Sig. 0,000

Ammatillinen koulutus	Työttömyys korvaus			
	Kyllä	Ei	Ei vastausta	Yhteensä
Ei ammattikoulutusta	29,2 (154)	28,9 (209)	35,9 (146)	30,7 (509)
	30,3	41,1	28,7	100
Ammattikurssi tai vastaava (alle 6kk)	7,6 (40)	7,2 (52)	11,5 (47)	8,4 (139)
	28,8	37,4	33,8	100
Ammattikurssi tai vastaava (6kk-2v)	12,3 (65)	10,1 (73)	12,0 (49)	11,3 (187)
	34,8	39,0	26,2	100
Alempi keskiasteen ammattitutkinto	25,4 (134)	19,5 (141)	15,0 (61)	20,3 (336)
	39,9	42,0	18,2	100
Ylempi keskiasteen ammattitutkinto	19,7 (104)	22,0 (159)	16,0 (65)	19,8 (328)
	31,7	48,5	19,8	100
Korkeakoulu tai tutkijakoulutus	5,7 (30)	12,2 (88)	9,6 (39)	9,5 (157)
	19,1	56,1	24,8	100
Yhteensä	100 (527)	100 (722)	100 (407)	100 (1656)
	31,8	43,6	24,6	100

Taulukosta 2 nähdään, että korkeasti koulutetuista vastaajistakin lähes 20 % on saanut työttömyyskorvausta. Kaikkein eniten työttömyyskorvausta saaneita on alemman keskiasteen ammattitutkinnon suorittaneissa. Muilta osin työttömyyskorvausta on saanut noin kolmannes vastaajista kaikissa koulutusluokissa. Mielenkiintoista on, että myös korkeasti koulutetuista neljäsosa on jättänyt vastaamatta työttömyyskorvausta koskevaan kysymykseen. Vähiten vastaamatta jättäneitä on alemman keskiasteen ammattitutkinnon suorittaneissa.

Työttömyyskorvauksen eri luokkia vertailtaessa havaitaan, että työttömyyskorvausta saaneista lähes puolet on ylempään tai alemman keskiasteen ammattitutkinnon suorittaneita ja noin kolmannes kokonaan ilman ammatillista koulutusta. Ei-vastausta ryhmässä yli 35 % vastaajista on ilman ammatillista koulutusta, mikä ei ole yllätys, koska vastaamatta jättämisen ja koulutuksen välillä on yhteyttä kuten aikaisemminkin mainittiin.

Taulukko 3. Ammatillinen koulutus toimeentulotuen luokissa. Lihavoituna kunkin koulutusryhmän osuus kyscisessä palkkatulon luokassa (N). Sig. 0,000

Ammatillinen koulutus	Toimeentulo tuki			
	Kyllä	Ei	Ei vastausta	Yhteensä
Ei ammattikoulutusta	24,2 (23)	29,3 (306)	34,8 (180)	30,7 (509)
	4,5	60,1	35,4	100
Ammattikurssi tai vastaava (alle 6kk)	7,4 (7)	7,0 (73)	11,4 (59)	8,4 (139)
	5,0	52,5	42,4	100
Ammattikurssi tai vastaava (6kk-2v)	13,7 (13)	10,3 (108)	12,8 (66)	11,3 (187)
	7,0	57,8	35,3	100
Alempi keskiasteen ammattitutkinto	28,4 (27)	22,0 (230)	15,3 (79)	20,3 (336)
	8,0	68,5	23,5	100
Ylempi keskiasteen ammattitutkinto	22,1 (21)	21,5 (224)	16,1 (83)	19,8 (328)
	6,4	68,3	25,3	100
Korkeakoulu tai tutkijakoulutus	4,2 (4)	9,9 (103)	9,7 (50)	9,5 (157)
	2,5	65,6	31,8	100
Yhteensä	100 (95)	100 (1044)	100 (517)	100 (1656)
	5,7	63,0	31,2	100

Taulukosta 3 havaitaan, että toimeentulotukea saaneista puolet on suorittanut alemman tai ylempään keskiasteen ammattitutkinnon ja neljäsosa on ilman ammattikoulutusta. Ne vastaajat, jotka eivät ole saaneet toimeentulotukea kuuluvat suurelta osin ilman ammattikoulutusta oleviin sekä ylempään keskiasteen tai alemman keskiasteen ammattitutkinnon suorittaneisiin. Toimeentulotukea saaneet ovat keskimääräistä nuorempia, joten nuoret alemman tai ylempään keskiasteen ammattitutkinnon suorittaneet ovat suurin toimeentulotukea saanut ryhmä.

Taulukko 4. Ammatillinen koulutus eläkkeen luokissa. Lihavoituna kunkin koulutusryhmän osuus kyscisessä palkkatulon luokassa (N). Sig. 0,000

Ammatillinen koulutus	Eläke			
	Kyllä	Ei	Ei vastausta	Yhteensä
Ei ammattikoulutusta	39,9 (131)	27,1 (262)	32,0 (116)	30,7 (509)
	25,7	51,5	22,8	100
Ammattikurssi tai vastaava (alle 6kk)	14,0 (46)	6,0 (58)	9,7 (35)	8,4 (139)
	33,1	41,7	25,2	100
Ammattikurssi tai vastaava (6kk-2v)	15,2 (50)	10,1 (98)	10,8 (39)	11,3 (187)
	26,7	52,4	20,9	100
Alempi keskiasteen ammattitutkinto	11,0 (36)	24,3 (235)	18,0 (65)	20,3 (336)
	10,7	69,9	19,3	100
Ylempi keskiasteen ammattitutkinto	14,0 (46)	22,5 (217)	18,0 (65)	19,8 (328)
	14,0	66,2	19,8	100
Korkeakoulu tai tutkijakoulutus	5,8 (19)	9,9 (96)	11,6 (42)	9,7 (157)
	12,1	61,1	26,8	100
Yhteensä	100 (328)	100 (966)	100 (362)	100 (1656)
	19,8	58,3	21,9	100

Taulukosta 4 nähdään, että eläkkeen saajista n. 40 % on ilman ammatillista koulutusta. Niistä, jotka eivät ole saaneet eläkettä lähes puolet on alemman tai ylemmän keskiasteen ammattitutkinnon suorittaneita ja noin kolmannes ilman ammatillista koulutusta. Eläkkeen kohdallakin korkeasti koulutetuista neljäsosa on jättänyt vastaamatta.

Taulukko 5. Ammatillinen koulutus investointitulojen luokissa. Lihavoituna kunkin koulutusryhmän osuus kyseisessä palkkatulon luokassa (N). Sig. 0,000

Ammatillinen koulutus	Investoinnit			
	Kyllä	Ei	Ei vastausta	Yhteensä
Ei ammattikoulutusta	29,6 (59)	28,8 (281)	35,2 (169)	30,7 (509)
	11,6	55,2	33,2	100
Ammattikurssi tai vastaava (alle 6kk)	5,0 (10)	7,2 (70)	12,3 (59)	8,4 (139)
	7,2	50,4	42,4	100
Ammattikurssi tai vastaava (6kk-2v)	7,5 (15)	11,4 (111)	12,7 (61)	11,3 (187)
	8,0	59,4	32,6	100
Alempi keskiasteen ammattitutkinto	11,1 (22)	24,0 (234)	16,7 (80)	20,3 (336)
	6,5	69,6	23,8	100
Ylempi keskiasteen ammattitutkinto	27,1 (54)	21,0 (205)	14,4 (69)	19,8 (328)
	16,5	62,5	21,0	100
Korkeakoulu tai tutkijakoulutus	19,6 (39)	7,8 (76)	8,8 (42)	9,7 (157)
	24,8	48,4	26,8	100
Yhteensä	100 (199)	100 (977)	100 (480)	100(1656)
	12,0	59,0	29,0	100

Taulukosta 5 havaitaan ensinnäkin, että investointituloja saaneista lähes 20 % on korkeasti koulutettuja ja lähes 30 % ilman ammatillista koulutusta. Yli 25 % investointituloja saaneista on suorittanut ylemmän keskiasteen ammattitutkinnon. Eroja voikin olla juuri siinä, millaisia investointituloja vastaajat ovat saaneet. Korkeasti koulutettujen osuus on joka tapauksessa investointituloja saaneiden kohdalla poikkeuksellisen suuri verrattuna muista tulonlähteistä toimeentulonsa saaneisiin. Korkeasti koulutetuista neljännes on saanut investointituloja.

4.5 Tulojen ja riskien vaikutus asenteisiin

Tulot ovat myös yksi sellainen resurssi, jonka vaikutusta asenteisiin voidaan tarkastella. Kysymyksessä 64 kysytään: *Mitkä olivat teidän ja perheenne bruttotulot (tulot ennen verotusta) viimeisen 12 kuukauden aikana.* Tuloja tarkastellaan keskitulon avulla, eli laskemalla tietyn ryhmän tulojen keskiarvo. Tuloja tarkasteltaessa on muistettava, että kokonaistulojen tarkastelu jättää huomiotta kotitalouksien asumiskustannukset ja velkaantumisen. (Uusitalo 2000) Lisäksi perhekoolla on luonnollisesti vaikutusta siihen,

kuinka hyvin tietyllä tulotasolla voi tulla toimeen. Näitä tekijöitä ei kuitenkaan tässä yhteydessä pyritä huomioimaan, vaan tarkastellaan yksinkertaisesti sitä, millaiset keskitulot eri tulomuotojen ryhmissä olevilla vastaajilla on. Aluksi tarkastellaan keskituloja palkkatulon luokissa (sig. 0,000).

Palkka	Keskitulot (mk/vuodessa)	N
Kyllä	168 579	946
Ei	102 929	107
Ei vastausta	111 769	107

Palkkatuloja saaneiden vuosittaiset keskitulot ovat selvästi korkeimmat, mikä ei sinällään ole kovin yllättävää. Keskituloja tarkasteltaessa on havaittavissa myös se, että melko suuri osa vastaajista ei ole vastannut vuosittaisia tulojaan koskevaan kysymykseen. Vuositulojen arvioiminen voi olla vaikeaa tai vastaajat eivät kenties ole halunneet ilmoittaa tulojaan. Joka tapauksessa palkkatulon luokissa suurimmat tulot on palkkatuloja saaneilla ja pienimmät niillä, jotka eivät ole saaneet palkkatuloja. Seuraavaksi tarkastellaan keskituloja työttömyyskorvauksen luokissa (sig. 0,000).

Työt.korv.	Keskitulot (mk/vuodessa)	N
Kyllä	133 840	342
Ei	168 657	561
Ei vastausta	163 654	257

Työttömyyskorvauksen kohdalla suurimmat tulot on niillä vastaajilla, jotka eivät ole saaneet työttömyyskorvausta ja selvästi pienimmät niillä, jotka ovat saaneet työttömyyskorvausta. Niillä, jotka eivät ole vastanneet työttömyyskorvausta koskevaan kysymykseen on lähes yhä suuret keskitulot kuin niillä, jotka eivät ole saaneet työttömyyskorvausta. Seuraavaksi keskituloja tarkastellaan toimeentulotuen luokissa (sig. 0,000).

Toim.tulotuki	Keskitulot (mk/vuodessa)	N
Kyllä	84 004	61
Ei	161 390	773
Ei vastausta	161 258	326

Toimeentulotukea saaneiden keskitulot ovat selvästi alle 100 000 markkaa vuodessa ja tämä onkin se ryhmä, jolla on kaikkein pienimmät tulot koko tarkastelussa. Niiden, jotka eivät ole saaneet toimeentulotukea ja niiden, jotka eivät ole vastanneet toimeentulotukea

koskevaan kysymykseen, välillä ei ole keskituloissa suurta eroa. Eläkkeen kohdalla keskitulovertailussa saadaan seuraavat tulokset (sig. 0,000):

Eläke	Keskitulot (mk/vuodessa)	N
Kyllä	132 203	238
Ei	158 745	711
Ei vastausta	180 649	211

Niillä vastaajilla, jotka eivät ole vastanneet eläkettä koskevaan kysymykseen on tässä tarkastelussa suurimmat tulot. Pienimmät tulot on puolestaan niillä, jotka ovat saaneet eläkettä. Näillä vanhemmilla vastaajilla todennäköisesti kuitenkin on vähemmän elätettäviä lapsia ja asunovelkoja kuin nuoremmilla vastaajilla, joten keskitulojen määrä ei välttämättä kuvaa todellista tilannetta toimeentulon kannalta. Vanhimpien vastaajien tulotasoa tarkasteltaessa Uusitalo (2000) toteaa, että yli 65-vuotiaiden toimeentulo on ollut kaikkein parhaiten laman ulottumattomissa. Näin ollen keskitulot eivät välttämättä vanhimpien vastaajien osalta täysin kuvaa todellista tilannetta toimeentulon kannalta.

Seuraavaksi tarkastellaan keskituloja investointitulojen luokissa (sig. 0,000).

Investoinnit	Keskitulot (mk/vuodessa)	N
Kyllä	204 581	165
Ei	150 378	710
Ei vastausta	147 103	285

Investointituloja saaneet ovat tulotarkastelussa ainoa ryhmä, jonka keskitulot ylittävät vuodessa 200 000 markkaa. Tämä ei ole sinällään yllättävää, koska Uusitalo (2000) mainitsi juuri investointitulojen olevan se tulomuoto, jonka avulla tuloerot selkeimmin saadaan esiin. Myöskään investointitulojen kohdalla ei- ja ei vastausta -ryhmien välillä ei ole kovin suurta eroa keskituloissa.

Erilaisista tulonlähteistä toimeentulonsa saaneiden välillä on siis huomattava, että toimeentulotukea saaneiden vuosittaiset keskitulot ovat alle 100 000 markkaa kun investointituloja saaneilla vuosittaiset keskitulot ovat yli 200 000 markkaa. Tällä voi varmasti olla jatkossa vaikutusta kun tarkastellaan ihmisten asenteita yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen.

Keskustelu riskeistä nousi 1990-luvulla keskeiseksi sosiologisissa ja sosiaalipoliittisissa tutkimuksissa. Beckin (1992, 51-53) mukaan länsimaissa siirryttiin riskiyhteiskuntaan.

Erilaiset riskit nousivat keskeisiksi yhteiskunnallisten jakojen määrääjiksi. Nykyajan riskeille on tunnusomaista se, että ne ovat yleisiä. Harmittomiltakin vaikuttaviin asioihin voi liittyä suuria vaaroja. Riskit myös koskettavat kaikkia yhteiskunnan jäseniä riippumatta yhteiskunnallisista jaoista kuten esimerkiksi luokkajaosta.

Riskien näkökulmasta voidaan tarkastella sosiaaliturvamielipiteitä ja myös oikeudenmukaisuuskäsityksiä. Tällöin lähdetään siitä, että ihmiset pyrkivät suojautumaan tietyiltä riskeiltä. Sosiaaliturvamielipiteiden kannalta tämä tarkoittaa, että ihmiset kannattavat sellaisia sosiaaliturvan muotoja, joiden katsovat olevan omalla kohdallaan hyödyllisiä erilaisten riskien varalta. (Forma 1998, 27-28) Oikeudenmukaisuustarkastelussa riskinäkökulma tarkoittaa sitä, että esimerkiksi ne vastaajat, jotka pitävät köyhyyttä tai työttömyyttä vakavana uhkana suhtautuvat toisella tavalla esimerkiksi köyhyyden syihin tai siihen tulisiko rahalla saada parempaa koulutusta.

Riskiryhmien käyttäminen empiirisessä tutkimuksessa on kuitenkin vaikeaa, koska riskien mittaaminen on ongelmallista. Ongelmaa on pyritty ratkaisemaan siten, että kysytään vastaajilta kuinka todennäköisenä he pitävät omalla kohdallaan erilaisten sosiaalisten riskien toteutumista. (Forma 1998, 27-28) Tätä on kysytty myös tässä tutkimuksessa käytettävässä aineistossa, joten myös riskinäkökulma voidaan ottaa mukaan tarkasteluun.

Riskinäkökulman vaikutuksien tarkastelemiseksi olen muodostanut kaksi summamuuttujaa, jotka kuvaavat vastaajien suhtautumista erilaisiin riskeihin ja uhkiin. Summamuuttujat on muodostettu kysymyksestä 77: *Sanotaan, että nykyaikaan liittyy monia riskejä ja uhkia. Miten vakavina yhteiskunnallisina ongelmina pidätte seuraavia asioita?* Kysymyksessä mainittuja asioita ovat: *työttömyys, ympäristön saastuminen, sosiaaliturvan heikkeneminen, köyhyys, rikollisuus, epävakaa poliittinen tilanne, ulkomaisen pääoman kasvava vaikutusvalta, lähialueidemme poliittinen epävakaisuus sekä yhteisten arvojen ja normien mureneminen.* Vastausvaihtoehdot ovat (1) ei lainkaan vakavana, (2) ei kovin vakavana, (3) en tiedä, (4) melko vakavana ja (5) erittäin vakavana.

Ensimmäinen summamuuttuja kuvaa sosiaalisia riskejä. Siihen on otettu mukaan kohdat työttömyys, sosiaaliturvan heikkeneminen ja köyhyys. ($\alpha = ,69$) Tämän summamuuttujan vaihteluväli on 1 – 15. Toinen summamuuttuja kuvaa erilaisia poliittisia riskejä ja siihen kuuluvat rikollisuus, epävakaa poliittinen tilanne, ulkomaisen pääoman kasvava

vaikutusvalta, lähialueiden poliittinen epävakaisuus sekä yhteisten arvojen ja normien mureneminen. ($\alpha = ,71$) Vaihteluväli on 1 – 25.

Sosiaalisia riskejä kuvaava summamuuttuja on tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavampi, koska siihen kuuluvat riskit liittyvät juuri oikeudenmukaisuuden ja mahdollisuuksien tasa-arvon kannalta keskeisiin tekijöihin. Siitä huolimatta olen ainakin tässä vaiheessa katsonut hyödylliseksi myös poliittisia riskejä kuvaavan muuttujan luomisen.

Tarkasteltaessa suhtautumista riskeihin keskiarvovertailun avulla eri tulomuotojen ryhmissä saadaan tilastollisesti erittäin merkitseviä eroja ainoastaan sosiaalisten riskien kohdalla työttömyyskorvauksen ja investointitulojen luokissa. Työttömyyskorvausta saaneet ovat pitäneet sosiaalisia riskejä jonkin verran suurempana uhkana (12,9) kuin ne, jotka eivät ole saaneet työttömyyskorvausta (12,4) tai eivät ole vastanneet työttömyyskorvausta koskevaan kysymykseen (12,4). Investointien kohdalla puolestaan investointituloja saaneet saivat pienimmän summamuuttujan arvon (12,0) eli he ovat pitäneet sosiaalisia riskejä vähiten uhkaavina.

Kaiken kaikkiaan sosiaalisten riskien kohdalla suurimman summamuuttujan arvon (13,0) saavat ne, jotka ovat saaneet toimeentulotukea. On tietysti muistettava, että työttömyys on jo työttömälle hyvin toisenlainen uhka kuin työssäkäyvälle. Samoin kun esimerkiksi köyhyys voi olla toimeentulotuen saajan näkökulmasta hyvin toisenlainen uhka kuin investointituloja saaneelle.

Poliittisten riskien kohdalla ainoastaan eläkkeen luokissa saadaan tilastollisesti merkitseviä eroja. Eläkettä saaneet vastaajat pitivät poliittisia riskejä suurempana uhkana kuin muut. Muiden tulomuotojen kohdalla ei ole havaittavissa merkittäviä eroja suhtautumisessa poliittisiin riskeihin. Voidaankin todeta, että taloudellisesti epävakaa tilanne, joka Suomessa 1990-luvun alussa oli on varmasti vaikuttanut siihen, että erilaisia poliittisia ja sosiaalisia riskejä pidettiin kaiken kaikkiaan melko konkreettisina. Kenties juuri tästä syystä eri tulonlähteistä toimeentulonsa saaneiden välillä ei myöskään ole kovin suuria eroja suhtautumisessa näihin riskeihin.

Ruokasen ja Nurmion (1995, 31) mainitsevat henkisen laman piirteet ovat varmasti vaikuttaneet siihen, kuinka ihmiset laman aikana suhtautuivat etenkin sellaisiin riskeihin kuin köyhyys, työttömyys tai sosiaaliturvan heikkeneminen. Kuten Ruokanen ja Nurmio (mt.) mainitsivat taloudellisen laman aikana sellaisetkin asiat, jotka aikaisemmin näyttivät pysyviltä, kuten työpaikka, osoittautuvatkin ohimeneviksi. Työttömyys ja köyhyys olivat laman aikana paljon puhuttuja aiheita ja tällä on varmasti ollut vaikutusta siihen, että ihmiset pitivät niitä vakavina riskeinä, vaikkeivät kenties niihin itse olleetkaan henkilökohtaisessa elämässään törmänneet.

Lähtökohtana tässä tutkimuksessa on nimenomaan erilaisista tulonlähteistä toimeentulonsa saavien väliset mahdolliset erot oikeudenmukaisuuskäsityksissä. Lisäksi on kuitenkin hyvä huomioida ne muut tekijät, jotka voivat selittää asenteita. Näitä mahdollisia muita selittäviä tekijöitä ovat siis iän ja sukupuolen lisäksi resurssit, kuten koulutus ja tulot, sekä erilaisten riskien ja uhkien kokeminen. Jatkotarkasteluissa onkin huomioitava, että eri tulonlähderyhmillä on hieman erilainen suhtautuminen erilaisiin riskeihin, mikä voi olla osaltaan vaikuttamassa asenteisiin. Toimeentulotukea saaneet pitivät siis sosiaalisia riskejä kaikkein vakavimpana, kun puolestaan investointituloja saaneet pitivät näitä riskejä vähiten vakavina.

5 SUOMALAISTEN OIKEUDENMUKAISUUSKÄSITYKSET

Oikeudenmukaisuuskäsityksistä pyritään luomaan kuva tarkastelemalla erilaisia mielipidekysymyksiä. Tarkastelussa kiinnitetään huomiota vastaajien mielipiteisiin koskien yhteiskunnassa vallitsevia tuloeroja ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Lisäksi tarkastellaan sitä, kuinka vastaajat suhtautuvat köyhyyden ja yhteiskunnassa pärjäämisen syihin sekä koulutuksen tasa-arvoon.

5.1 Tuloerojen oikeudenmukaisuus

Aluksi tarkastelen oikeudenmukaisuuskäsityksiä koskien yhteiskunnassa vallitsevien tuloerojen oikeudenmukaisuutta. Yhteiskunnassa vallitsevien tuloerojen osalta Forma (1998, 147) tuo esiin sen, että suomalaisten mielipiteille on tyypillistä paitsi voimakas sitoutuminen uudelleenjakavaan politiikkaan, myös tuloerojen pitäminen suurina. Lisäksi tutkimuksissa on tullut vahvasti ja toistuvasti esiin suomalaisten vaatimus pienistä

tuloeroista. (Julkunen 2001, 90) Nämä ovat kiinnostavia näkökulmia tarkasteltaessa tuloerojen oikeudenmukaisuutta, vaikka tässä tutkimuksessa käytettävä aineisto ei anna vastausta siihen pitävätkö vastaajat tuloeroja Suomessa suurina vai pieninä.

Kysymys 78 on: *Missä määrin katsotte yhteiskunnassamme vallitsevat tuloerot oikeutetuiksi? Rengastakaa mielipidettänne lähinnä oleva vaihtoehto.* Vastausvaihtoehdot ovat: 1) täysin epäoikeutetut, 2) melko epäoikeutetut, 3) melko oikeutetut, 4) täysin oikeutetut ja 5) en osaa sanoa. Kysymys on uudelleen luokiteltu siten, että vastausvaihtoehto 5 on siirretty vaihtoehdoksi 3. Näin ollen vastausvaihtoehdot ovat 1) täysin epäoikeutetut, 2) melko epäoikeutetut 3) en osaa sanoa, 4) melko oikeutetut ja 5) täysin oikeutetut. Taulukossa 6 on esitetty palkkatulon luokissa se, kuinka oikeutettuina vastaajat pitivät laman aikaisessa yhteiskunnassa vallitsevia tuloeroja.

Taulukko 6. Yhteiskunnassa vallitsevien tuloerojen oikeutus palkkatulon luokissa. % (N). Sig. 0,000

Tuloerojen oikeutus	Palkka / Kyllä	Palkka / Ei	Palkka / Ei vast.	Yhteensä
Täysin epäoikeutetut	23,4 (288)	32,2 (78)	34,2 (91)	26,3 (457)
Melko epäoikeutetut	41,6 (512)	36,4 (88)	31,6 (84)	39,3 (684)
En osaa sanoa	9,0 (111)	12,0 (29)	18,8 (50)	10,9 (190)
Melko oikeutetut	22,4 (276)	15,7 (38)	12,8 (34)	20,0 (348)
Täysin oikeutetut	3,6 (44)	3,7 (9)	2,6 (7)	3,5 (60)
Yhteensä	100 (1231)	100 (242)	100 (266)	100 (1739)

Taulukosta 6 havaitaan, että suurin osa vastaajista piti tuloeroja melkein tai täysin epäoikeutettuina. Palkkatuloa saaneista yli 40 % piti tuloeroja melko epäoikeutettuina, mutta vain noin neljäsosa täysin epäoikeutettuina. Niistä, jotka eivät olleet saaneet palkkatuloa tai jotka eivät vastanneet palkkatuloa koskevaan kysymykseen kolmasosa piti tuloeroja täysin epäoikeutettuina. Lisäksi niistä, jotka eivät saaneet palkkatuloa lähes 40 % piti tuloeroja melko epäoikeutettuina.

Tuloeroja oikeutettuina pitävien kohdalla on havaittavissa selkeitä eroja palkkatulon luokkien välillä. Palkkatuloja saaneista yli viidesosa on pitänyt tuloeroja melko oikeutettuina. Puolestaan niistä, jotka eivät ole saaneet palkkatuloja ainoastaan noin 16 % on pitänyt tuloeroja melko oikeutettuina. Niillä vastaajilla, jotka eivät ole vastanneet palkkatuloa koskevaan kysymykseen vastaava luku on vielä pienempi (12,8 %). Täysin oikeutettuina tuloeroja on pitänyt suhteellisen pieni osa vastaajista kaikissa palkkatulon luokissa.

Tuloerojen oikeudenmukaisuuden kohdalla on siis havaittavissa selvästi, että palkkatuloa saaneet suhtautuivat yhteiskunnassa vallitseviin tuloeroihin jonkin verran eri tavalla kuin ne, jotka eivät saaneet palkkatuloa. Palkkatuloa saaneista suurin osa piti tuloeroja ainoastaan melko epäoikeutettuina. Muista vastaajista puolestaan suurempi osuus piti tuloeroja täysin epäoikeutettuina. Palkkatuloja saaneet pitivät myös muita useammin tuloeroja melko oikeutettuina.

Ne, jotka ansaitsivat toimeentulonsa palkkatuloista hyväksyivät siis tuloerot useammin kuin ne, jotka eivät saaneet palkkatuloja. Ihmiset, jotka ansaitsivat tulonsa palkkatyöllä kenties katsoivat, että heillä on oikeus ansaita enemmän ja olla paremmin toimeentulevia kuin ne, jotka eivät tee palkkatyötä. On kuitenkin myös muistettava että yli 60 % kaikista vastaajista piti tuloeroja melko tai täysin epäoikeutettuina huolimatta siitä, olivatko he saaneet palkkatuloa vai eivät. Tuloerojen epäoikeudenmukaisuuden kohdalla eroja olikin siis selvimminkin siinä, kuinka suuri osa piti tuloeroja täysin epäoikeutettuina tai melko oikeutettuina. Taulukossa 7 on vastaavat luvut työttömyyskorvauksen luokissa.

Taulukko 7. Yhteiskunnassa vallitsevien tuloerojen oikeutus työttömyyskorvauksen luokissa.

% (N). Sig. 0,000

Tuloerojen oikeutus	Työt.korv. / Kyllä	Työt.korv. / Ei	Työt.korv. / Ei vast.	Yhteensä
Täysin epäoikeutetut	25,7 (138)	24,0 (181)	30,8 (138)	26,3 (457)
Melko epäoikeutetut	44,6 (239)	38,4 (290)	34,6 (155)	39,3 (684)
En osaa sanoa	10,6 (57)	8,9 (67)	14,7 (66)	10,9 (190)
Melko oikeutetut	16,6 (89)	24,2 (183)	17,0 (76)	20,0 (348)
Täysin oikeutetut	2,4 (13)	4,5 (34)	2,9 (13)	3,5 (60)
Yhteensä	100 (536)	100 (755)	100 (448)	100(1739)

Taulukosta 7 havaitaan myös työttömyyskorvauksen kohdalla selviä eroja suhtautumisessa tuloerojen oikeutettuna pitämiseen. Työttömyyskorvausta saaneista noin 45 % piti tuloeroja melko epäoikeutettuina. Sekä työttömyyskorvausta saaneista että niistä, jotka eivät saaneet työttömyyskorvausta noin neljännes on puolestaan pitänyt tuloeroja täysin epäoikeutettuina. Vastaamatta jättäneiden kohdalla tuloeroja on täysin epäoikeutettuina pitänyt hieman yli 30 %. Niistä vastaajista, jotka eivät saaneet työttömyyskorvausta neljäsosa piti tuloeroja melko oikeutettuina.

Mielenkiintoista taulukossa 7 on se, että työttömyyskorvausta saaneista suuri osa on pitänyt tuloeroja vain melko epäoikeutettuina. Täysin epäoikeutettuina tuloeroja on pitänyt

vain hieman suurempi osa työttömyyskorvausta saaneista kuin niistä, jotka eivät ole saaneet työttömyyskorvausta. Työttömyyskorvausta saaneista yhteensä noin 70% piti kuitenkin tuloeroja joko melko tai täysin epäoikeutettuina. Taulukossa 8 tarkastellaan tuloerojen oikeutusta toimeentulotuen luokissa.

Taulukko 8. Yhteiskunnassa vallitsevien tuloerojen oikeutus toimeentulotuen luokissa. % (N). Sig. 0,005

Tuloerojen oikeutus	Toim.tulotuki / Kyllä	Toim.tulotuki / Ei	Toim.tulotuki / Ei vast.	Yhteensä
Täysin epäoikeutetut	27,4 (29)	24,6 (264)	29,4 (164)	26,3 (457)
Melko epäoikeutetut	40,6 (43)	41,1 (442)	35,7 (199)	39,3 (684)
En osaa sanoa	11,3 (12)	8,9 (96)	14,7 (82)	10,9 (190)
Melko oikeutetut	17,0 (18)	21,8 (234)	17,2 (96)	20,0 (348)
Täysin oikeutetut	3,8 (4)	3,6 (39)	3,0 (17)	3,5 (60)
Yhteensä	100 (106)	100 (1075)	100 (558)	100(1739)

Toimeentulotuen osalta havaitaan, että hieman suurempi osuus toimeentulotukea saaneista piti tuloeroja täysin epäoikeutettuina, kuin niistä, jotka eivät saaneet toimeentulotukea. Niistä, jotka eivät vastanneet toimeentulotukea koskevaan kysymykseen lähes 30 % on pitänyt tuloeroja täysin epäoikeutettuina. Tämä on suurin osuus toimeentulotuen kohdalla. Lisäksi vastaamatta jättäneistä hieman pienempi osuus on pitänyt tuloeroja melko epäoikeutettuina. Vastaamatta jättäneissä on lisäksi jälleen eniten myös niitä, jotka eivät ole osanneet ottaa kantaa tuloerojen oikeutukseen. Vastajista, jotka eivät ole saaneet toimeentulotukea vähän yli viidesosa on pitänyt tuloeroja melko oikeutettuina, kun toimeentulotukea saaneista 17 % on pitänyt tuloeroja melko oikeutettuina.

Toimeentulotuen osalta tuloksia tarkasteltaessa on muistettava, että toimeentulotuen kohdalla on selvästi muita tulonlähteitä suurempi osuus vastaamatta jättäneitä. Näin ollen vastaamatta jättäminen on voinut vaikuttaa siihen, että toimeentulotuen luokkien välillä ei ole havaittavissa kovin suuria eroja. Eläkkeen kohdalla vastausjakaumat on esitetty taulukossa 9.

Taulukko 9. Yhteiskunnassa vallitsevien tuloerojen oikeutus eläkkeen luokissa. % (N). Sig. 0,000

Tuloerojen oikeutus	Eläke / Kyllä	Eläke / Ei	Eläke / Ei vast.	Yhteensä
Täysin epäoikeutetut	38,6 (144)	22,2 (220)	24,8 (93)	26,3 (457)
Melko epäoikeutetut	32,7 (122)	43,1 (427)	36,0 (135)	39,3 (684)
En osaa sanoa	12,6 (47)	8,8 (87)	14,9 (56)	10,9 (190)
Melko oikeutetut	13,4 (50)	22,1 (219)	21,1 (79)	20,0 (348)
Täysin oikeutetut	2,7 (10)	3,8 (38)	3,2 (12)	3,5 (60)
Yhteensä	100 (373)	100 (991)	100 (375)	100(1739)

Taulukossa 9 nähdään eläkkeen luokissa se, kuinka oikeutettuna yhteiskunnassa vallitsevia tuloeroja pidettiin. Eläkkeen saajien kohdalla on selviä eroja verrattuna niihin, jotka eivät ole saaneet eläkettä tai eivät ole vastanneet eläkettä koskevaan kysymykseen. Eläkkeen saajista lähes 40% piti yhteiskunnassa vallitsevia tuloeroja täysin epäoikeutettuina. Vastaavasti niistä, jotka eivät saaneet eläkettä vain noin viidennes on pitänyt tuloeroja täysin epäoikeutettuina. Niistä vastaajista, jotka eivät ole vastanneet eläkettä koskevaan kysymykseen noin neljännes on pitänyt tuloeroja täysin epäoikeutettuina.

Toinen selkeä ero on havaittavissa tuloeroja melko epäoikeutettuina pitävissä. Eläkkeen saajista kolmannes on pitänyt tuloeroja melko epäoikeutettuina, kun vastaavasti niistä, jotka eivät saaneet eläkettä yli 40 % on pitänyt tuloeroja melko epäoikeutettuina. Niistä, jotka eivät saaneet eläkettä, tai jotka eivät vastanneet eläkettä koskevaan kysymykseen noin viidesosa on pitänyt tuloeroja melko oikeutettuina. Eläkkeen saajista muita jonkin verran pienempi osuus on myös pitänyt tuloeroja täysin oikeudenmukaisina.

Eläkkeen kohdalla erot eri ryhmien välillä ovat melko selkeitä. Voidaankin sanoa, että eläkettä saaneet suhtautuivat jonkin verran kriittisemmin yhteiskunnassa vallitseviin tuloeroihin kuin muut vastaajat. Tämä saattaa johtua paitsi ikään liittyvistä tekijöistä myös siitä, että eläkkeen saajista yli 60 % on naisia ja naisten arvoja on pidetty pehmeämpinä kuin miesten. Investointitulojen luokissa tuloerojen oikeutusta tarkastellaan taulukossa 10.

Taulukko 10. Yhteiskunnassa vallitsevien tuloerojen oikeutus investointitulojen luokissa. % (N). Sig. 0,005

Tuloerojen oikeutus	Invest. / Kyllä	Invest. / Ei	Invest. / Ei vast.	Yhteensä
Täysin epäoikeutetut	15,2 (32)	26,3 (265)	30,8 (160)	26,3 (457)
Melko epäoikeutetut	34,1 (72)	42,2 (426)	35,8 (186)	39,3 (684)
En osaa sanoa	7,6 (16)	9,8 (99)	14,5 (75)	10,9 (190)
Melko oikeutetut	36,5 (77)	18,2 (184)	16,8 (87)	20,0 (348)
Täysin oikeutetut	6,6 (14)	3,5 (35)	2,1 (11)	3,5 (60)
Yhteensä	100 (211)	100 (1009)	100 (519)	100(1739)

Investointien kohdalla havaitaan taulukossa 10 erittäin mielenkiintoisia eroja. Investointituloja saaneista lähes 40 % piti yhteiskunnassa vallitsevia tuloeroja melko oikeutettuina ja lähes 7 % täysin oikeutettuina. Kun otetaan huomioon, että investointituloja saaneet ovat aineistossa suurituloisimpia, voidaan sanoa, että he katsoivat oikeutetuksi sen, että ovat onnistuneet hankkimaan omin avuin varallisuutta, vaikka kaikki

muut eivät olisikaan tähän pystyneet. Investointituloja saaneista melkein 35 % piti kuitenkin tuloeroja melko epäoikeutettuina, mutta vain 15 % täysin epäoikeutettuina.

Tuloerojen oikeutettuna pitämisessä havaitaan joitakin hyvin selviä eroja eri tulomuotojen välillä. Pääasiassa yli puolet vastaajista kuitenkin piti tuloeroja täysin tai melko epäoikeutettuina. Eläkkeen saajat suhtautuivat jonkin verran muita kriittisemmin yhteiskunnassa vallitseviin tuloeroihin. Eläkkeen saajista lähes 40 % piti tuloeroja täysin epäoikeutettuina. Investointituloja saaneet, eli suurituloisimmat vastaajat suhtautuivat tuloerojen oikeutukseen myös hieman muista poikkeavalla tavalla. Investointituloja saaneista lähes 40 % piti vallitsevia tuloeroja melko oikeutettuina. Hieman muita suurempi osuus investointituloja saaneista myös piti tuloeroja täysin oikeutettuina. Tähän liittyy varmasti osaltaan se, että suurituloisimpien kansalaisten on tutkimuksissa vähimmäisturvan tasosta todettu kannattavan niukkaa vähimmäisturvaa (Julkunen 2001, 84). Tämän vuoksi suurituloisemmat kenties paremmin hyväksyivät vallitsevat tuloerot.

5.2 Yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus

Seuraavaksi tarkastelen vastaajien suhtautumista yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantamiseen. Forma (1998, 135) tuo esiin näkemyksen, jonka mukaan suurituloiset suhtautuvat julkiseen vastuuseen pienituloisia kielteisemmin. Vertailemalla toimeentulotukea ja investointituloja saaneiden asennoitumista yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantamiseen saadaan varmasti esiin se, näkyykö tämä tulojen vaikutus asenteisiin yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantamisen kohdalla. Lisäksi Forma (mts. 135) tuo esiin sen, että naiset ovat usein huolestuneempia hyvinvointivaltion tuotoksista ja niiden riittävydestä. Mielenkiintoista on onko asennoitumisessa yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantamiseen havaittavissa eroja sellaisten ryhmien osalta, joissa on suurempi osuus naisia kuin miehiä.

Kysymyksen 87 asenneväittämissä on väite: *yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden oleellinen parantaminen on mahdotonta*. Vastausvaihtoehdot väitteeseen ovat 1) *täysin eri mieltä*, 2) *jokseenkin eri mieltä*, 3) *en osaa sanoa*, 4) *jokseenkin samaa mieltä* ja 5) *täysin samaa mieltä*. Kysymyksessä on ongelmallista se, että yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus voi eri ihmisille tuoda mieleen erilaisia asioita. Sen yksiselitteinen

määrittelemisen mitä yhteiskunnallisella oikeudenmukaisuudella tarkoitetaan on ongelmallista ja tämä voi luonnollisesti vaikuttaa ihmisten vastauksiin.

Aluksi tarkasteluun otetaan yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus palkkatulon luokissa. Taulukossa 11 on ristiintaulukoitu palkkatulon luokissa vastaajien suhtautuminen yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantamiseen.

Taulukko 11. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden olennainen parantaminen on mahdotonta. Vastaukset palkkatulon luokissa % (N). Sig. 0,000

Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden olennainen parantaminen on mahdotonta	Palkka			
	Kyllä	Ei	Ei vastausta	Kaikki
Täysin eri mieltä	26,5 (324)	26,4 (64)	23,7 (57)	26,1 (445)
Jokseenkin eri mieltä	35,3 (432)	35,5 (86)	27,8 (67)	34,3 (585)
En osaa sanoa	19,9 (244)	24,8 (60)	23,7 (57)	21,1 (361)
Jokseenkin samaa mieltä	14,1 (172)	10,3 (25)	11,2 (27)	13,1 (224)
Täysin samaa mieltä	4,2 (52)	2,9 (7)	13,7 (33)	5,4 (92)
Yhteensä	100 (1224)	100 (242)	100 (241)	100 (1707)

Taulukosta 11 nähdään, että suurin osa vastaajista oli eri mieltä väittämän kanssa. Selvimät erot palkkatulon luokkien välillä on havaittavissa jokseenkin eri mieltä olevien kohdalla. Noin 35 % sekä palkkatuloa saaneista että niistä, jotka eivät saaneet palkkatuloa oli jokseenkin eri mieltä. Vastaamatta jättäneistä alle 30 % oli jokseenkin eri mieltä. Täysin samaa mieltä olevia oli ei vastausta –ryhmässä noin 14 %, kun muissa ryhmissä vastaavat osuudet ovat alle 5 %.

En osaa sanoa –vastauksia on tämän kysymyksen kohdalla melko paljon. Tämä voisi johtua juuri siitä, että yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja sen parantaminen ovat melko moniselitteisiä asioita ja siksi niihin voi olla vaikeaa ottaa kantaa. Mielenkiintoista on, että noin neljännes vastaajista kaikissa palkkatulon luokissa oli täysin eri mieltä väittämän kanssa. Suuri osa vastaajista siis katsoi, että yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta olisi mahdollista parantaa olennaisesti. Kiinnostavaa olisi tietää, miten vastaajat yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta olisivat parantaneet, mutta siihen tämä tutkimus ei anna vastausta. Työttömyyskorvauksen osalta vastaavia lukuja tarkastellaan taulukossa 12.

Taulukko 12. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden olennainen parantaminen on mahdotonta.
Vastaukset työttömyyskorvauksen luokissa % (N). Sig. 0,000

Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden olennainen parantaminen on mahdotonta	Työttömyys korvaus			
	Kyllä	Ei	Ei vastausta	Kaikki
Täysin eri mieltä	28,7 (154)	23,6 (177)	27,1 (114)	26,1 (445)
Jokseenkin eri mieltä	30,7 (165)	39,3 (294)	29,9 (126)	34,3 (585)
En osaa sanoa	23,6 (127)	19,2 (144)	21,4 (90)	21,1 (361)
Jokseenkin samaa mieltä	11,9 (64)	14,4 (108)	12,4 (52)	13,1 (224)
Täysin samaa mieltä	5,0 (27)	3,5 (26)	9,3 (39)	5,4 (92)
Yhteensä	100 (537)	100 (749)	100 (421)	100 (1707)

Työttömyyskorvauksen kohdalla ei ole havaittavissa suuria eroja vastauksissa. Niistä, jotka eivät saaneet työttömyyskorvausta lähes 40 % oli jokseenkin eri mieltä, mikä poikkeaa hieman muista ryhmistä.

Ei vastausta –ryhmässä on työttömyyskorvauksenkin kohdalla eniten niitä, jotka olivat täysin samaa mieltä väitteen kanssa. Kaiken kaikkiaan ei vastausta –ryhmästä noin viidennes oli jokseenkin tai täysin samaa mieltä olevia. Tämä viittaisi siihen, että jostain syystä ei vastausta –ryhmä oli muita hieman pessimistisempi yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantamisen suhteen. Tämä saattaa liittyä vastaajien ikään tai sukupuoleen. On kuitenkin edelleen muistettava, että esimerkiksi eri ikäiset tai erilaisen koulutuksen saaneet ihmiset voivat ymmärtää kysymyksen yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta ylipäänsä eri tavalla, jolloin myös tämä voi luonnollisesti vaikuttaa vastauksiin.

Taulukko 13. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden olennainen parantaminen on mahdotonta.
Vastaukset toimeentulotuen luokissa % (N). Sig. 0,000

Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden olennainen parantaminen on mahdotonta	Toimeentulo Lotuki			
	Kyllä	Ei	Ei vastausta	Kaikki
Täysin eri mieltä	30,5 (32)	24,6 (264)	28,2 (149)	26,1 (445)
Jokseenkin eri mieltä	22,9 (24)	37,6 (403)	29,9 (158)	34,3 (585)
En osaa sanoa	30,5 (32)	20,0 (215)	21,6 (114)	21,1 (361)
Jokseenkin samaa mieltä	12,4 (13)	14,1 (151)	11,3 (60)	13,1 (224)
Täysin samaa mieltä	3,8 (4)	3,7 (40)	9,1 (48)	5,4 (92)
Yhteensä	100 (105)	100 (1073)	100 (529)	100 (1707)

Taulukko 13 osoittaa, että noin 30 % toimeentulotukea saaneista oli täysin eri mieltä väittämän kanssa. Yhtä suuri osuus toimeentulotukea saaneista ei osannut ottaa kantaa kyseiseen väittämään. Toimeentulotuen saajat siis olivat jonkin verran muita ryhmiä jyrkemmin sitä mieltä, että yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta olisi mahdollista

parantaa olennaisesti. Voisi kuvitella, että toimeentulotuen saajat olivat myös se ryhmä, joka koki eniten olevansa yhteiskunnassa epäoikeudenmukaisessa asemassa, koska he olivat joutuneet perustelemaan menojaan ja tulojaan saadakseen toimeentulotukea, kun muiden toimeentulomuotojen avulla ei elannon ansaitseminen onnistunut.

Toimeentulotuen saajien suhtautumista yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen voi selittää myös Forman (1998, 149) esiintuoma erottelu ”hyvä-osaisten” ja ”huono-osaisten” välillä. Hän toteaa, että huono-osaiset halusivat, että esimerkiksi sellaisiin etuuksiin kuin työttömyysturvaan ja asumistukeen panostettaisiin enemmän julkisia varoja. Puolestaan hyväosaisten halukkuus rahoittaa näitä palveluja on vähentynyt. On mahdollista, että juuri tästä syystä toimeentulotuen saajat olivat sitä mieltä, että yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantaminen olisi mahdollista. Tietysti on hieman kyseenalaista olettaa, että kaikki toimeentulotuen saajat ovat niin sanottuja ”huono osaisia”. Taloudellisen tilanteen osalta näin voidaan kuitenkin varmasti useimpien kohdalla sanoa.

Niistä, jotka eivät ole saaneet toimeentulotukea lähes 40 % on ollut jokseenkin eri mieltä, kun toimeentulotuen saajista jokseenkin eri mieltä on ollut vain hieman yli viidennes. Väittämän kanssa täysin samaa mieltä olleita oli edelleen eniten ei vastausta -ryhmässä. Kiinnostavaa on myös se, että en osaa sanoa -vastaamista ei esiinny eniten niissä ryhmissä, jotka eivät vastanneet tulonlähdeä koskevaan kysymykseen, kuten joidenkin kysymysten kohdalla. Tämä saattaa kuitenkin myös liittyä käsitteen yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus monimuotoisuuteen tai siihen, että tavallisten ihmisten on ehkä vaikea arvioida kuinka paljon yhteiskunnassa kenties vallitsee epäoikeudenmukaisuutta ja kuinka sitä ylipäänsä olisi mahdollista vähentää.

Taulukko 14. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden olennainen parantaminen on mahdotonta. Vastaukset eläkkeen luokissa % (N). Sig. 0,001

Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden Olennainen parantaminen on mahdotonta	Eläke			
	Kyllä	Ei	Ei vastausta	Kaikki
Täysin eri mieltä	28,8 (103)	24,7 (245)	27,2 (97)	26,1 (445)
Jokseenkin eri mieltä	33,0 (118)	36,6 (363)	29,1 (104)	34,3 (585)
En osaa sanoa	19,6 (70)	20,5 (203)	24,6 (88)	21,1 (361)
Jokseenkin samaa mieltä	10,6 (38)	14,5 (144)	11,8 (42)	13,1 (224)
Täysin samaa mieltä	8,1 (29)	3,7 (37)	7,3 (26)	5,4 (92)
Yhteensä	100 (358)	100 (992)	100 (357)	100 (1707)

Eläkkeen kohdalla voidaan taulukosta 14 todeta, että eläkkeen saajista hieman alle kolmannes oli täysin eri mieltä esitetyn väitteen kanssa. Kolmannes oli jokseenkin eri mieltä olevia. En osaa sanoa –vastausten kohdalla eläkkeensaajien osuus oli muita ryhmiä hieman pienempi. Väitteen kanssa täysin samaa mieltä oleviakin oli eläkkeen saajissa muita hieman suurempi osuus. Eläkkeen kohdalla en osaa sanoa –vastanneita oli eniten ei vastausta –ryhmässä, mikä poikkeaa aikaisemmista taulukoista. En osaa sanoa vastausten voisikin siis kenties todeta liittyvän tässä tapauksessa johonkin muuhun kuin ikään.

Taulukko 15. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden olennainen parantaminen on mahdotonta. Vastaukset investointitulojen luokissa % (N). Sig. 0,000

Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden Olennainen parantaminen on mahdotonta	Investoinnit			
	Kyllä	Ei	Ei vastausta	Kaikki
Täysin eri mieltä	21,2 (44)	25,7 (259)	28,9 (142)	26,1 (445)
Jokseenkin eri mieltä	43,3 (90)	35,6 (358)	27,8 (137)	34,3 (585)
En osaa sanoa	15,9 (33)	21,5 (217)	22,6 (111)	21,1 (361)
Jokseenkin samaa mieltä	16,3 (34)	13,4 (135)	11,2 (55)	13,1 (224)
Täysin samaa mieltä	3,4 (7)	3,8 (38)	9,6 (47)	5,4 (92)
Yhteensä	100 (208)	100 (1007)	100 (492)	100 (1707)

Investointituloja saaneet ovat tässäkin kysymyksessä vastanneet hieman muista poikkeavasti. Investointituloja saaneista yli 40 % on ollut väitteen kanssa jokseenkin eri mieltä ja yli 16 % jokseenkin samaa mieltä. Myös investointien kohdalla vastaamatta jättäneistä lähes 10 % on ollut täysin samaa mieltä väitteen kanssa. En osaa sanoa –vastausten osuus on tämän väitteen osalta kaikissa toimeentulomuodoissa melko suuri. Noin viidennes kaikissa toimeentuloluokissa on vastannut en osaa sanoa. Ainoastaan investointituloja saaneiden kohdalla kyseinen osuus on alle viidenneksen. Investointituloja saaneet ovat siis paitsi olleet jonkin verran enemmän jokseenkin eri mieltä ja jokseenkin samaa mieltä, myös muita useammin ottaneet kantaa väitteeseen.

Vastaajista valtaosa piti yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantamista mahdollisena. Eroja on kuitenkin jonkin verran siinä oltiin väitteen kanssa täysin vai jokseenkin eri mieltä. Toimeentulotuen saajista noin 30 % oli täysin eri mieltä väitteen kanssa. Investointituloja saaneet puolestaan olivat suurelta osin vain jokseenkin eri mieltä esitetyn väitteen kanssa. Investointituloja saaneista yli 15 % oli jokseenkin samaa mieltä ja tämä oli tarkastelussa suurin osuus jokseenkin samaa mieltä olevia. Eläkkeen saajat ja ne, jotka ovat muiden tulomuotojen kohdalla jättäneet vastaamatta, ovat useimmiten olleet

täysin samaa mieltä. Vanhemmat vastaajat suhtautuivat siis jonkun verran muita kriittisemmin yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantamiseen.

5.3 Kyllä työtä tekeväille löytyy vai löytyykö ?

Seuraavaksi tarkastelen vastaajien suhtautumista kysymykseen 80: *Sanotaan, että tekeväille työtä löytyy. Päteekö tämä tämän päivän Suomessa?* Vastausvaihtoehdot ovat 1) *erittäin huonosti*, 2) *melko huonosti*, 3) *jonkin verran*, 4) *melko hyvin* ja 5) *erittäin hyvin*. Aluksi suhtautumista väitteeseen tarkastellaan palkkatulon luokissa. Ristiintaulukoitaessa vastaukset kysymykseen 80 palkkatulon luokissa saadaan tilastollisesti melkein merkitseviä eroja (sig. 0,035). Eroja on palkkatulon luokissa havaittavissa lähinnä siinä, kuinka suuri osa vastaajista piti väitettä erittäin tai melko huonosti paikkansapitävänä. Palkkatuloja saaneista noin 20 % piti väitettä erittäin huonosti paikkansapitävänä, kun muissa palkkatulon luokissa vastaava osuus oli noin 30 %.

Jonkin verran eroja on havaittavissa palkkatulon luokissa myös vastausvaihtoehdon melko huonosti kohdalla. Palkkatuloa koskevaan kysymykseen vastaamatta jättäneistä 20 % on vastannut *melko huonosti*. Palkkatuloa saaneista ja niistä, jotka eivät saaneet palkkatuloa näin on vastannut noin 25 %. Melko hyvin esitettyä väitettä paikkansapitävänä piti palkkatuloja saaneista 20 %, kun vastaava luku niillä, jotka eivät saaneet palkkatuloja oli 15 %. Kaiken kaikkiaan palkkatulon luokissa ei kuitenkaan ollut kovin suuria eroja suhtautumisessa väitteeseen. Varmasti tämä myös osaltaan selittyy juuri sillä yhteiskunnallisella tilanteella, jossa Suomessa kyselyn toteuttamisen aikaan oltiin. Massatyöttömyys oli niin keskeinen puheenaihe, että useimmille varmasti oli tullut selväksi se, että työn saantiin ei vallinneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa vaikuttanut ainoastaan oma halu tehdä työtä, vaikka silläkkin selvästi oli ihmisten mielestä jonkin verran merkitystä.

Työttömyyskorvauksen luokissa saadaan tilastollisesti erittäin merkitseviä eroja (sig. 0,000) suhtautumisessa väitteeseen kyllä tekeväille työtä löytyy. Ne vastaajat, jotka ovat saaneet työttömyyskorvausta ovat luonnollisesti niitä vastaajia, joille työtä ei lama-Suomessa ole löytynyt ja tällä on varmasti vaikutusta asenteisiin. Työttömyyskorvausta saaneista yli 35 % piti väitettä erittäin huonosti paikkansapitävänä ja noin 30 % melko huonosti paikkansapitävänä. Vastaavat prosenttiosuudet niillä, jotka eivät olleet saaneet

työttömyyskorvausta olivat noin 16 % ja 24 %. Melko hyvin paikkansapitävänä väitettä piti vain hieman yli 10 % työttömyyskorvausta saaneista, kun vastaavasti niistä, jotka eivät ole saaneet työttömyyskorvausta 24 % piti väitettä melko hyvin paikkansapitävänä.

Työttömyyskorvauksen kohdalla havaitaan siis selvästi se, että työttömyyskorvausta saaneet suhtautuivat kriittisemmin esitettyyn väitteeseen. Tämä olikin odotettavissa, sillä laman aikana monet sellaisetkin ihmiset, jotka olisivat olleet halukkaita tekemään työtä joutuivat olemaan työttömänä ja saivat toimeentulonsa työttömyyskorvauksesta.

Toimeentulotuen kohdalla ei suhtautumisessa esitettyyn väitteeseen ole havaittavissa kuin tilastollisesti melkein merkitseviä (sig. 0,012) eroja. Toimeentulotukea saaneet ovat tässä tarkastelussa kuitenkin se ryhmä, joka suhtautui selvästi kriittisimmin esitettyyn väitteeseen. Toimeentulotukea saaneista 38,5 % oli sitä mieltä, että väite piti paikkansa huonosti. 26 % toimeentulotukea saaneista piti väitettä melko huonosti paikkansapitävänä. Myös toimeentulotuen kohdalla saadut tulokset olivat odotettavissa. Kuten Blom ym. (1999, 60) toteavat, oli pääasiallinen syy toimeentulotuen saajien määrän lisääntymiseen laman aikana yleistynyt työttömyys ja puutteellinen työttömyysturva. Näin ollen suuri osa toimeentulotuen saajista varmasti on varmasti sellaisia vastaajia, jotka juuri työttömyyden takia olivat joutuneet hakemaan toimeentulotukea. Tämän vuoksi he kenties suhtautuivat kriittisesti väitteeseen kyllä työtä tekeväälle löytyy.

Tarkasteltaessa suhtautumista väitteeseen eläkkeen luokissa ei saada tilastollisesti merkittäviä eroja (sig. 0,541). Saaduissa arvoissa ei myöskään ole kovin merkittäviä eroja eläkkeen luokkien välillä. Noin neljännes vastaajista kaikissa eläkkeen luokissa on pitänyt väitettä erittäin huonosti paikkansapitävänä. Samoin noin neljännes vastaajista kaikissa eläkkeen luokissa on pitänyt väitettä melko huonosti paikkansapitävänä. Hieman yli neljännes on katsonut, että väite piti paikkansa jonkin verran. Eläkettä saaneista hieman yli 20 % on vastannut, että väite piti paikkansa melko hyvin. Vastaava prosenttiosuus niillä, jotka eivät vastanneet eläkettä koskevaan kysymykseen oli noin 15 %.

Investointitulojen kohdalla saadaan suhtautumisessa väitteeseen tilastollisesti erittäin merkitseviä eroja. Selvimmät erot on havaittavissa investointituloja saaneissa suhteessa niihin, jotka eivät ole saaneet investointituloja tai eivät ole vastanneet investointituloja koskevaan kysymykseen. Investointituloja saaneista vain noin 12 % oli sitä mieltä, että

väite piti paikkansa erittäin huonosti ja 23 %, että se piti paikkansa melko huonosti. Investointituloja saaneista noin 30 % katsoi väitteen pitävän paikkansa jonkin verran ja samoin noin 30 % katsoi, että väite piti paikkansa melko hyvin.

Investointituloja saaneet olivat siis selvästi se ryhmä, joka on katsonut, että lamasta huolimatta Suomessa olisi löytynyt töitä tekeville. Kuitenkin vain 5 % investointituloja saaneista oli sitä mieltä, että väite piti paikkansa erittäin hyvin. Investointituloja saaneetkaan eivät siis katsoneet, että laman aikana väite olisi kaikilta osin pitänyt paikkansa, mutta he olivat kuitenkin selvimmin valmiit yhtymään väitteeseen edes jossain määrin.

Väitettä ”kyllä työtä tekeväälle löytyy” piti suuri osa vastaajista kaiken kaikkiaan huonosti paikkansapitävänä. Kaikkein kriittisimmin väitteeseen suhtautuivat toimeentulotukea saaneet. Heidän kohdallaan asenteisiin varmasti vaikutti juuri se, että heihin kohdistui epäilyjä työvieroksunnasta ja sosiaaliturvan väärinkäytöstä. Heitä myös kosketti kaikkein eniten laman aikana keskustelu toimeentulotuen vastikkeellisuudesta ja siitä millaista työtä toimeentulotuen saajat voitaisiin tuen saannin edellytyksenä velvoittaa tekemään. (Julkunen 2001)

Työttömyystukea saaneet suhtautuivat väitteeseen myös hyvin kriittisesti, mikä varmasti selittyy sillä, että he eivät ole laman aikana työtä onnistuneet saamaan. Investointituloja saaneet puolestaan yhtyivät väitteeseen muita selvemmin. Tämä varmasti liittyy siihen, että parempituloiset ovat usein kannattaneet niukkaa vähimmäisturvaa ja tukeneet vastikkeellisen sosiaaliturvan ajatusta. (Julkunen 2001)

6 NÄKEMYKSET KÖYHYDESTÄ JA MENESTYMISESTÄ YHTEISKUNNASSA

Seuraavaksi tarkastelen sitä, millaisista tekijöistä vastaajat katsoivat köyhyyden ja menestymisen yhteiskunnassa johtuvan. Rawlsin (1972) oikeudenmukaisuusteorian perusteella voitaisiin sanoa, että jos yhteiskunta on oikeudenmukainen sellaisten tekijöiden kuin epäluulot ja syrjintä tai yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen ei pitäisi ole syynä köyhyyteen. Oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa köyhyyden syy voisi olla oman yrittämisen puute tai huonot elämäntavat. Menestymiseen ei puolestaan

oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa Rawlsin mukaan tarvita varakkaita vanhempia ja vaikutusvaltaisia tuttavien vaan menestyäkseen tulee olla ahkera ja yritteliäs.

6.1 Henkilöstä ja ympäristöstä johtuva köyhyys

Kysymyksessä 88 tiedustellaan vastaajien suhtautumista köyhyyteen. Kysymys kuuluu: *Seuraavassa on joukko syitä, joilla jotkut ihmiset selittävät, miksi maassamme on köyhiä. Kertokaa miten suhtaudutte seuraaviin köyhyyteen liittyviin väittämiin.* Mainitut väittämät ovat: *kykyjen ja lahjakkuuden puute, huono onni, huonot elämäntavat ja juoppous, oman yrittämisen puute, epäluulot ja syrjintä tiettyjä ryhmiä kohtaan, yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen, talousjärjestelmän epäonnistuminen sekä joku muu syy.* Vastausvaihtoehdot ovat jokaisessa kohdassa 1) *täysin eri mieltä*, 2) *jokseenkin eri mieltä*, 3) *en osaa sanoa*, 4) *jokseenkin samaa mieltä* ja 5) *täysin samaa mieltä*.

Faktorianalyysillä tästä kysymyksestä löydetään kolme faktoria, joista yhteen kuuluu ainoastaan kohta joku muu. Kaksi muuta faktoria erottelevat selvästi toisistaan köyhyyttä yksilön henkilökohtaisilla ominaisuuksilla selittävät tekijät ja köyhyyttä erilaisilla yhteiskunnallisilla syillä selittävät tekijät. Faktorit kuvastavat hyvin Julkusen (2001, 90) esiintuomaa lama-Suomessa vallinnutta asenteiden ristiriitaisuutta. Julkunen toteaa, että asenteiden ristiriitaisuus heijastui muun muassa juuri köyhyyden syitä koskeviin mielipidetutkimuksiin, joissa samanaikaisesti tuettiin sekä rakenteellisia että yksilön omaa syytä painottavia köyhyyden selityksiä.

Kysymyksestä 88 muodostetaan aluksi faktorianalyysin perusteella kaksi summamuuttujaa. Summamuuttujista ensimmäinen kuvaa köyhyyden selittämistä henkilöön itseensä liittyvillä syillä, kuten kykyjen ja lahjakkuuden puutteella, huonolla onnella ja huonoilla elämäntavoilla sekä juoppoudella ja oman yrittämisen puutteella. Tämän summamuuttujan vaihteluväli on 1 – 20 ja $\alpha = ,64$. Tämän *henkilöstä johtuva köyhyys* –summamuuttujan suuri arvo kuvaa sitä, että vastaajan mielestä köyhyys johtuu pitkälti juuri henkilöön itseensä liittyvistä syistä ja ominaisuuksista.

Toinen summamuuttuja koostuu sellaisista tekijöistä kuin epäluulot ja syrjintä tiettyjä ryhmiä kohtaan, yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen sekä talousjärjestelmän epäonnistuminen. Vaihteluväli on 1 – 15 ja $\alpha = ,54$. Tässä *ympäristöstä johtuva köyhyys* –

summamuuttujassa suuri arvo kuvaa sitä, että vastaajan mielestä köyhyyden syyt ovat pääasiassa juuri yhteiskuntaan ja ympäristöön liittyviä.

Tarkasteltaessa summamuuttujia keskiarvovertailun avulla eri toimeentulomuotojen luokissa ei saada tilastollisesti merkitseviä eroja kummankaan summamuuttujan kohdalla. Summamuuttujien reliabiliteetti ei myöskään kasva merkittävästi, jos joku yksittäinen kohta poistetaan, joten tutkimuksen kannalta tarkoituksenmukaisempaa onkin tarkastella köyhyyttä mainittujen yksittäisten syiden valossa.

Tarkastelun yksinkertaistamiseksi olen uudelleenkoodannut kyseisten kysymysten vastausvaihtoehdot siten, että täysin ja jokseenkin eri mieltä sekä täysin ja jokseenkin samaa mieltä on yhdistetty. Näin ollen tarkastelussa kysymysten vastausvaihtoehdot ovat 1) eri mieltä (täysin tai jokseenkin), 2) en osaa sanoa ja 3) samaa mieltä (täysin tai jokseenkin).

Aluksi tarkastelen palkkatulon luokissa köyhyyteen liittyviä syitä. Köyhyyden syitä tarkastellaan frekvenssijakaumien avulla. Taulukoista nähdään siis kunkin tulomuodon luokissa se, kuinka suuri osuus vastaajista on ollut eri mieltä tai samaa mieltä, tai vastannut en osaa sanoa. Väittämä epäluulot ja syrjintä tiettyjä ryhmiä kohtaan on taulukossa lyhennetty muotoon epäluulot ja syrjintä. Vastausjakaumat palkkatulon luokissa on esitetty taulukossa 16. Tarkastelun selkiyttämiseksi taulukoissa on lihavoitu prosenttiosuudet niiden vastausvaihtoehtojen kohdalla, jotka kussakin tulomuodon luokassa ovat saaneet eniten kannatusta.

Taulukko 16. Vastausjakaumat % (N) köyhyden syyt väittämiin palkkatulon luokissa.

Köyhyden syy	Palkka	Eri mieltä	En osaa sanoa	Samaa mieltä	Yhteensä
Kykyjen ja lahjakkuuden puute	Kyllä	64,9 (789)	14,4 (175)	20,7 (251)	100(1215)
	Ei	60,5 (144)	18,1 (43)	21,4 (51)	100(238)
	Ei vastausta	49,4 (118)	25,5 (61)	25,1 (60)	100(239)
Huono onni	Kyllä	42,9 (520)	22,7 (275)	34,4 (417)	100(1212)
	Ei	39,7 (94)	26,2 (62)	34,2 (81)	100(237)
	Ei vastausta	38,1 (88)	21,6 (50)	40,3 (93)	100(231)
Huonot elämäntavat ja juoppous	Kyllä	19,0 (232)	11,2 (136)	69,8 (851)	100(1219)
	Ei	17,4 (41)	13,1 (31)	69,5 (164)	100(236)
	Ei vastausta	12,9 (31)	11,3 (27)	75,8 (182)	100(240)
Oman yrittämisen puute	Kyllä	23,4 (285)	12,7 (155)	63,8 (777)	100(1217)
	Ei	23,2 (55)	16,5 (39)	60,3 (143)	100(237)
	Ei vastausta	19,9 (46)	16,9 (39)	63,2 (146)	100(231)
Epäluulot ja syrjintä	Kyllä	29,2 (355)	31,5 (382)	39,3 (477)	100(1214)
	Ei	25,2 (60)	37,8 (90)	37,0 (88)	100(238)
	Ei vastausta	22,5 (52)	38,1 (88)	39,4 (91)	100(231)
Yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen	Kyllä	21,7 (263)	24,0 (291)	54,3 (658)	100(1212)
	Ei	17,7 (42)	27,4 (65)	54,9 (130)	100(237)
	Ei vastausta	19,1 (44)	31,7 (73)	49,1 (113)	100(230)
Talousjärjestelmän epäonnistuminen	Kyllä	18,9 (229)	29,2 (354)	51,9 (629)	100(1212)
	Ei	16,9 (40)	34,3 (81)	48,7 (115)	100(236)
	Ei vastausta	13,9 (33)	34,5 (82)	51,7 (123)	100(238)

Taulukosta 16 nähdään, että suurin osa palkkatuloa saaneista katsoi köyhyden johtuvan huonoista elämäntavoista ja juoppoudesta sekä oman yrittämisen puutteesta. Tämä saattaisi liittyä Julkusen (2001) esiintuomaan ajatukseen siitä, yksilöllistävät köyhyden selitykset alkoivat vähitellen laman jälkeen yleistyä. Köyhyden syynä suurin osa palkkatuloa saaneista ei puolestaan pitänyt kykyjen tai lahjakkuuden puutetta. Näyttääkin siis siltä, että ihmisten vaatimus yksilön omaa vastuuta kohtaan suuntautui niille, joiden elämänhallinta rakoilee, eikä niille, jotka ovat eläneet kunnollisesti (Julkunen 2001, 262). Yli puolet palkkatuloa saaneista oli sitä mieltä, että köyhyys johtui yhtäläisten mahdollisuuksien puuttumisesta tai talousjärjestelmän epäonnistumisesta. Mahdollisuuksien tasa-arvo ei siis ainakaan kaikkien mielestä Suomessa toteutunut.

Köyhyden syiden kohdalla on kiinnostavaa se, että lähes 70 % palkkatuloja saaneista katsoi köyhyden johtuvan huonoista elämäntavoista ja juoppoudesta. Helne (2000) viittaa Baumanin (1998), pohtiessaan syrjäytymistä ja köyhyttä. Baumanin mukaan modernin ajan tyypillinen piirre on ollut moraalisen neutraloinnin prosessi, jossa moraalisesti sietämättömät asiat poistetaan eettisen arvioinnin piiristä. Köyhyys ei enää kuulu moraalisesti velvoittavien asioiden piiriin ja tähän päästään esimerkiksi kytkemällä

köyhyys rikollisuuteen. Bauman toteaa, että koska köyhät ovat esimerkiksi potentiaalisia tai todellisia rikoksentekijöitä, he lakkaavat olemasta eettinen ongelma. Myös tämäntyyppisestä lähestymistavasta voisi olla kyse liitettäessä köyhyys juoppouteen ja huonoihin elämäntapoihin.

Niistä jotka eivät saaneet palkkatuloja suurin osa on ollut eri mieltä ensimmäisen väittämän kanssa ja samaa mieltä väittämien huonot elämäntavat ja juoppous sekä oman yrittämisen puute kanssa. Näiltä osin vastaukset eivät poikkea kovin paljon palkkatuloa saaneista. Ei palkkatuloa saaneista suurin osa ei ole osannut ottaa kantaa epäluulojen ja syrjinnän osalta. Yli puolet on katsonut, että köyhyys johtui yhtäläisten mahdollisuuksien puuttumisesta. Huono onni väittämän kohdalla vastaukset ovat jakautuneet melko tasaisesti kaikissa palkkatulon luokissa. Tämä saattaisi johtua siitä, että huono onni on jokseenkin suhteellinen käsite. Joku voi pitää huonona onnena sellaisiakin tekijöitä, jotka joku toinen katsoisi esimerkiksi henkilöstä itsestään johtuviksi.

Palkkatuloa koskeviin kysymyksiin vastaamatta jättäneistä noin 75 % piti köyhyyden syynä huonoja elämäntapoja ja juoppoutta. Yli puolet oli myös sitä mieltä, että köyhyys johtui talousjärjestelmän epäonnistumisesta. Noin puolet vastaajista kaikissa palkkatulon luokissa piti köyhyyden syynä talousjärjestelmän epäonnistumista, joten Julkusen (2001, 82) mainitsema yleinen taloudellinen kriisitietoisuus näyttäisi näiltä osin tavoittaneen suuren osan vastaajista.

Kiinnostavaa on myös se, että suurin osa niistäkin vastaajista, jotka eivät vastanneet palkkatuloa koskeviin kysymyksiin on kuitenkin ottanut kantaa mielipideväittämiin. Tämä voisi johtua esimerkiksi siitä, että köyhyys on laman aikana ollut paljon puhuttu aihe. Sen vuoksi suurimmalle osalle on muodostunut jonkinlainen käsitys siitä, mistä köyhyys voi johtua. Toisaalta köyhyyteen liittyviä syitä kartoittavia kysymyksiä ei välttämättä pidetä kovin henkilökohtaisina ja siksi niihin on haluttu vastata.

Seuraavaksi tarkastelen taulukossa 17 työttömyyskorvauksen eri luokissa vastausten jakautumista köyhyyden syitä koskeviin väitteisiin.

Taulukko 17. Vastausjakaumat % (N) köyhyyden syyt väittämiin työttömyyskorvauksen luokissa.

Köyhyyden syy	Työt.korvaus	Eri mieltä	En osaa sanoa	Samaa mieltä	Yhteensä
Kykyjen ja lahjakkuuden puute	Kyllä	68,0 (359)	13,3 (70)	18,8 (99)	100(528)
	Ei	63,8 (467)	13,7 (102)	22,5 (168)	100(746)
	Ei vastausta	51,7 (216)	25,6 (107)	22,7(95)	100(418)
Huono onni	Kyllä	44,5 (233)	19,5 (102)	36,1 (189)	100(524)
	Ei	42,2 (316)	23,0 (172)	34,8 (261)	100(749)
	Ei vastausta	37,6 (153)	27,8 (113)	34,6 (141)	100(407)
Huonot elämäntavat ja juoppous	Kyllä	21,8 (116)	8,9 (47)	69,3 (368)	100(531)
	Ei	17,3 (129)	12,1 (90)	70,6 (527)	100(746)
	Ei vastausta	14,1 (59)	13,6 (57)	72,2 (302)	100(418)
Oman yrittämisen puute	Kyllä	26,9 (141)	13,7 (72)	59,4 (311)	100(524)
	Ei	20,7 (155)	14,0 (105)	65,3 (489)	100(749)
	Ei vastausta	21,8 (90)	13,6 (56)	64,6 (266)	100(412)
Epäluulot ja syrjintä	Kyllä	26,1 (138)	30,7 (162)	43,2 (228)	100(528)
	Ei	30,0 (224)	32,9 (246)	37,1 (277)	100(747)
	Ei vastausta	25,7 (105)	37,3 (152)	37,0 (151)	100(408)
Yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen	Kyllä	18,4 (97)	25,8 (136)	55,8 (294)	100(527)
	Ei	21,8 (163)	24,0 (179)	54,2 (405)	100(747)
	Ei vastausta	22,0 (89)	28,1 (114)	49,9 (202)	100(405)
Talousjärjestelmän epäonnistuminen	Kyllä	14,7 (77)	31,4 (165)	53,9 (283)	100(525)
	Ei	20,5 (154)	28,9 (217)	50,5 (379)	100(750)
	Ei vastausta	17,3 (71)	32,8 (135)	49,9 (205)	100(411)

Työttömyyskorvausta saaneista lähes 70 % katsoi, ettei köyhyys johdu kykyjen tai lahjakkuuden puutteesta, mutta lähes 60 % kuitenkin katsoi sen johtuvan oman yrittämisen puutteesta. Tämä on mielenkiintoista, koska näin ollen suuri osa vastaajista katsoi, että köyhillä on kykyjä ja lahjoja, mutta he eivät yritä tarpeeksi ja ovat sen vuoksi köyhiä. Työttömyyskorvausta saaneistakin lähes 70 % piti köyhyyden syynä huonoja elämäntapoja ja juoppoutta. Lisäksi jälleen yli puolet vastaajista syytti köyhyydestä talousjärjestelmän epäonnistumista ja yhtäläisten mahdollisuuksien puuttumista. Työttömyyskorvausta saaneista yli 40 % koki, että köyhyyttä aiheutti syrjintä ja epäluulot tiettyjä ryhmiä kohtaan.

Niiden vastaajien kohdalla, jotka eivät saaneet työttömyyskorvausta on havaittavissa melko samansuuntaisia vastausjakaumia, kuin työttömyyskorvausta saaneillakin. Hieman pienempi osuus oli kuitenkin eri mieltä ensimmäisen väitteen kanssa. Oman yrittämisen puutteen katsoi puolestaan hieman useampi syyksi köyhyyteen kuin työttömyyskorvausta saaneista.

Työttömyyskorvausta koskeviin kysymyksiin vastaamatta jättäneistä vain hieman yli puolet oli eri mieltä ensimmäisen väittämän kanssa. Toisaalta yli 70 % on pitänyt köyhyyden syynä huonoja elämäntapoja ja juoppoutta. Oman yrittämisen puutetta piti edelleen köyhyyden syynä yli 60 % vastaajista. Työttömyyskorvausta koskeviin kysymyksiin vastaamatta jättäneistä enää hieman alle puolet on ollut samaa mieltä kahden viimeisen väittämän kanssa.

Toimeentulotuki on köyhyyden syitä tarkasteltaessa kiinnostava tukimuoto, koska se on viimesijainen tukimuoto ja perustuu hakijan tulojen ja menojen arviointiin. Toimeentulotukea saaneet olivat yksi selvimmin köyhyysaltis ryhmä. Toimeentulotuen saajat myös pitivät erilaisia sosiaalisia riskejä, kuten työttömyyttä, sosiaaliturvan heikkenemistä ja köyhyyttä vakavampina uhkina kuin muut. Tämän vuoksi onkin kiinnostavaa tarkastella, millaisilla syillä toimeentulotukea saaneet selittivät köyhyyttä yhteiskunnassa. Toimeentulotuen luokissa köyhyyden syyt on esitetty taulukossa 18.

Taulukko 18. Vastausjakaumat % (N) köyhyyden syyt väittämiin toimeentulotuen luokissa.

Köyhyyden syy	Toimeent.t.	Eri mieltä	En osaa sanoa	Samaa mieltä	Yhteensä
Kykyjen ja lahjakkuuden puute	Kyllä	70,9 (73)	11,7 (12)	17,5 (18)	100(103)
	Ei	65,4 (697)	13,8 (147)	20,8 (221)	100(1065)
	Ei vastausta	53,6 (281)	22,9 (120)	23,5 (123)	100(524)
Huono onni	Kyllä	44,7 (46)	20,4 (21)	35,0 (36)	100(103)
	Ei	42,5 (452)	22,3 (237)	35,2 (375)	100(1064)
	Ei vastausta	39,8 (204)	25,1 (129)	35,1 (180)	100(513)
Huonot elämäntavat ja juoppous	Kyllä	31,1 (32)	11,7 (12)	57,3 (59)	100(103)
	Ei	18,1 (193)	11,0 (117)	70,9 (756)	100(1066)
	Ei vastausta	15,0 (79)	12,4 (65)	72,6 (382)	100(526)
Oman yrittämisen puute	Kyllä	29,1 (30)	14,6 (15)	56,3 (58)	100(103)
	Ei	22,1 (235)	13,9 (148)	64,0 (682)	100(1065)
	Ei vastausta	23,4 (121)	13,5 (70)	63,1 (326)	100(517)
Epäluulot ja syrjintä	Kyllä	30,1 (31)	29,1 (30)	40,8 (42)	100(103)
	Ei	28,5 (304)	32,5 (346)	39,0 (416)	100(1066)
	Ei vastausta	25,7 (132)	35,8 (184)	38,5 (198)	100(514)
Yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen	Kyllä	16,7 (17)	26,5 (27)	56,9 (58)	100(102)
	Ei	20,8 (222)	24,6 (262)	54,6 (582)	100(1066)
	Ei vastausta	21,5 (110)	27,4 (140)	51,1 (261)	100(511)
Talousjärjestyksen epäonnistuminen	Kyllä	12,7 (13)	25,5 (26)	61,8 (63)	100(102)
	Ei	18,8 (200)	30,0 (320)	51,2 (546)	100(1066)
	Ei vastausta	17,2 (89)	33,0(171)	49,8 (258)	100(518)

Toimeentulotukea saaneista yli 70 % oli sitä mieltä, että köyhyys ei johdu kykyjen ja lahjakkuuden puutteesta. Yli puolet toimeentulotukea saaneista katsoi köyhyyden johtuvan huonoista elämäntavoista ja juoppoudesta, oman yrittämisen puutteesta, yhtäläisten

mahdollisuuksien puuttumisesta ja talousjärjestelmän epäonnistumisesta. Juoppouden ja huonojen elämäntapojen kohdalla toimeentulotukea saaneista kuitenkin huomattavasti pienempi osuus on ollut samaa mieltä, kuin toimeentulotuen muissa luokissa.

Toimeentulotukea saaneista yli 60 % katsoi köyhyyden syynä olevan talousjärjestelmän epäonnistuminen, kun ainoastaan vähän yli 10 % oli eri mieltä tämän väittämän kanssa. Toimeentulotukea saaneet ovat siis kaikkein eniten syyttäneet köyhyydestä talousjärjestelmän epäonnistumista. Toimeentulotukea saaneiden elämässä talousjärjestelmän epäonnistumisen johdosta laman aikana tehdyt leikkaukset kenties tuntuivat kaikkein konkreettisimmin ja siksi heillä on ollut hieman muista poikkeava käsitys tästä köyhyyden syystä. Kiinnostavaa on myös se, että toimeentulotukea saaneista lähes 60 % katsoi köyhyyden johtuvan yhtäläisten mahdollisuuksien puuttumisesta.

Taulukosta 18 havaitaan, että niistä, jotka eivät saaneet toimeentulotukea myös yli 60 % oli eri mieltä ensimmäisen väittämän kanssa. Yli 70 % katsoi, että huonot elämäntavat ja juoppous olivat syynä köyhyyteen. Tämä poikkeaa jonkin verran toimeentulotukea saaneista. Toisaalta yli 60 % katsoi oman yrittämisen puutteen olevan syy köyhyyteen.

Taulukko 19. Vastausjakaumat % (N) köyhyyden syyt väittämiin eläkkeen luokissa.

Köyhyyden syy	Eläke	Eri mieltä	En osaa sanoa	Samaa mieltä	Yhteensä
Kykyjen ja lahjakkuuden puute	Kyllä	48,4 (169)	24,4 (85)	27,2 (95)	100(349)
	Ei	68,8 (678)	11,9 (117)	19,3 (190)	100(985)
	Ei vastausta	57,0 (204)	21,5 (77)	21,5 (77)	100(358)
Huono onni	Kyllä	39,7 (137)	27,5 (95)	32,8 (113)	100(345)
	Ei	43,0 (422)	21,3 (209)	35,7 (350)	100(981)
	Ei vastausta	40,4 (143)	23,4 (83)	36,2 (128)	100(354)
Huonot elämäntavat ja juoppous	Kyllä	12,7 (45)	11,3 (40)	76,1 (270)	100(355)
	Ei	20,2 (198)	11,1 (109)	68,7 (674)	100(981)
	Ei vastausta	17,0 (61)	12,5 (45)	70,5 (253)	100(359)
Oman yrittämisen puute	Kyllä	21,9 (76)	15,6 (54)	62,5 (217)	100(347)
	Ei	23,2 (228)	13,4 (132)	63,4 (623)	100(983)
	Ei vastausta	23,1 (82)	13,2 (47)	63,7 (226)	100(355)
Epäluulot ja syrjintä	Kyllä	27,3 (94)	37,2 (128)	35,5 (122)	100(344)
	Ei	29,3 (288)	30,6 (301)	40,1 (394)	100(983)
	Ei vastausta	23,9 (85)	36,8 (131)	39,3 (140)	100(356)
Yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen	Kyllä	21,0 (72)	25,7 (88)	53,4 (183)	100(343)
	Ei	20,2 (199)	24,3 (239)	55,4 (545)	100(983)
	Ei vastausta	22,1 (78)	28,9 (102)	49,0 (173)	100(353)
Talousjärjestelmän epäonnistuminen	Kyllä	17,6 (62)	31,0 (109)	51,4 (181)	100(352)
	Ei	17,6 (173)	29,6 (291)	52,7 (518)	100(518)
	Ei vastausta	19,0 (67)	33,2 (117)	47,7 (168)	100(352)

Taulukosta 19 nähdään, että eläkkeen saajista alle puolet oli eri mieltä siitä, että kykyjen ja lahjakkuuden puute olisi syy köyhyyteen. Lähes kaikissa muissa toimeentulolähteissä vastaava osuus on selvästi yli puolet. Huomattavan suuri osuus eli lähes 80 % eläkkeen saajista piti köyhyyden syynä huonoja elämäntapoja ja juoppoutta. Tähän väittämään on myös vastannut eläkkeensaajista suurin osa (355 vastaajaa).

Eläkkeen saajista suurin osa ei ole osannut sanoa ovatko epäluulot ja syrjintä tiettyjä ryhmiä kohtaan syynä köyhyyteen. Tämän väittämän kohdalla voisikin sanoa, että ikään tai sukupuoleen liittyvät tekijät selittävät vastaamista. Taulukoissa 16 – 18 tulomuodon kohdalla vastaamatta jättäneet eivät osanneet ottaa kantaa kyseisessä kohdassa. Eläkkeen saajien ja vastaamatta jättäneiden kohdallahan havaittiin, että näissä ryhmissä naisten osuus oli muita ryhmiä suurempi ja samoin vastaajien keski-ikä muita korkeampi.

Taulukossa 20 tarkastellaan investointitulojen luokissa sitä, millaisista syistä köyhyys vastaajien mielestä yhteiskunnassamme laman aikana johtui. Investointituloja saaneiden kohdalla on hyvä muistaa, että sosiaalisten riskien kuten juuri köyhyyden pitäminen oli näillä vastaajilla kaikkein vähäisintä.

Taulukko 20. Vastausjakaumat % (N) köyhyyden syyt väittämiin investointitulojen luokissa.

Köyhyyden syy	Investoinnit	Eri mieltä	En osaa sanoa	Samaa mieltä	Yhteensä
Kykyjen ja lahjakkuuden puute	Kyllä	60,7 (125)	12,1 (25)	27,2 (56)	100 (206)
	Ei	67,4 (675)	13,8 (1389)	18,9 (189)	100 (1002)
	Ei vastausta	51,9 (251)	24,0 (116)	24,2 (117)	100 (484)
Huono onni	Kyllä	42,9 (88)	19,0 (39)	38,0 (78)	100 (205)
	Ei	43,0 (430)	22,2 (222)	34,9 (349)	100 (1001)
	Ei vastausta	38,8 (184)	26,6 (126)	34,6 (164)	100 (474)
Huonot elämäntavat ja juoppous	Kyllä	18,3 (38)	9,6 (20)	72,1 (150)	100 (208)
	Ei	19,3 (193)	11,1 (111)	69,6 (696)	100 (1000)
	Ei vastausta	15,0 (73)	12,9 (63)	72,1 (351)	100 (487)
Oman yrittämisen puute	Kyllä	20,4 (42)	10,7 (22)	68,9 (142)	100 (207)
	Ei	23,2 (232)	14,3 (143)	62,5 (626)	100 (1001)
	Ei vastausta	23,4 (112)	14,2 (68)	62,3 (298)	100 (478)
Epäluulot ja syrjintä	Kyllä	38,6 (80)	28,5 (59)	32,9 (68)	100 (207)
	Ei	27,0 (271)	32,6 (327)	40,3 (404)	100 (1002)
	Ei vastausta	24,5 (116)	36,7 (174)	38,8 (184)	100 (474)
Yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen	Kyllä	27,9 (58)	18,8 (39)	53,4 (111)	100 (208)
	Ei	19,5 (195)	25,5 (255)	55,0 (550)	100 (1000)
	Ei vastausta	20,4 (96)	28,7 (135)	51,0 (240)	100 (471)
Talousjärjestyksen epäonnistuminen	Kyllä	31,7 (66)	26,0 (54)	42,3 (88)	100 (208)
	Ei	16,1 (161)	30,4 (304)	53,5 (536)	100 (1001)
	Ei vastausta	15,7 (75)	33,3 (159)	50,9 (243)	100 (477)

Investointituloja saaneiden vastaukset poikkeavat aikaisemmista ensinnäkin siinä, että investointituloja saaneista lähes 40 % on ollut eri mieltä väitteen kanssa, että epäluulot ja syrjintä tiettyjä ryhmiä kohtaan ovat köyhyyden syitä. Lisäksi yli 30 % investointituloja saaneista ei pidä talousjärjestelmän epäonnistumista syynä köyhyyteen. Investointituloja saaneiden taloudellinen tilanne oli muita parempi ja näin ollen he eivät kokeneet talousjärjestelmän epäonnistuneen siinä määrin kuin esimerkiksi taloudellisissa vaikeuksissa olevat. Toimeentulotukea saaneiden kohdallahan yli 60 % vastaajista katsoi talousjärjestelmän epäonnistumisen selittävän köyhyyttä.

Yli puolet investointituloja saaneista katsoi, että yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen oli selitys köyhyydelle. Kykyjen ja lahjakkuuden puutetta suurin osa investointituloja saaneista ei pitänyt syynä köyhyyteen, mutta oman yrittämisen puute ja huonot elämäntavat ovat myös investointituloja saaneiden mielestä olleet syitä köyhyyteen.

Taulukosta 20 ei havaita suuria eroja suhteessa aikaisempiin taulukoihin. Lähes 70 % on sitä mieltä, että kykyjen ja lahjakkuuden puute ei ole ollut syy köyhyydelle, mutta köyhyyttä voidaan puolestaan selittää huonoilla elämäntavoilla ja juoppoudella. Yli puolet oli myös sitä mieltä, että suomalainen yhteiskunta ei tarjonnut laman aikana kaikille yhtäläisiä mahdollisuuksia ja sen vuoksi yhteiskunnassamme oli köyhiä. Yli puolet katsoi myös, että talousjärjestelmä oli epäonnistunut, mikä ei laman aikaisen kriisitietoisuuden oloissa ole yllättävää.

Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että tulonlähteestä riippumatta vastaajat ovat suhtautuneet melko samansuuntaisesti köyhyyden syitä koskeviin väittämiin. Selvästi huonot elämäntavat ja juoppous ovat sellaisia syitä, joihin on tulonlähteestä riippumatta ollut helppo yhtyä köyhyyden syinä. Oma epävarmuuttaan tai köyhyydenpelkoaan voi kenties vähentää ajattelemalla, että köyhyys koskettaa vain juoppoja ja huonosti eläviä.

Vuonna 1994, kun köyhyys ja leipäjonot olivat laman vuoksi jatkuvasti keskustelun aiheena, suuri osa vastaajista katsoi, että köyhyys liittyi yksilön omiin huonoihin valintoihin kuten elämäntapoihin tai juoppouteen. Olisi voinut kuvitella, että kun köyhyys tuli tavalla tai toisella ainakin hieman lähemmäksi ihmisiä ja näkyvämmäksi ilmiöksi, sitä olisi pidetty vähemmän yksilön omana syynä ja enemmän ympäristöstä johtavana asiana.

Toisaalta selvästi on nähtävissä sekä Julkusen (2001) että Baumanin (1998) esiintuomat näkemykset köyhyyttä selitettäessä.

Suuri osa vastaajista on tulonlähteestä riippumatta katsonut, että köyhyyden syynä oli yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen. Voikin sanoa, että laman aikainen suomalainen hyvinvointiyhteiskunta ei ole ihmisten mielestä kyennyt toteuttamaan mahdollisuuksien tasa-arvoa ainakaan kaikilta osin. Talousjärjestelmän katsottiin epäonnistumisellaan myös aiheuttaneen köyhyyttä ja tämä selittyy varmasti sillä, että taloudellinen kriisi oli lama-Suomessa näkyvästi esillä.

6.2 Menestyminen yhteiskunnassa

Seuraavaksi tarkastelen sitä, millaisista syistä menestyminen yhteiskunnassa vastaajien mielestä lama-Suomessa johtui. Kysymys 92 kuuluu: *Ohessa on lista asioista, jotka voivat olla tärkeitä pärjäämiselle yhteiskunnassamme. Voitteko kertoa, miten tärkeitä kukin niistä mielestänne on?* Mainittuja asioita ovat: *olla lähtöisin varakkaasta perheestä, hyvä koulutus, kunnianhimo, ahkeruus ja yritteliäisyys, oikeiden (vaikutusvaltaisten) ihmisten tunteminen, poliittiset yhteydet sekä halu ottaa riskejä.* Tässä kysymyksessä vastausvaihtoehdot ovat (1) ei lainkaan tärkeä, (2) ei kovin tärkeä, (3) en tiedä, (4) melko tärkeä ja (5) erittäin tärkeä.

Faktorianalyysin avulla menestymiseen vaikuttavista tekijöistä erottuvat toisistaan ne, jotka liittyvät suhteisiin tai perhetaustaan ja ne, jotka liittyvät henkilöön itseensä ja hänen kykyihinsä. Nähtävissä on siis samantyyppinen erottelu kuin köyhyyden syissäkin. Toisaalta erottuvat ne tekijät, jotka liittyvät yksilön omiin ominaisuuksiin ja toisaalta ne, jotka ovat selvästi ympäristöön liittyviä. Rawlsin (1972) termejä käyttäen jälkimmäisiä voitaisiin kutsua luonnonsatunnaisuuksiksi tai yhteiskunnallisen onnen mielivaltaisiksi esiintymiksi.

Menestymiseen liittyvistä tekijöistä on muodostettu summamuuttujat siten, että ensimmäisessä on mukana suhteisiin liittyvät tekijät. Näitä ovat varakas perhe, oikeiden ihmisten tunteminen ja poliittiset yhteydet. Tämän *menestyminen suhteilla* – summamuuttujan vaihteluväli on 1 – 15 ja $\alpha = ,74$. Suuret arvot tarkoittavat, että vastaaja piti nimenomaan suhteita menestymisen kannalta tärkeinä.

Toinen menestymisen syihin liittyvä summamuuttuja koostuu sellaisista asioista, jotka liittyvät henkilöön itseensä. Näitä ovat koulutus, kunnianhimo, ahkeruus, yritteliäisyys ja halu ottaa riskejä. *Omin avuin menestyminen* –summamuuttujan vaihteluväli on 1 – 20 ja $\alpha = ,53$. Myös tässä summamuuttujassa suuret arvot kuvaavat sitä, että vastaaja piti mainittuja henkilöön itseensä liittyviä syitä tärkeinä menestymiselle. Toisaalta on muistettava, että koulutus on tekijä, joka on yksilöstä itsestään riippuva vain siinä tapauksessa, että kaikilla on yhteiskunnassa yhtäläiset mahdollisuudet koulutukseen.

Aluksi tarkastellaan keskiarvovertailun avulla summamuuttujien keskiarvoja palkkatulon eri luokissa. Saadut keskiarvot ovat seuraavat:

<u>Palkka</u>	<u>Menestyminen suhteilla</u>	<u>Omin avuin menestyminen</u>
Kyllä	9,5	16,6
Ei	9,7	15,9
Ei vastausta	9,4	15,7
Sig.	,497	,000

Keskiarvovertailusta havaitaan, että menestyminen suhteilla –summamuuttujan arvoissa ei ole tilastollisesti merkittäviä eroja, mutta omin avuin menestyminen –summamuuttujan keskiarvoissa on tilastollisesti merkittäviä eroja. Palkkatuloa saaneet ovat kaikkein eniten olleet sitä mieltä, että pärjääminen yhteiskunnassa johtuu nimenomaan yksilöön itseensä liittyvistä tekijöistä. On kuitenkin huomattava myös, että kaikissa palkkatulon luokissa saadut keskiarvot ovat suhteellisen suuria, kun otetaan huomioon se, että kyseisen summamuuttujan maksimiarvo on 20. Näin ollen pärjäämisen katsottiin suurelta osin johtuvan henkilön omista ominaisuuksista.

Työttömyyskorvauksen luokissa saadut summamuuttujien keskiarvot ovat seuraavat:

<u>Työt.korv.</u>	<u>Menestyminen suhteilla</u>	<u>Omin avuin menestyminen</u>
Kyllä	9,9	16,2
Ei	9,4	16,7
Ei vastausta	9,3	16,1
Sig.	,000	,000

Työttömyyskorvauksen kohdalla molemmilla summamuuttujilla saadaan tilastollisesti merkittäviä eroja. Menestyminen suhteilla summamuuttujan arvot pienenevät kun siirrytään työttömyyskorvausta saaneista niihin, jotka eivät ole vastanneet työttömyyskorvausta koskeviin kysymyksiin. Työttömyyskorvausta saaneet siis katsoivat kaikkein eniten, että menestyminen riippui siitä, millaisia suhteita ja yhteyksiä ihmisellä on.

Omin avuin menestyminen –summamuuttujalla arvot puolestaan vaihtelevat siten, että kaikkein eniten yksilön omien ominaisuuksien avulla menestymiseen uskoivat ne, jotka eivät ole saaneet työttömyyskorvausta. Työttömyyskorvausta saaneiden ja niiden, jotka eivät ole vastanneet työttömyyskorvausta koskeviin kysymyksiin saamat arvot ovat puolestaan aika lähellä toisiaan. Näyttäisi siis siltä, että ne vastaajat, jotka ovat saaneet työttömyyskorvausta suhtautuivat menestymiseen siten, että suhteilla on vaikutusta menestymiseen, mutta myös yksilön omilla ominaisuuksilla. Kuitenkaan työttömyyskorvausta saaneet eivät luottaneet yksilön omien ominaisuuksien vaikutukseen yhtä paljon kuin ne, jotka eivät saaneet työttömyyskorvausta.

Toimeentulotuen kohdalla menestymiseen liittyvillä summamuuttujilla saadaan seuraavat keskiarvot:

<u>Toim.tulotuki</u>	<u>Menestyminen suhteilla</u>	<u>Omin avuin menestyminen</u>
Kyllä	10,1	16,3
Ei	9,6	16,5
Ei vastausta	9,3	16,1
Sig.	,020	,006

Toimeentulotuen kohdalla saadaan menestyminen suhteilla –summamuuttujalla tilastollisesti melkein merkitseviä eroja ja omin avuin menestyminen -summamuuttujalla tilastollisesti merkitseviä eroja. Menestyminen suhteilla –summamuuttujan arvot jälleen pienenevät, kun siirrytään toimeentulotukea saaneista niihin, jotka eivät ole vastanneet toimeentulotukea koskevaan kysymykseen. Toimeentulotukea saaneet siis katsoivat muita enemmän menestymisen johtuvan suhteista. Tämä on sinällään ymmärrettävää, koska toimeentulotuen saajat eivät varmasti katso itse menestyneensä yhteiskunnassa ainakaan kovin hyvin. Näin ollen on varmasti ollut helppo yhtyä ajatukseen, että menestyäkseen tulee tunkea oikeat ihmiset tai olla varakkaasta perheestä.

Omin avuin menestymisen kohdalla havaitaan, että ne jotka eivät ole saaneet toimeentulotukea saavat suurimman arvon. Puolestaan ne, jotka eivät ole vastanneet toimeentulotukea koskevaan kysymykseen saavat pienimmän arvot. Ne vastaajat, jotka eivät ole saaneet toimeentulotukea katsoivat muita enemmän, että menestyminen johtui yksilön omista ominaisuuksista. Erot omin avuin menestyminen –summamuuttuja arvoissa eivät kuitenkaan toimeentulotuen kohdalla ole kovin suuria.

Eläkkeen kohdalla menestymiseen liittyvien summamuuttujien arvot ovat:

Eläke	Menestyminen suhteilla	Omin avuin menestyminen
Kyllä	9,5	16,0
Ei	9,7	16,6
Ei vastausta	9,3	16,3
Sig.	,076	,000

Menestyminen suhteilla summamuuttujan kohdalla ei eläkkeen luokissa ole tilastollisesti merkitseviä eroja. Ei eläkettä saaneet saavat hieman muita suuremman arvon, mutta erot keskiarvojen välillä eivät ole kovin suuria.

Omin avuin menestymisen kohdalla erot ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä. Eläkettä saaneet saavat tällä summamuuttujalla muita pienemmän arvon. He siis katsoivat kaikkein vähiten, että menestyminen kannalta yksilön omat ominaisuudet ovat tärkeitä. Ei eläkettä saaneet puolestaan ovat saaneet suurimman arvon, eli pitivät omia ominaisuuksia menestymisen kannalta tärkeimpinä.

Investointitulojen luokissa saadaan menestymistä koskevilla summamuuttujilla seuraavat arvot:

Investoinnit	Menestyminen suhteilla	Omin avuin menestyminen
Kyllä	9,6	16,9
Ei	9,7	16,4
Ei vastausta	9,3	16,0
Sig.	,088	,000

Investointien kohdalla saadaan omin avuin menestymisen kohdalla tilastollisesti erittäin merkittäviä eroja. Investointituloja saaneet saavat kaikkein suurimman arvon kyseisen summamuuttujan kohdalla. Investointituloja saaneet katsoivat siis, että menestyminen johtuu henkilöstä itsestään johtuvista syistä. Tähän näkemykseen hyvin toimeentulevien ja menestyneiden onkin varmasti ollut helppo yhtyä.

Menestyminen suhteilla summamuuttujalla saadut arvot eivät investointitulojenkaan kohdalla ole tilastollisesti merkitseviä. Koska menestyminen suhteilla summamuuttujan kohdalla ei keskiarvovertailussa saatu kovin suuria eroja eri tulomuotojen välillä tarkastellaan menestymistä suhteilla vielä yksittäisten kysymysten avulla. Tätä tarkastelua varten kysymyksen vastausvaihtoehdot on uudelleenluokiteltu siten, että vastauksia tarkastellaan vastausvaihtoehtojen *ei lainkaan tai ei kovin tärkeä, en tiedä ja melko tai erityisen tärkeä* avulla.

Aluksi tarkastellaan suhteilla menestymiseen liittyviä yksittäisiä kysymyksiä palkkatulon luokissa. Minkään menestymiseen liittyvän kysymyksen kohdalla ei palkkatulon luokissa saada tilastollisesti merkittäviä eroja. Varakkaan perheen tärkeys menestymisen kannalta näyttäisi olevan asia, joka jakaa vastaajat kaikissa palkkatulon luokissa selvästi kahtia. Hieman alle 45 % kaikissa palkkatulon luokissa katsoi, että varakas perhe ei ole tärkeä asia menestymisen kannalta. Vastaavasti hieman yli 45 % vastaajista piti kaikissa palkkatulon luokissa varakasta perhettä menestyksen kannalta tärkeänä tekijänä. Mielenkiintoista onkin se, kuinka tasaisesti vastaukset ovat jakautuneet. Palkkatulo ei ainakaan tämän kysymyksen kohdalla toimi asenteita selittävänä tekijänä.

Oikeiden ihmisten tuntemista piti menestymisen kannalta tärkeänä yli 60 % vastaajista kaikissa palkkatulon luokissa. Noin 20 % puolestaan ei pitänyt tätä syytä kovin tärkeänä menestykselle. Erittäin mielenkiintoisesti vastaukset jakautuvat myös poliittisten yhteyksien tärkeyttä kysyttäessä. Hieman yli kolmannes vastaajista kaikissa palkkatulon luokissa katsoi, että poliittiset yhteydet eivät ole tärkeitä ja samoin hieman yli kolmannes, että ne ovat tärkeitä. Kaikissa palkkatulon luokissa hieman alle 30 % vastaajista ei ole osannut ottaa kantaa tähän kysymykseen.

Työttömyyskorvauksen kohdalla saadaan tilastollisesti merkitseviä eroja varakasta perhetaustaa koskevan menestymisen syyn kohdalla. Työttömyyskorvausta saaneista

hieman alle 40 % katsoi, että varakas perhetausta ei ole tärkeä menestymisen kannalta ja hieman yli 50 % että se on tärkeä. Niistä, jotka eivät ole saaneet työttömyyskorvausta puolestaan hieman alle puolet katsoi, että varakas perhe ei ole tärkeä ja hieman yli 40 % että se on tärkeä menestymisen kannalta. Kaiken kaikkiaan kuitenkin vastaukset jälleen jakautuvat melko tasan työttömyyskorvausten eri luokissa, joten suuria eroja suhtautumisessa ei työttömyyskorvauksen osalta ole.

Oikeiden ihmisten tuntemista ei pitänyt kovin tärkeänä noin viidesosa vastaajista kaikissa työttömyyskorvauksen luokissa. Yli 60 % puolestaan piti sitä tärkeänä huolimatta siitä oliko saanut työttömyyskorvausta vai ei. Poliittisia yhteyksiä ei pitänyt menestymisen kannalta tärkeänä hieman alle 30 % työttömyyskorvausta saaneista ja lähes 40 % vastaajista muissa työttömyyskorvauksen luokissa. Tärkeänä niitä puolestaan piti 40 % työttömyyskorvausta saaneista ja noin 35 % muista vastaajista. Erot tämän kysymyksen osalta ovat tilastollisesti melkein merkitseviä.

Toimeentulotuen kohdalla ei saada minkään suhteilla menestymiseen liittyvän kysymyksen kohdalla tilastollisesti merkitseviä eroja. Toimeentulotukea saaneista hieman yli 30 % ei pitänyt varakasta perhettä menestyksen edellytyksenä, kun lähes 60 % puolestaan piti. Toimeentulotuen muissa luokissa noin 45 % ei pitänyt varakasta perhettä tärkeänä ja noin 45 % piti. Toimeentulotuen luokissakaan ei siis ole selviä eroja suhtautumisessa väitteeseen.

Oikeiden ihmisten tunteminen oli menestymisen kannalta tärkeää toimeentulotuen saajista 70 % mielestä. Muissa toimeentulotuen luokissa vastaava osuus on noin 60 %. Toimeentulotuen saajista kaikkein pienin osuus on vastannut en osaa sanoa tämän kysymyksen kohdalla. Viidesosa vastaajista kaikissa toimeentulotuen luokissa ei pitänyt oikeiden ihmisten tuntemista kovin tärkeänä menestymisen kannalta.

Poliittisten yhteyksien kohdalla ei toimeentulotuen luokissa ole havaittavissa juurikaan eroja. Noin kolmannes kaikista piti poliittisia yhteyksiä tärkeinä ja noin kolmannes ei kovin tärkeinä. En osaa sanoa vastausten osuus on tässä kohdassa kaikissa toimeentulotuen luokissa suuri, noin 30 %.

Myös eläkkeen kohdalla saadaan hyvin samansuuntaisia tuloksia. Noin puolet vastaajista ei pitänyt menestymisen kannalta kovin tärkeänä varakasta perhettä ja noin 60 % piti tärkeänä oikeiden ihmisten tuntemista. Poliittisten yhteyksien tärkeyden osalta vastaukset puolestaan jakautuvat jälleen niin, että kolmannes piti niitä tärkeinä ja kolmannes puolestaan ei. Eläkkeen kohdalla erot eivät ole myöskään tilastollisesti merkitseviä.

Investointitulojenkaan kohdalla ei saada tilastollisesti merkittäviä eroja ja vastaukset jakautuvat myös hyvin samalla tavoin kuin kaikkien muidenkin tulonlähteiden kohdalla. Suhteilla menestymisen kohdalla voisikin todeta, että asenteet eivät selity tuloihin liittyvillä tekijöillä. Myöskään tulojen suuruus ei ilmeisesti vaikuta asenteisiin, koska toimeentulotukea saaneiden ja investointituloja saaneiden välillä ei ole havaittavissa eroja ja nämä ovat ne ryhmät, joiden välillä tuloissa on selvin ero.

Suhteilla menestymiseen liittyvä yksittäisten kysymyksien tarkastelu toi erittäin mielenkiintoisen lisän tarkasteluun. Se, että vastaukset jakautuvat näinkin selvästi ja kaikissa tulomuotojen luokissa kertoo siitä, että näiden tekijöiden kohdalla suomalaisilla on hyvin vaihtelevia näkemyksiä. Varmasti sillä, millainen perhetausta tai yhteydet vastaajilla itsellään on vaikuttaa asennoitumiseen.

Toisaalta menestymiseen liittyvien näkemyksien näin tasainen jakaantuminen voi liittyä myös Julkusen (2001, 265-266) kuvaamaan 1990-luvun tendenssiin, jossa ihmisten sosiaaliset todellisuudet asettuivat kauas toisistaan. Sääty-yhteiskunnassa rahvaan ja yläluokan välinen kosketus oli olematonta. 1990-luvun yhteiskunnassa puolestaan elettiin muodollisesti tasa-arvoisessa yhtäläisten mahdollisuuksien yhteiskunnassa. Tällaisena yhtäläisten mahdollisuuksien aikana ihmisten on ollut vaikea käsittää ja hyväksyä sitä, että toiset ansaitsevat miljoonia kun yhteiskunnan toisessa laidassa köyhyys ja nälkä kasvaa.

Julkunen (2001, 266) toteaaakin että 1990-luvun murroksessa maailman käsittämättömyys ruokki hyvin äärimmäisiä maailmankuvia. Yksilöllisyyden ja yksilöiden mahdollisuuksien ja vastuun korostaminen oli yksinkertaistava tapa tehdä maailmaa paremmin ymmärrettäväksi. Tällaisen näkemyksen vahvuus on siinä, että sen pätevyyttä on vaikea kiistää. Eriarvoisuus on yksilöllistynyt ja miljoonat ovat periaatteessa kaikkien ulottuvilla, vaikka kaikista ei voi tulla miljonäärejä. Nyky-yhteiskunnassa ainakaan säätyrajat eivät ole

esteenä menestymiselle. Kuitenkin siitä, kuinka pitkälti perhetausta vielä tänä päivänäkin vaikuttaa menestykseen on suomalaisilla jokseenkin ristiriitaisia näkemyksiä.

6.3 Koulutuksen tasa-arvo

Koulutuksen tasa-arvoa on pidetty hyvin oleellisena osana yhteiskunnallista tasa-arvoa (Soininvaara 1994, 57). Rauhala (1994) korostaa yhteiskunnan roolia suhteessa yksilöiden itsemääräämisoikeuteen. Hän pitää tärkeänä osana itsemääräämisoikeuden toteutumista ihmisten mahdollisuuksia kouluttaa itseään ja kehittää taitojaan ja kykyjään. Myös Rawls (1972) korostaa oikeudenmukaisuustarkastelussaan koulutuksen merkitystä osana mahdollisuuksien tasa-arvoa. Näin ollen koulutuksen tasa-arvo on kiinnostavaa näkökulma myös tämän tutkimuksen kannalta.

Suhtautumista mahdollisuuksien tasa-arvoon tarkastellaan vielä sen avulla, onko vastaajien mielestä oikein, että rahalla saa parempaa koulutusta. Tarkasteluun otetaan suhtautuminen kysymyksen 87 väitteeseen 9, joka kuuluu: ”on oikein, että ne joilla on varaa saavat parempaa koulutusta lapsilleen”. Aluksi tarkastellaan suhtautumista väitteeseen palkkatulon eri luokissa. Palkkatuloa saaneiden kokonaistulot olivat suurempia kuin niiden, jotka eivät saaneet palkkatuloa, joten voisi olettaa, että jos vastaajista jollain todellisuudessa on varaa hankkia parempaa koulutusta lapsilleen, ovat nämä juuri niitä, jotka ovat saaneet palkkatuloa. Myös investointitulojen kohdalla tällä voi olla vaikutusta siihen, kuinka väitteeseen suhtaudutaan.

Taulukko 21. On oikein, että ne joilla on varaa saavat parempaa koulutusta lapsilleen. Suhtautuminen väitteeseen palkkatulon luokissa % (N) sig. ,000

On oikein, että ne joilla on varaa...	Palkka Kyllä	Palkka Ei	Palkka Ei vastausta	Kaikki
Täysin eri mieltä	55,8 (683)	59,1 (143)	48,1 (117)	55,1 (943)
Jokseenkin eri mieltä	23,8 (291)	19,0 (46)	22,6 (55)	22,9 (392)
En osaa sanoa	8,7 (106)	11,2 (27)	13,2 (32)	9,6 (165)
Jokseenkin samaa mieltä	7,8 (95)	3,3 (8)	6,6 (16)	7,0 (119)
Täysin samaa mieltä	4,1 (50)	7,4 (18)	9,5 (23)	5,3 (91)
Yhteensä	100 (1225)	100 (242)	100 (243)	100 (1710)

Taulukosta 21 havaitaan ensinnäkin se mielenkiintoinen seikka, että täysin samaa mieltä olevien prosentuaalinen osuus on kaikkein pienin palkkatuloa saaneiden kohdalla. Suurin osuus täysin samaa mieltä olleita on puolestaan niissä, jotka eivät ole vastanneet

palkkatuloa koskevaan kysymykseen. Niistä, jotka eivät ole saaneet palkkatuloa lähes 60% oli väitteen kanssa täysin eri mieltä, kun puolestaan palkkatuloa koskevaan kysymykseen vastaamatta jättäneistä täysin eri mieltä olevia on ollut alle 50%. Kaikkein myönteisimmin väitteeseen ovat suhtautuneet ne, jotka eivät ole vastanneet palkkatuloa koskevaan kysymykseen. Taulukossa 22 näkyy suhtautuminen väitteeseen työttömyyskorvauksen luokissa.

Taulukko 22. On oikein, että ne joilla on varaa saavat parempaa koulutusta lapsilleen. Suhtautuminen väitteeseen työttömyyskorvauksen luokissa % (N) sig. ,002

On oikein, että ne joilla on varaa...	Työttömyyskorv. Kyllä	Työttömyyskorv. Ei	Työttömyyskorv. Ei vast.	Kaikki
Täysin eri mieltä	60,8 (327)	54,7 (410)	48,8 (206)	55,1 (943)
Jokseenkin eri mieltä	18,8 (101)	25,2 (189)	24,2 (102)	22,9 (392)
En osaa sanoa	9,1 (49)	7,7 (58)	13,7 (58)	9,6 (165)
Jokseenkin samaa mieltä	6,5 (35)	7,5 (56)	6,6 (28)	7,0 (119)
Täysin samaa mieltä	4,8 (26)	4,9 (37)	6,6 (28)	5,3 (91)
Yhteensä	100 (538)	100 (750)	100 (422)	100 (1710)

Taulukosta 22 havaitaan, että työttömyyskorvauksen kohdalla kaikkein kriittisimmin väitteeseen suhtautuivat ne, jotka olivat saaneet työttömyyskorvausta. Työttömyyskorvausta saaneista yli 60% oli täysin eri mieltä väitteen kanssa ja lähes 20% jokseenkin eri mieltä. Noin puolet niistä, jotka eivät saaneet työttömyyskorvausta tai eivät vastanneet työttömyyskorvausta koskevaan kysymykseen on ollut täysin eri mieltä ja noin neljännes jokseenkin eri mieltä väitteen kanssa. En osaa sanoa –vastanneiden osuus on suurin niissä, jotka eivät ole vastanneet työttömyyskorvausta koskevaan kysymykseen.

Taulukossa 23 tarkastellaan suhtautumista väitteeseen toimeentulotuen luokissa.

Taulukko 23. On oikein, että ne joilla on varaa saavat parempaa koulutusta lapsilleen. Suhtautuminen väitteeseen toimeentulotuen luokissa % (N) sig. ,002

On oikein, että ne joilla on varaa...	Toimeent.tuki Kyllä	Toimeent.tuki Ei	Toimeent.tuki Ei vastausta	Kaikki
Täysin eri mieltä	66,0 (68)	57,1 (613)	49,2 (262)	55,1 (943)
Jokseenkin eri mieltä	13,6 (14)	23,1 (248)	24,4 (130)	22,9 (392)
En osaa sanoa	9,7 (10)	8,0 (86)	12,9 (69)	9,6 (165)
Jokseenkin samaa mieltä	8,7 (9)	6,9 (74)	6,8 (36)	7,0 (119)
Täysin samaa mieltä	1,9 (2)	4,9 (53)	6,8 (36)	5,3 (91)
Yhteensä	100 (103)	100 (1074)	100 (533)	100 (1710)

Taulukosta 23 havaitaan, että toimeentulotukea saaneet suhtautuivat väitteeseen kriittisesti. Toimeentulotukea saaneista 66 % oli täysin eri mieltä väitteen kanssa. Jokseenkin eri mieltä oli toimeentulotukea saaneista kuitenkin vain hieman yli 13 %, kun muissa toimeentulotuen ryhmissä vastaava osuus oli lähes 25 %. Jokseenkin samaa mieltä väitteen kanssa oli lähes 9 % toimeentulotukea saaneista, mikä on myös sinänsä kiinnostavaa, koska muissa toimeentulotuen ryhmissä vastaava prosentiosuus on vain hieman alle 7 %. Toimeentulotukea saaneista lähes 10 % ei ole osannut ottaa kantaa väitteeseen, mutta en osaa sanoa –vastausten prosentuaalinen osuus on kuitenkin jälleen suurin niillä, jotka eivät ole vastanneet toimeentulotukea koskevaan kysymykseen. Suhtautuminen väitteeseen eläkkeen luokissa on esitetty taulukossa 24.

Taulukko 24. On oikein, että ne joilla on varaa saavat parempaa koulutusta lapsilleen. Suhtautuminen väitteeseen eläkkeen luokissa % (N) sig. ,002

On oikein, että ne joilla on varaa...	Eläke Kyllä	Eläke Ei	Eläke Ei vastausta	Kaikki
Täysin eri mieltä	54,3 (194)	58,0 (576)	48,1 (173)	55,1 (943)
Jokseenkin eri mieltä	20,4 (73)	22,8 (226)	25,8 (93)	22,9 (392)
En osaa sanoa	11,5 (41)	7,8 (77)	13,1 (47)	9,6 (165)
Jokseenkin samaa mieltä	5,9 (21)	7,3 (72)	7,2 (26)	7,0 (119)
Täysin samaa mieltä	7,8 (28)	4,2 (42)	5,8 (21)	5,3 (91)
Yhteensä	100 (357)	100 (993)	100 (360)	100 (1710)

Taulukosta 24 havaitaan, että eläkkeen saajista lähes 55 % on ollut eri mieltä ja noin 20 % jokseenkin eri mieltä väitteen kanssa. Niistä, jotka eivät ole saaneet eläkettä lähes 60 % on ollut väitteen kanssa täysin eri mieltä, kun puolestaan niistä, jotka eivät ole vastanneet eläkettä koskevaan kysymykseen vain alle 50 % on ollut täysin eri mieltä. Eläkkeen saajissa täysin samaa mieltä olevien prosentuaalinen osuus on kaikkein suurin, lähes 8 %. Eläkkeen luokissa tarkasteltuna kaikkein kriittisimmin suhtautuvat ne vastaajat, jotka eivät ole saaneet eläkettä.

Taulukko 25. On oikein, että ne joilla on varaa saavat parempaa koulutusta lapsilleen. Suhtautuminen väitteeseen investointitulojen luokissa % (N) sig. ,001

On oikein, että ne joilla on varaa...	Investointitulot Kyllä	Investointitulot Ei	Investointitulot Ei vastausta	Kaikki
Täysin eri mieltä	47,6 (99)	58,8 (593)	50,8 (251)	55,1 (943)
Jokseenkin eri mieltä	29,3 (61)	22,0 (222)	22,1 (109)	22,9 (392)
En osaa sanoa	8,2 (17)	8,0 (81)	13,6 (67)	9,6 (165)
Jokseenkin samaa mieltä	10,1 (21)	6,3 (64)	6,9 (34)	7,0 (119)
Täysin samaa mieltä	4,8 (10)	4,8 (48)	6,7 (33)	5,3 (91)
Yhteensä	100 (208)	100 (1008)	100 (494)	100 (1710)

Investointitulojen kohdalla havaitaan taulukosta 25, että alle puolet investointituloja saaneista on ollut väitteen kanssa täysin eri mieltä. Lähes 30% investointituloja saaneista on puolestaan ollut jokseenkin eri mieltä. Niistä, jotka eivät ole saaneet investointituloja lähes 60 % on ollut täysin eri mieltä väitteen kanssa. Investointituloja saaneista 10 % on ollut jokseenkin samaa mieltä väitteen kanssa. Investointituloja saaneet suhtautuvat siis jonkin verran myönteisemmin siihen, että rahalla saa parempaa koulutusta.

Kaiken kaikkiaan on kuitenkin todettava, että koulutuksen tasa-arvo saa suomalaisten hyväksynnän. Tähän liittyy myös muissa tutkimuksissa saatu tulos, jonka mukaan erityisen vahvaa on muun muassa kuntien tuottamien koulutuspalveluiden kannatus kansalaisten keskuudessa. (Julkunen 2001, 90)

7 OIKEUDENMUKAISUUTTA LAMA – SUOMESSA

Suomalaisten oikeudenmukaisuuskäsityksistä voidaan ensinnäkin sanoa, että kovin radikaaleja eroja ei eri tulonlähteistä toimeentulonsa saaneiden välillä ole. Tulonlähteestä riippumatta valtaosa vastaajista katsoi, että yhteiskunnassa vallitsevat tuloerot ovat epäoikeutettuja ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantaminen olisi mahdollista.

Suomalaiset ovat yleisesti pitäneet yhteiskunnassa vallitsevia tuloeroja suurina (Forma 1998) ja myös vaatineet, että tuloerojen tulisi olla pieniä (Julkunen 2001). Tässä tutkimuksessa tuloeroja kuitenkin tarkasteltiin siitä näkökulmasta, pitävätkö vastaajat tuloeroja oikeutettuina vai eivät. Tässä tarkastelussa havaittiin, että valtaosa suomalaisista piti tuloeroja epäoikeutettuina. Palkkatulosta toimeentulonsa saaneet ja investointituloja saaneet olivat kaikkein useimmin valmiita hyväksymään yhteiskunnassa vallitsevat tuloerot ainakin jossain määrin. Julkusen (2001) mukaan tämä voisi liittyä juuri siihen, että paremmin toimeentulevat ovat kannattaneet sosiaaliturvan kohdalla niukkaa vähimmäisturvaa. Näin ollen he katsovat, että tuloerot ovat oikeutettuja, jos kaikille taataan jonkinlainen perusturva, mutta omalla työllään tuloja ansainneiden tulot ovat suuremmat.

Rawlsin (1972) oikeudenmukaisuusteorian näkökulmasta tarkasteltuna voisi tuloerojen kohdalla todeta, että koska vastaajat katsovat, että yhteiskunnassa menestymiseen vaikuttaa yksilön oma yritteliäisyys ja ahkeruus, ovat omalla työllä saavutetut tuloerot oikeudenmukaisia. Tätä näkemystä vahvistaa myös se, että valtaosa suomalaisista

kannattaa koulutuksen tasa-arvoa, joka on keskeinen tekijä mahdollisuuksien tasa-arvon näkökulmasta.

Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantamista pitää mahdollisena valtaosa vastaajista tulonlähteestä riippumatta. Kaikkein eniten yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantamiseen uskovat toimeentulotukea saaneet, joiden asemaan yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden parantaminen varmasti myös selvimmin vaikuttaisi. Forma (1998) onkin todennut, että huono-osaisemmat yhteiskunnan jäsenet usein halusivat, että esimerkiksi työttömyysturvaan ja asumistukeen panostettaisiin enemmän varoja. Puolestaan parempiosaiset eivät ole yhtä halukkaita rahoittamaan tällaisia palveluja, mikä näkyy myös siinä, että investointituloja saaneiden kohdalla vastaukset poikkesivat jonkin verran toimeentulotukea saaneiden vastauksista.

Yleinen kriisitietoisuus ja massatyöttömyys saavuttivat kansalaiset lama-Suomessa hyvin. Työttömyys tuli osaksi ihmisten kokemusmaailmaa ja kuten Kortteinen (1994) toi esiin suurelle osalle keskiluokkaisia palkansaajia työttömyys tuli laman myötä täysin uutena kokemuksena. Tämä, ja työn merkityksissä tapahtuneet selkeät muutokset (ks. esim. Kasvio 1994) vaikuttivat varmasti osaltaan siihen, että valtaosa suomalaisista ei enää laman syvimmän vaiheen jälkeen yhtynyt väitteeseen *kyllä työtä tekeväille löytyy*.

Työttömyyskorvausta ja toimeentulotukea saaneet suhtautuivat väitteeseen kriittisimmin, koska nämä olivat juuri ne ryhmät, joita työttömyys oli kaikkein selvimmin kohdannut. Investointituloja saaneet puolestaan olivat kaikkein eniten samaa mieltä väitteen kanssa, mikä liittyy siihen, että vastikkeellisen työttömyysturvan ajatus oli hyvin selvästi esillä laman aikana. Paremmiin toimeentulevat olivat tämän ajatuksen vahvimpia kannattajia, kun puolestaan työttömiin ja toimeentulotuen saajiin kohdistui epäilyjä työvieroksunnasta tai laiskuudesta. (Julkunen 2001) Varmasti vastauksissa näkyy myös se, että vastikkeellisen sosiaaliturvan kannattajien mielestä kaikille olisi kenties löytynyt vaikka kadunlakaisu tai roskien keruu työtä, jos vain tekohalukkuutta olisi löytynyt. Työttömät varmasti puolestaan ajattelivat, että olisivat olleet halukkaita tekemään työtä, mutta eivät aivan mitä tahansa työtä.

Köyhyyden syitä tarkasteltaessa havaittiin selvästi Julkunen (2001) mainitsema yksilöllistävien köyhyyden selitysten yleistymisen. Köyhyyden syynä pidettiin melko

laajasti huonoja elämäntapoja ja juoppoutta sekä oman yrittämisen puutetta. Lisäksi oli havaittavissa Julkusen (mt.) esiintuoma asenteiden ristiriita. Köyhyyden syissä tuettiin saman aikaisesti sekä rakenteellisia syitä kuten talousjärjestelmän epäonnistumista että yksilön omaa syytä kuten juuri huonoja elämäntapoja.

Toimeentulotuen saajat, jotka laman aikana olivat yksi selvimmin köyhyysaltis ryhmä, suhtautuivat köyhyyden syihin hieman muista poikkeavalla tavalla. Heistä valtaosa ei pitänyt köyhyyden syynä kykyjen tai lahjakkuuden puutetta. Toisaalta he olivat myös vähiten sitä mieltä, että köyhyyttä voidaan selittää huonoilla elämäntavoilla ja juoppoudella. Toimeentulotuen saajien vastauksissa laman aikainen kriisitunnelma näkyi myös selvästi siinä, että suurin osa toimeentulotukea saaneista katsoi köyhyyden johtuvan talousjärjestelmän epäonnistumisesta.

Investointituloja saaneet puolestaan pitivät kaikkein vähiten köyhyyden syynä talousjärjestelmän epäonnistumista. Investointituloja saaneiden käsitykset voivat liittyä Julkusen (2001) esiintuomaan ajatukseen siitä, että taloudellisilla eliiteillä on toisenlaista kykyä käsitellä saamaansa informaatiota koskien esimerkiksi juuri vallitsevaa taloudellista tilannetta. Toisaalta kuten alussa mainittiin taloudelliset mittarit alkoivat vuonna 1994 kääntyä nousuun ja tämä tieto on kenties tavoittanut paremmin toimeentulevat aikaisemmin. On tietysti kärjistettyä olettaa, että kaikki, jotka ovat saaneet investointituloja kuuluisivat niin kutsuttuun taloudelliseen eliittiin, mutta jonkinlaista tulkintapohjaa vastauksille kuitenkin tämän näkökulman kautta saadaan.

Yhteiskunnassa menestymisen kohdalla saatiin myös hyvin kiinnostavia tuloksia verrattaessa eri tulonlähteistä toimeentulonsa saaneita. Menestymiseen liittyvistä yksilöllisistä syistä havaittiin, että investointituloja saaneet pitivät menestymisen kannalta tärkeimpinä yksilön omia ominaisuuksia kuten ahkeruutta ja yritteliäisyyttä. Kaikkein vähiten näiden tekijöiden vaikutukseen uskoivat ne, jotka eivät olleet vastanneet palkkatuloa koskevaan kysymykseen.

Suhteiden merkitys menestymiselle oli myös hyvin kiinnostava oikeudenmukaisuustarkastelun kannalta. Rawlsin (1972) mukaanhan oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa perhetaustalla ei pitäisi olla merkitystä yksilön menestymiselle. Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin sitä, kuinka tärkeinä vastaajat pitivät menestymisen kannalta

sellaisia asioita kuin varakasta perhettä, oikeiden ihmisten tuntemista ja poliittisia yhteyksiä. Vastaukset jakaantuivat näiden tekijöiden kohdalla hyvin mielenkiintoisella tavalla riippumatta siitä, mistä vastaajat olivat toimeentulonsa saaneet. Julkusen (2001) mainitsema 1990-luvun piirre, jonka mukaan ihmisten sosiaaliset todellisuudet asettuivat kauas toisistaan näkyi siis myös tässä aineistossa. Osa vastaajista uskoi yhtäläisten mahdollisuuksien yhteiskuntaan, jossa perhetaustalla ei ole merkitystä yksilön menestymiselle. Osa puolestaan oli selvästi sitä mieltä, että suhteilla on merkitystä yksilön elämässä.

Mahdollisuuksien tasa-arvosta, joka on oikeudenmukaisuustarkastelun kannalta hyvin keskeinen tekijä, voidaan todeta, että koulutuksen tasa-arvo oli suomalaisten yleisesti hyväksymä arvo. Kuitenkin tulonlähteestä riippumatta pääasiassa yli puolet vastaajista katsoi, että köyhyyden syynä oli yhteiskunnassamme yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen. Työtä ei siis löytynyt kaikille tekeville, ja yhteiskunnassa oli köyhiä, koska kaikilla ei ollut samanlaisia mahdollisuuksia menestyä elämässään. Tästä huolimatta yhteiskunnassa menestymiseen vaikuttivat vastaajien mielestä suurelta osin sellaiset yksilölliset tekijät kuin ahkeruus ja yritteliäisyys sekä kunnianhimo.

Laman aikana yhteiskunnallinen kriisi oli hyvin selvästi näkyvässä ja tämä varmasti vaikutti suuresti siihen, kuinka vastaajat suhtautuivat oikeudenmukaisuuteen. Kaiken kaikkiaan Julkusen (2001) mainitsema asenteiden ristiriita oli hyvin näkyvässä. Nähtävissä oli myös se laman käännekohta, jossa vuonna 1994 elettiin. Paremmiin toimeentulevien, palkkatuloista ja investointituloista toimeentulonsa saaneiden ja huonommin toimeentulevien, työttömyyskorvauksista tai toimeentulotuesta elantonsa saaneiden näkemykset erosivat jonkin verran toisistaan. Palkka- tai investointituloja saaneiden kohdalla laman pahimmat vaiheet olivat kenties jo ohi. Toimeentulotuen ja työttömyyskorvauksen saajien kohdalla puolestaan laman aiheuttama taloudellinen ahdistus ja turvattomuus oli vielä arkipäivää ja tämä näkyi asenteissa.

Kiinnostavaa olisi tutkia vastaavanlaisia asenteita nyt, kun vuosituhat on vaihtunut ja eletään hyvin toisenlaisessa maailmassa. Koulunsa keskeyttäneiden Rytsölän veljeksien ja paljon puhuttujen Lamborghinien myötä suomalaisten käsitykset työstä ja rikkaudesta ovat varmasti muuttuneet (Julkunen 2001, 265). Myös menestymisen ja köyhyyden tarkasteluun nämä uuden ajan ilmiöt toisivat varmasti hyvin uudenlaisia näkökulmia. Kiinnostavaa olisi

myös pohtia Rawlsin (1972) oikeudenmukaisuusteorian pohjalta sitä, kuinka oikeudenmukaista tällainen rikkaus on tai ei ole. Varmasti oikeudenmukaisuuden pohtiminen ja tutkiminen on yhteiskunnallisesta tilanteesta riippumatta hyödyllistä. 1990-luvun laman näkökulmasta se ainakin oli kiinnostavaa ja toi uusia näkökulmia oikeudenmukaisuustarkasteluun.

Lähteet:

Baier Annette C. 1995 The Need for More than Justice. Teoksessa Held Virginia (toim.) Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics. Westview Press, Oxford

Beck Ulrich 1992. Risk Society. Towards a new modernity. SAGE Publications, Lontoo

Blom Raimo toim. 1999. Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta. Gaudeamus, Helsinki

Bourdieu Pierre 1985. Sosiologian kysymyksiä. Suomentanut: J. P. Roos. Vastapaino, Tampere

Forma Pauli 1998. Mielipiteiden muutos ja pysyvyys: Suomalaisen mielipiteet hyvinvointivaltiosta, sosiaaliturvasta ja hyvinvointipalveluista vuosina 1992 ja 1996. Stakes – raportteja 222, Saarijärvi

Hellsten Sirkku 1996. Oikeutta ilman kohtuutta. Modernin oikeudenmukaisuuskäsityksen kritiikkiä. Gaudeamus, Tampere

Helne Tuula 2000 Toiseudesta yhteisyyteen – kysymyksiä syrjäytymiskeskustelun oletuksista. Teoksessa Heikkilä Matti ja Karjalainen Jouko (toim.) Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Gaudeamus, Helsinki

Julkunen Raija 1993. Työ, hyvinvointi ja oikeudenmukaisuus. Teoksessa Yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus. Studia Generalia. Sarja B: Raportit ja selvitykset 5. Pallosalama Oy, Turku

Julkunen Raija 2001 Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino, Tampere

Kangas Olli 1998. Oikeudenmukaisuus ja sosiaalipoliittiset mallit: Rawls kansainvälisissä vertailuissa. Teoksessa Kemppainen E. ja Mäntysaari M. (toim.) Aristoteles, Rawls ja

sosiaalipolitiikka. Keskustelua hyvinvointivaltion peruskysymyksistä eurooppalaisten ajatteluperinteiden valossa. Stakes – raportteja 223, Saarijärvi

Kangas Olli ja Ritakallio Veli-Matti toim. 1996. Kuka on köyhä ? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. STAKES, tutkimuksia 65, Helsinki

Kasvio Antti 1994. Uusi työn yhteiskunta. Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet. Gaudeamus, Helsinki

Kortteinen Matti 1994 Poliittinen kriisi: tausta ja sisältö. Teoksessa Niiniluoto Ilkka ja Löppönen Paavo toim. Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. WSOY, Helsinki

Lagerspetz Eerik, Patomäki Heikki ja Räikkä Juha 1996 Maailmanpolitiikan moraali. Edita, Helsinki

Loukola Olli 1999. Who Do You Trust ? Combining Morality and Rationality. Helsingin yliopiston filosofian laitos, Helsinki

Löppönen Paavo 1994 Millaisen Suomi tulee ulos kriisistä ? Teoksessa Niiniluoto Ilkka ja Löppönen Paavo toim. Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. WSOY, Helsinki

Niiniluoto Ilkka 1994 Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. Teoksessa Niiniluoto Ilkka ja Löppönen Paavo toim. Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. WSOY, Helsinki

Nurmio Aarne ja Ruokanen Tapani 1995. Entä jos... Suomi ja mahdolliset maailmat. WSOY, Helsinki

Puohiniemi Martti 1993. Suomalaisten arvot ja tulevaisuus. Analyysi väestön ja vaikuttajien näkemyksistä. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1993/5. Tilastokeskus tutkimuksia 202.

Pursiainen Terho 1993. Tulevaisuus kriisissä. Kirjapaja, Juva

Rauhala Marjo 1994. Mihin itsemääräämisoikeus velvoittaa. Teoksessa Pietarinen Juhani, Launis Veikko, Räikkä Juha, Lagerspetz Eerik, Rauhala Marjo ja Oksanen Markku Oikeus itsemääräämiseen. Painatuskeskus, Helsinki

Rawls John 1972. A Theory of Justice. Oxford University Press, Oxford. – Suom. Oikeudenmukaisuusteoria. Kääntänyt Terho Pursiainen 1988 WSOY, Helsinki

Ronkainen Suvi 1999. Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Gaudeamus, Helsinki

Räikkä Juha 1994. Oikeudenmukainen yhteiskunta. Johdatus yhteiskuntafilosofiaan. Painatuskeskus Oy, Helsinki

Rönnberg Leif 1994. Hyvinvointiyhteiskunta ja läheisyysperiaate. Sosiaaliturva 9/1994

Saastamoinen Kari 1998. Eurooppalainen liberalismi. Etiikka. Talous. Poliitikka. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä

Sandel Michael J. 1982. Liberalism and the Limits of Justice. Cambridge University Press, Cambridge

Soininvaara Osmo 1994. Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi. WSOY:n graafiset laitokset, Juva

Sosiaaliturva 1994 – vuosikerta

Suomen perustuslaki 2000 Eduskunta, Helsinki

Talouselämä 1994 - vuosikerta

Uusitalo Hannu 2000 Köyhyys ja tulonjako. Teoksessa Heikkilä Matti ja Karjalainen Jouko (toim.) Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Gaudeamus, Helsinki

LIITE 1: KYSEL YLOMAKE

TUTKIMUS AMMATTI-RAKEN JA SOSIAALISEN ASEMAN MUUTOKSESTA

- Sukupuolenne?
1. mies 2. nainen
- Syntyvuotenne? 19 _____
- Asuinpaikkanne?
1. Avenanmaa
2. Hämeen lääni
3. Keski-Suomen lääni
4. Kuopion lääni
5. Kymen lääni
6. Lapin lääni
7. Mikkelin lääni
8. Oulun lääni
9. Pohjois-Karjalan lääni
10. Turun ja Porin lääni
11. Uudenmaan lääni
12. Vaasan lääni

A. NYKYINEN AMMATTI

- Mikä on nykyinen/viimeisin ammattinne? Toivomme mahdollisimman tarkkaa vastausta (esim. veturinkuljettaja, kansakoulunopettaja, työnjohtaja metallian yrityksessä).

- Mitä teette työssänne? Mainitkaa jotakin päätentäväinne:

- Mikä on Teidän ammatiasemanne? Rengastakaa oikea vaihtoehto.

- maanyrittäjä
  - pienyrittäjä tai itsenäinen ammatinharjoittaja (korkein taan 1 työntekijä)
  - yrittäjä
  - yllempi toimihenkilö
  - alempi toimihenkilö
  - työntekijä
  - koitroiva
  - opiskelija
  - työtön
  - eläkeläinen
- Millä elinkeino- tai toimialalla työskentelette? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
  - maa-, metsä- ja kalatalous, metsätys
  - kaivos- ja muu kaivannais toiminta
  - teollisuus
  - sähkö-, kaasu- ja vesihuolto
  - rakennustoiminta
  - tukku- ja vähittäiskauppa, ravitsemus- ja majutus toiminta
  - kuljetus, varastointi ja tietoliikenne
  - rahoitus-, vakuutus-, kiinteistö- ja liiketoimintaa palveleva toiminta
  - yrityskunnalliset ja henkilökohtaiset palvelut

- Missä seuraavista toimitte? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
1. yksityisessä yrityksessä tai yhteisössä
2. kunnan, kuntaliiton tai kuntayhtymän palveluksessa
3. valtion palveluksessa
4. valtion (kunnan) liiketoiminnassa tai yrityksessä
5. osuustoiminnallisessa yrityksessä tai yhteisössä
6. muussa yhteisössä tai järjestössä
7. muussa, missä _____

- Jos työskentelette teollisuudessa, millä teollisuuden toimialalla? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
1. elintarvikkeiden, luomien ja tupakan valmistus
2. tekstiilien, vaatteiden ja nahkatuotteiden valmistus
3. puuteollisuuden valmistus
4. paperiteollisuustuotteiden valmistus, graafinen tuotanto
5. kemiallisten, maatalous-, kumi- ja muovituotteiden valmistus
6. savi-, lasi- ja kivitöiden valmistus
7. metallien valmistus
8. metalli- ja konepajatuotteiden valmistus
9. muu valmistus, muu teollisuus

- Jos työskentelette valtion, kunnan, kuntaliiton tai kuntayhtymän palveluksessa, millä seuraavista lohkoista työpaikkanne on? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
1. varsinainen hallinto, maanpuolustus, palo- ja pelastustoimi
2. opetus tai tutkimus
3. terveydenhuolto
4. sosiaalitoimi
5. kulttuur- ja virkistyspalvelut
6. kunnasto- ja rakennustoimi, puhtaanapito
7. liikenne tai tietoliikenne

- Mikä on työpaikkanne koko (esim. pankin konttori, tehdas, laitos)? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
1. 1-5 henkilöä
2. 6-10 henkilöä
3. 11-20 henkilöä
4. 21-50 henkilöä
5. 51-100 henkilöä
6. 101-500 henkilöä
7. yli 500 henkilöä

- Kuinka monen henkilön kanssa välittömästi työskentelette yhdessä/yhteistyössä tavallisena työpäivänä? _____ tuntia viikossa

- Mikä on säännöllinen viikoittainen työaikaanne? _____ tuntia viikossa

- Oletteko viimeksi kuluneen vuoden aikana tehnyt jyttyä?
1. säännöllisesti
2. joskus/säätunnaisesti
3. en lainkaan

- Millä tavoin seuraavat tekijät vaikuttavat palkkaukseenne? Rengastakaa sopiva vaihtoehto seuraavista asteikoilta.

	vähän	melko vähän	ei vähän	melko paljon	paljon
1. oman työn tuotosollisuus	1	2	3	4	5
2. ryhmän tuotosollisuus	1	2	3	4	5
3. työn laatu	1	2	3	4	5
4. tuotannon/palvelusten määrä	1	2	3	4	5

- Millainen on päätösmenne palkkaustapa?
1. urakkapalkka (yksilöllinen tai ryhmäurakka)
2. perustuntipalkka + urakkalisä
3. tuntipalkka
4. kuukausipalkka
5. kuukausipalkka + provisio
6. sopimuspalkka
7. myynnin mukaan, suoritettun palvelun mukaan
8. yrittäjätulo
9. muu tulo, mikä? _____

- Työskentelettekösä-alkatyössä? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
1. kyllä 2. ei

- Onko teillä nykyisen päätösmenne lisäksi sivutoimintaa?
1. kyllä 2. ei

B. TYÖN LUONNE

18. Kumpaa sukupuolta useimmat työtoverinne ovat?
- vain naisia
  - suurimmaasi osaksi naisia
  - yltä pallon miehiä kuin naisiaakin
  - enemmän miehiä
  - vain miehiä
19. Kuinka monet Teidän asemassanne työskentelevät henkilöt saavat työpaikkallanne tiettyjen palveluvuosien jälkeen merkittävää ylennystä? (Ylennys = muutos ammattinimikkeessä, merkittävä palkankorotus ja vastualueen laajennus) Rengastakaa oikea vaihtoehto.
- ei juuri koskaan
  - jokkut
  - useat
20. Käytättekö Te työssänne seuraavia ATK-tekniikkaan perustuvia laitteita?
- mikrotietokoneita tai tietokonepäätteitä
  - tietokonepäätteeseen yhdistettyä kassaa tai kassapäätteitä
  - ohjelmoitavaa työstökoneita
  - ATK-valvontalaitteita, joilla ohjataan tuotantoprosessia tai sen osaa
  - jotakin muuta ATK-laitetta
21. Onko työne sen kaltainen, että Teidän tulee suunnitella työtänne ja soveltaa siihen omia ideoitanne? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
- kyllä
  - ei
22. Jos työne on ideointia ja suunnittelua vaativaa, missä määrin Teillä on mahdollisuus suunnitella? Rengastakaa oikea vaihtoehto kunnastakin kohdasta.
- työne tuotetta
  - vähän
  - jonkin verran
  - paljon
  - omaa työsuoritusianne
  - vähän
  - jonkin verran
  - paljon
- 22a. Kerotkaa esimerkki siitä, miten itse suunnittelete työtänne ja sovellette siinä omia ideoitanne?
23. Missä määrin joudutte kohtaamaan työssänne sellaisia pulmia, jotka eivät hoidu pekkästään rutiniin? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
- vähän
  - jonkin verran
  - paljon
24. Missä määrin jokin seuraavista asioista rajoittaa mahdollisuksianne suunnitella työtänne?
	vähän	melko vähän	ei vähän	melko paljon	paljon
1. sidonnaisuus koneeseen tai työvälineeseen	1	2	3	4	5
2. työnjohto	1	2	3	4	5
3. säännöt tai määräykset	1	2	3	4	5
4. työpaikan sosiaaliset suhteet	1	2	3	4	5
5. asiakkaat	1	2	3	4	5
6. joku muu, mikä _____	1	2	3	4	5
25. Voitteko tehdä työssänne seuraavia asioita? Rengastakaa kussakin kohdassa oikea vaihtoehto.
	kyllä	ei
a. Päätätä itse milloin tulla työhön ja milloin lähteä kotiin (ei tarkoiteta liukuvaa työaikaa)	1	2
b. Päättää päivä vapautta menettämättä palkkaa tai lomapäiviä	1	2
c. Työskennellä päivä normaalia huomattavasti rauhallisempanaan työahtaiiin palkan silti pienentyneenä	1	2
d. Päätätä itse, mitä tehdä tai mihin työhön ryhtyä	1	2
26. Valvooko työnantanne: Rengastakaa kussakin kohdassa oikea vaihtoehto.
	kyllä	ei
1. työne tuloksellisuutta	1	2
2. kuinka paljon käytätte aikaa kurhunkin tehtäväänne	1	2
3. työne laatua	1	2

C. PÄÄTÖKSENTEKO TYÖPAIKALLA

27. Kuuluuko nykyisen päätöinne VIRALLISEEN TOIMENKULVAAN toisten työn johtamisen tai tehtävän jakamisen mullie työntekijöille? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
- kyllä
  - ei (silyry kysymykseen 30)
28. Oletteko TYÖSSÄNNE SUORANAISESTI VASTUUSSA jostain seuraavista seikoista? Rengastakaa oikea vaihtoehto kussakin kohdassa.
- työntätvien määrätminen alaisillenne
  - alaisienne työmenemistä, työvälineistä tai työmateriaaleista päätätminen
  - alaisenne työvalvundista, työajan pituudesta tai tehtävän työn määrätistä päätätminen
29. Voitteko työssänne vaikuttaa seuraaviin seikkoihin?
	kyllä	ei
1. alaisen palkankorotuksen tai ylennuksen myöntäminen	1	2
2. palkankorotuksen tai ylennuksen eväätminen alaisen huomion työsuorituksen tai käytöksen tällä	1	2
3. alaisen irtisanomisen tai lomauttamisen virallisen varoituksen antaminen alaisille	1	2
4. alaisen rannkaisemisen tai palkitsemisen muulla tavalla	1	2
30. Onko työpaikkallanne toteutettu organisaatioduudistuksia viimeisten viiden vuoden aikana?
- kyllä
  - ei
31. Miten seuraavat asiat ovat muuttuneet työpaikkallanne viimeisten viiden vuoden aikana:
	vähän-tyhyt	vähän-tyhyt	pysy-nyt	lisään-tyhyt	lisään-tyhyt
1. työntekijöiden määrä	1	2	3	4	5
2. työntekijöiden väliset ristiriidat	1	2	3	4	5
3. esimiesten ja alaisen väliset ristiriidat	1	2	3	4	5
4. kilpailunhenki	1	2	3	4	5
5. vaikutusmahdollisuudet työntätviin	1	2	3	4	5
6. palkan suurus	1	2	3	4	5
7. uramahdollisuudet	1	2	3	4	5
8. sukupuohtien tasa-arvo	1	2	3	4	5
32. Kerotkaa kurkin seuraavan kysymyksen kohdalla, oletteko asemanne nojalla päätätmässä seuraavista asioista tai tekemässä niitä koskevia ahtotia tai ehdotuksia? Rengastakaa jokaisessa kohdassa enskeen se vaihtoehto, joka lähinnä vastaa tilannettänne.
	en- mlei-	osallisu- pidet-	esitän	kuulun	osallisu- pidet-	esitän
1. työpaikan vakituisen henkilökunnan lisääminen tai supistaminen	1	2	3	4	5	5
2. työpaikan päivätuisen työahtaiin tai työahtaiin muuttaminen	1	2	3	4	5	5
3. työpaikan talousarvioista päätätminen uusien koneiden tai laitteiden hankinta	1	2	3	4	5	5
4. työahtaiin laitteiden hankinta	1	2	3	4	5	5
5. työahtaiin laitteiden hankinta	1	2	3	4	5	5
6. sukupuohtien tasa-arvon edistäminen	1	2	3	4	5	5
33. Miten usein työne on ruumillisesti rastiavaa? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
- ei koskaan
  - harvoin
  - joskus
  - usein
  - melkein aina
- 33b. Entä miten usein työne on henkisesti rastiavaa? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
- ei koskaan
  - harvoin
  - joskus
  - usein
  - melkein aina

D. TYÖN SISÄLTÖ

33. Miten usein työne on ruumillisesti rastiavaa? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
- ei koskaan
  - harvoin
  - joskus
  - usein
  - melkein aina
- 33b. Entä miten usein työne on henkisesti rastiavaa? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
- ei koskaan
  - harvoin
  - joskus
  - usein
  - melkein aina

34. Milten usein Teillä on työssänne: Rengastakkaa oikea vaihtoehto kummassakin kohdassa.
- a. kireä työtahhti?
 1. ei koskaan
 2. harvoin
 3. joskus
 4. usein
 5. melkein aina
- b. Työtä enemmän kuin ehtiit tehdä?
 1. ei koskaan
 2. harvoin
 3. joskus
 4. usein
 5. melkein aina
35. Uskoitteko pysyväne tekemään nykyisiä työtänne eläkeikään saakka?
 1. kyllä
 2. en
36. Haluaisitteko siirtyä osittain tai kokonaan pois työelämästä erilaisin eläkeajajärjestelyin?
 1. kyllä
 2. en
37. Kummun seuraavista kahdesta työstä mieluummin valitsisitte?
 Rengastakkaa valitsemmaanne vaihtoehto.
 1. vain vähän kiinnostavan ja vähän miellyttävän työn, josta maksetaan todella hyvää palkkaa
 2. hyvin kiinnostavan ja miellyttävän työn, josta maksetaan vain keskinormista palkkaa
38. Mitkä asiat merkitsivät Teille erittäin nykyisessä työssänne? Merkitkää tärkeimmäksi ja toiseksi tärkeimmäksi katsomienne asioiden numerot seuraavista vaihtoehdoista.
 1. hyvä palkka
 2. työpalkan pysyvyys ja varmuus
 3. työn helppous ja yksinkertaisuus
 4. työn mielenkiintoisuus ja vaihtelevuus
 5. mahdollisuus edetä työssä ja uralla
 6. mahdollisuus käyttää omaa aloitekykyä
 7. hyvät ihmisuhteet työpöydällä
 8. muu, mikä _____
 tärkein _____
 toiseksi tärkein _____
39. Haluaisitteko vaihtaa työpöydäkaanne lähtöluvaisuudessa?
 1. kyllä
 2. en

E. TYÖURAA

40. Mikä oli ensimmäinen ammattinne, jossa työskentelit? Toivomme mahdollisimman tarkkaa vastausta (esim. veivurinkuljettaja, sairaanhoitaja, työntekijä).
41. Missä eri ammatteissa olette työssä ollessanne toiminnut? Listakkaa mahdolliset ammattinne alkajajärjestyksessä ensimmäisestä aikaan.
 1. _____ ammattissa
 2. _____ ammattissa
 3. _____ ammattissa
42. Oletteko milloinkaan ollut työttömänä työnhakijana yhtiä kuukautta pidempää ajanjaksoa? Rengastakkaa oikea vaihtoehto.
 1. en koskaan (siirry kysymykseen 45)
 2. vain kerran
 3. useammin, kuinka usein? _____
43. Jos olette nyt työttömänä, kuinka monta kuukautta työttömyenne on kestänyt? ____ kk
44. Millä tavoin pyritte selvittämään työttömyydesiä?

	kyllä	en
1. hankkimalla koulutusta	1	2
2. odottamalla parempaa aikaa	1	2
3. ryhtymällä yrittäjäksi	1	2
4. vaihtamalla ammattia	1	2
5. vaihtamalla asuinpaikkaa	1	2
6. lähentämällä ulkomaille	1	2
45. Kuinka todennäköisenä pidätte seuraavia asioita omalla kohdallanne lähitulevaisuudessa?

	epä-todennäköistä	en osaa sanoa	todennäköistä
1. irtisanominen	1	2	3
2. lomauttaminen	1	2	3
3. lyhennetty työviikko	1	2	3
4. osa-aikastaminen	1	2	3

F. KOULUTUS

46. Haluaisitteko joskus ryhtyä: Rengastakkaa kussakin kohdassa oikea vaihtoehto.
	kyllä	ei
1. yrittäjäksi	1	2
2. maatalousyrittäjäksi	1	2
3. palkkatyöntekijäksi	1	2
47. Minkälainen peruskoulutus Teillä on nykyisin? Rengastakkaa oikea vaihtoehto.
 1. kansakoulu
 2. kansalaiskoulu tai osa-keskikoulu
 3. peruskoulu tai keskikoulu
 4. ylioppilaskoulu
 5. akateeminen loppukoulu
48. Mikä on ammatillinen koulutuksenne? Rengastakkaa oikea vaihtoehto.
 1. ei ammatilliskoulutusta
 2. ammatikkurssi tai vastaava (alle 6 kk)
 3. ammatikkurssi tai vastaava (6 kk-2 vuotta)
 4. alimpi keskiasteen ammatillikoulu (esim. ammatikoulu)
 5. ylempi keskiasteen ammatillikoulu (esim. sairaanhoito- tai kauppaopisto)
 6. alin korkeaste tai alimpi kandidaattikoulu (esim. hum.kand.)
 7. ylempi kandidaattikoulu
 8. tutkijakoulutus (lisensiaatti, tohtori)
49. Minin eri ammatteihin olette saanut ammatillikoulutuksen?
 1. _____ ammatin
 2. _____ ammatin
 3. _____ ammatin
50. Työskentelethkö nykyisin ammatissa, johon olette saanut koulutuksen? Rengastakkaa oikea vaihtoehto.
 1. kyllä
 2. ei
 3. en osaa sanoa
51. Oletteko työssänne saanut siihen liittyvää tai muuta koulutusta? Rengastakkaa oikea vaihtoehto.
 1. kyllä
 2. ei
52. Vastaako saamanne koulutus mielestäne nykyisen työenne vaatimuksia? Rengastakkaa oikea vaihtoehto.
 1. koulutukseni on korkeampi kuin työtäni varten on tarpeen
 2. koulutukseni vastaa työni vaatimuksia
 3. koulutukseni on alhaisempi kuin työssäni on tarpeen

G. PERHE JA VAPAA-AIKA

53. Mikä on nykyinen siviilisäätyenne? Rengastakkaa oikea vaihtoehto.
 1. naimaton
 2. avoliitossa
 3. naimisissa
 4. eronnut
 5. leski
54. Onko Teillä huollettavia lapsia? Rengastakkaa oikea vaihtoehto.
 1. ei ole lapsia
 2. _____ lasta
55. Mikä on puolisonne ammatti? (esim. hisari, lastentarhanopettaja)
56. Mikä on puolisonne ammatillinen koulutus? Rengastakkaa oikea vaihtoehto.
 1. ei ammatilliskoulutusta
 2. ammatikkurssi tai vastaava
 3. alimpi keskiasteen ammatillikoulu (esim. ammatikoulu)
 4. ylempi keskiasteen ammatillikoulu (esim. sairaanhoito- tai kauppaopisto)
 5. alin korkeaste tai alimpi kandidaattikoulu (esim. hum.kand.)
 6. ylempi kandidaattikoulu
 7. tutkijakoulutus (lisensiaatti, tohtori)

57. Toimikko puolisomme johtotehtävissä?

1. ei toimi
2. työnohjailana
3. yleisessä johtotehtävissä

58. Kuka/keitä perheessänne hoitavat seuraavat kotiin liittyvät velvollisuudet?

	aina itse	tavallisesti itse	puolisson kanssa yhteisesti	tavallisesti itse	aina puolisso	muut
1. ruuanlaitto	1	2	3	4	5	6
2. silvous	1	2	3	4	5	6
3. pyykki	1	2	3	4	5	6
4. lastenhoito	1	2	3	4	5	6

58a. Kuinka oikeudenmukaisena pidätte tätä työjakoa?

1. täysin epäoikeudenmukaisena
2. melko epäoikeudenmukaisena
3. en osaa sanoa
4. melko oikeudenmukaisena
5. täysin oikeudenmukaisena

59. Kuka perheessänne päättää seuraavista asioista?

	aina itse	tavallisesti itse	puolisson kanssa yhteisesti	tavallisesti itse	aina puolisso	muut
1. rahankäyttö	1	2	3	4	5	6
2. uskontoon liittyvät	1	2	3	4	5	6
3. ystävien tapaaminen	1	2	3	4	5	6
4. poliittikaa ja yhteiskunnallisia asioita koskevat kysymykset	1	2	3	4	5	6
5. sukulaisten tapaaminen	1	2	3	4	5	6
6. kottoiden jakamisesta päättäminen	1	2	3	4	5	6
7. lomien ja matkailuun	1	2	3	4	5	6
8. lasten kasvataminen	1	2	3	4	5	6

60. Kuinka usein teette seuraavia asioita?

	1-2 kertaa kuussa	1-2 kertaa vuodessa	harvemmin kuin kerran vuodessa	usein
1. elokuvissa käynti	1	2	3	4
2. teatterissa käynti	1	2	3	4
3. ravintoloissa käynti	1	2	3	4
4. konserteissa käynti	1	2	3	4
5. klassisen musiikin kuuntelu kotona	1	2	3	4
6. kirjojen lukeminen	1	2	3	4
7. pianon tai jonkin muun instrumentin soittaminen	1	2	3	4
8. itseopiskelu	1	2	3	4
9. käsiyöt, askarteilu, nikkarointi	1	2	3	4
10. runojen, päiväkirjan, kertomusten kirjoittaminen	1	2	3	4
11. rahapelit (esim. peliautomaatit, ravit)	1	2	3	4
12. metsästys, kalastus, marjastus, sienestys	1	2	3	4
13. kylläly ystävien ja sukulaisten luona	1	2	3	4

61. Ihmisillä on tapana keskustella ystävänsä kanssa monista eri asioista. Kuinka usein keskustellette seuraavista asioista ystäväsi kanssa?

	ei koskaan	jokkus	usein
1. urheilu	1	2	3
2. uskonto	1	2	3
3. politiikka	1	2	3
4. metsästys tai kalastus	1	2	3
5. käsiyöt, askarteilu	1	2	3
6. työasiat	1	2	3
7. taide tai kirjallisuus	1	2	3
8. henkilökohtaiset asiat	1	2	3
9. raha-asiat	1	2	3
10. sairaudet ja terveydentila	1	2	3

H. TALOUDELLINEN TILANNE

62. Saitteko itse tai perheenne viimeisen 12 kuukauden aikana tuloja seuraavista lähteistä?

	kyllä	ei
1. palkkatulo päätoimesta	1	2
2. palkkatulo sivutoimesta	1	2
3. puolisson tai muun tulot	1	2
4. eläke omasta työstä	1	2
5. jonkun muun eläke (myös puolisson)	1	2
6. investoinnit (osakkeet, vuokrat jne.)	1	2
7. työttömyyskorvaus, peruspäiväraha	1	2
8. ansiosidonnainen työttömyyskorvaus	1	2
9. asumistuki	1	2
10. toimeentulotuki	1	2
11. sairauspäiväraha	1	2
12. hyväntekeväisyys	1	2
13. sukulaisten avustukset	1	2
14. avustukset yhteisöltä	1	2
15. maanviljely omalla palstatalla	1	2
16. tavaroiden myynti kirpputorilla yms.	1	2
17. joku muu	1	2

63. Kuinka suuri on keskimääräinen palkkanne kuukaudessa päätoimesta (brutto)?

noim _____ mtk / kuukausi

64. Mitkä olivat teidän ja perheenne bruttotulot (tulot ennen veroja) viimeisen 12 kuukauden aikana? Jos työllistätte itse isenne kertokaa keskimääräiset tulonne vähennettyinä julksevilla menoilla.

noim _____ mtk / vuosi

65. Millä tavoin taloudellinen tilanteenne on muuttunut verrattuna vuoteen 1988?

1. Rengastatkaa oikea vaihtoehto.
1. huonontunut
2. pysynyt muuttumattomana
3. parantunut
4. en osaa sanoa

66. Miten katsotte kokonaisluojenne tai perheenne tulojen rittävään silloin mitä tarvitsette? Tuloni rittävät:

1. paljon vähempään kuin tarvitsen
2. jonkin verran vähempään kuin tarvitsen
3. suuriin piirtein silloin mitä tarvitsen
4. jonkin verran enempään kuin tarvitsen
5. paljon enempään kuin tarvitsen
6. en tiedä

67. Keneitä seuraavassa mainituista uskonto saavanne ennen apua seuraavissa ongelmisissa? Rengastatkaa vain yksi vaihtoehto kustakin kohdasta.

	vanhemmat	hemmat	lapset	puoliso	ys-väit	työ-kiikko	yh-ds-omat	viran-omat	muut	en saa apua
1. vähäiset taloudelliset ongelmat	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2. suuret taloudelliset ongelmat	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3. työhön ja työllisyyteen liittyvä apu tai tieto	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4. asunukseen liittyvät ongelmat	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5. orman ylläpidon aloittaminen	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

68. Onko lama vaikuttanut perheenne elämään jollakin seuraavilla tavoilla?

1. toinen puoliso on riippuvaisempi toisen tuloista kuin aikaisemmin
2. velkojen hoito on vaikeutunut
3. työhuojat ovat lisääntyneet (esim. lisääntynyt työparne)
4. huoli toimeentulosta on kasvanut (esim. lomautuksen tai työttömyyden uhka)

69. Oletteko laman myötä joutunut mahdollisesti tiukemmin jostakin seuraavista asioista?

	kyllä	ei
1. terveydenhuolto ja sairaudenhoito	1	2
2. hammashuolto	1	2
3. ruokailu ja elinvarvikkeet	1	2
4. harrastukset ja huvitukset	1	2
5. lomatilat	1	2
6. suuret hankinnat (auto, kodinkoneet tms.)	1	2
7. pienemmät hankinnat (esim. vaatteet)	1	2
8. lasten koulutus	1	2

1. YHTEISKUNNALLINEN TOIMINTA

70. Kuulteko tällä hetkellä johonkin seuraavista ryhmistä tai järjestöistä? Rengastakaa kussakin kohdassa oikea vaihtoehto.

	Kyllä	ei
1. ammattiyhdistys		
2. urheiluseurat	1	2
3. nuorisjärjestöt	1	2
4. hyväntekeväisyysjärjestöt (esim. SPR)	1	2
5. uskonnolliset järjestöt tai ryhmät	1	2
6. opinto- ja taideliitit	1	2
7. puolueet tai puoluepoliittiset järjestöt	1	2
8. kotiseutujärjestöt	1	2
9. kulttuurijärjestöt	1	2
10. E-liike	1	2
11. SOK	1	2
12. Luonnonsuojelijajärjestöt	1	2
13. vstävyyssseurat/rauhanjärjestöt	1	2
14. asukastoiminta/kyätötoiminta	1	2
15. vaihtoehtoliikkeet	1	2
16. naisjärjestöt	1	2
17. professionaaliset (ammattialakohtaiset) järjestöt (esim. äidinkielenopettajat)	1	2
18. vammaisjärjestöt	1	2
19. muut	1	2

71. Mihin keskusjärjestöön Te kuulutte? Rengastakaa oikea vaihtoehto.

1. SAK
2. AKAVA
3. STTK
4. SYKL
5. MTK
6. en ole järjestäytynyt

72. Onko Te idät vaihtu luottamusentäväiin jossakin edellä mainituista ryhmistä, yhdistyksistä tai järjestöistä?

1. Kyllä, minkä _____
2. ei

73. Kuinka monta kertaa olette viimeksi kuuluneet vuoden aikana osallistuneet seuraavien yhdistysten, järjestöjen tai ryhmien järjestämiin kokouksiin tai muihin tilaisuuksiin?

	en koskaan	1-5 kertaa	6-10 kertaa	yli 10 kertaa
1. ammattiyhdistys	1	2	3	4
2. urheiluseurat	1	2	3	4
3. nuorisjärjestöt	1	2	3	4
4. hyväntekeväisyysjärjestöt (esim. SPR)	1	2	3	4
5. uskonnolliset järjestöt tai ryhmät	1	2	3	4
6. opinto- ja taideliitit	1	2	3	4
7. puolueet tai puoluepoliittiset järjestöt	1	2	3	4
8. kotiseutujärjestöt	1	2	3	4
9. kulttuurijärjestöt	1	2	3	4
10. E-liike	1	2	3	4
11. SOK	1	2	3	4
12. Luonnonsuojelijajärjestöt	1	2	3	4
13. vstävyyssseurat/rauhanjärj.	1	2	3	4
14. asukas/kyätötoiminta	1	2	3	4
15. vaihtoehtoliikkeet	1	2	3	4
16. naisjärjestöt	1	2	3	4
17. professionaaliset (ammattialakohtaiset) järjestöt (esim. äidinkielenopettajat)	1	2	3	4
18. vammaisjärjestöt	1	2	3	4
19. muut	1	2	3	4

74. Ammattiyhdistysliikkeen jäsenenä olon perusteista ollaan eri mieltä. Mikä seuraavista kannoista vastaa lähinnä omaanne? Rengastakaa oikea vaihtoehto.

1. ammattiyhdistysten jäsenyys on järkevä työväestön tai palkkatyöntekijän valtuutus
2. ammattiyhdistysten jäsenyys kannattaa olla vain siinä tapauksessa, että ne kykenevät saamaan jäsenilleen palkankorotuksia
3. nykyisin ei kannata olla ammattiyhdistyksen jäsenenä

75. Oletteko koettanut vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon viimeisen vuoden aikana jollain seuraavista tavoista?

	Kyllä	Ei
1. Olen allekirjoittanut poliittisen vetomuksen	1	2
2. Olen antanut taloudellista tukea yhdistykselle tai yhteiskunnallisille liikkeille	1	2
3. Olen osallistunut lakkoon	1	2
4. Olen osallistunut mielenosoitukseen	1	2
5. Olen kirjoittanut mielipiteeni sanomalehteen	1	2
6. Olen taloudellisesti tukenut presidenttiehdokasta tai osallistunut vaalityöhön	1	2

76. Miten paljon luotatte seuraaviin instituutioihin?

	en lainkaan	melko vähän	vaikea sanoa	melko paljon	erittäin paljon
1. ammattiyhdistykset	1	2	3	4	5
2. eduskunta	1	2	3	4	5
3. hallitus	1	2	3	4	5
4. kirkko	1	2	3	4	5
5. naistenlehdet	1	2	3	4	5
6. oikeuslaitos	1	2	3	4	5
7. pankit	1	2	3	4	5
8. poliisi	1	2	3	4	5
9. presidentti	1	2	3	4	5
10. puolustusvoimat	1	2	3	4	5
11. radio ja TV	1	2	3	4	5
12. sanomalehdet	1	2	3	4	5
13. sosiaaliviranomaiset	1	2	3	4	5
14. terveydenhuoltojärjestelmä	1	2	3	4	5
15. veroviranomaiset	1	2	3	4	5
16. yliopistot	1	2	3	4	5

77. Sanotaan, että nyky aikaan liittyy monia riskejä ja uhkia. Miten vakavana yhteiskunnallisina ongelmoina pidätte seuraavia asioita?

	ei lainkaan vakavana	ei kovin vakavana	en tiedä	melko vakava	erittäin vakavana
1. työttömyys	1	2	3	4	5
2. ympäristön saastuminen	1	2	3	4	5
3. sosiaaliturvan heikkeneminen	1	2	3	4	5
4. köyhyys	1	2	3	4	5
5. rikollisuus	1	2	3	4	5
6. epävakaa poliittinen tilanne	1	2	3	4	5
7. ulkomaisen pääoman kasvava vaikutusvalta	1	2	3	4	5
8. lahtialueiden poliittinen epävakaisuus	1	2	3	4	5
9. yhteisten arvojen ja normien mureneneminen	1	2	3	4	5

J. MELIIPIDEKYSEMYKSIÄ

78. Missä määrin katsoite yhteiskunnassamme vallitsevat tuloperot oikeutetuiksi?

1. täysin epäoikeutetut
  2. melko epäoikeutetut
  3. melko oikeutetut
  4. täysin oikeutetut
  5. en osaa sanoa
79. Missä määrin Teidän mielestänne menestyminen yhteisessä työelämässä johtuu yrittämisenalusta ja ahkeruudesta? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
1. ei lainkaan
  2. vähän
  3. jonkin verran
  4. kokonaan
  5. en osaa sanoa

80. Sanotaan, että tekevälle työtä löytyy. Päteeökö tämä tämän päivän Suomessa? Rengastakaa mielipidettäanne vastaava vaihtoehto.

1. erittäin huonosti
2. melko huonosti
3. jonkin verran
4. melko hyvin
5. erittäin hyvin

81. Olettaessamme, että työpaikallamme tapahtuisi huomattavia uudelleenjärjestelyjä. Tämän seurauksena useita työntekijöitä irtaantotaisin. Jotkut toteaisivat, että päätös on valittava, mutta väittämätön toiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi. Miten itse suhtautuisitte tähän? Rengastakaa valitsemaan (vain yksi) vaihtoehto.
1. hyväksyisin päätöksen
  2. toteaisin, että mitään ei ole tehtävissä
  3. allekirjoittaisin vastalauseadressin
  4. osallistuisin irtaantomisen vastaiseen mielenosoitukseen
  5. osallistuisin vastalauselekkoon, jos sen järjestäisi ammattiyhdistysliike
  6. osallistuisin vastalauselekkoon, jos siinä olisi mukana suurin osa työntekijöistä
  7. organisoisin itse vastatoimenpiteitä
82. Monet sanovat, että he kuuluvat johonkin yhteiskuntaluokkaan. Aloitteletteko itse kuuluvanne johonkin tiettyyn yhteiskuntaluokkaan?
1. kyllä
  2. en
83. Mihin yhteiskuntaluokkaan katsotte ensisijaisesti kuuluvanne?
- Rengastakaa valitsemaan vaihtoehto.
1. työväenluokkaan
  2. keskiluokkaan
  3. yläluokkaan
  4. en mihinkään luokkaan
  5. en osaa sanoa
84. Kuvitellessaan, että ensi sunnuntaina on eduskuntavaalit. Tiedättekö varmasti, mitä puoluetta silloin äänestäisitte?
1. kyllä
  2. en
85. Teettekö valintanne pääasiassa ehdokkaiden vai puolueiden ja puolueohjelmien perusteella?
1. ehdokkaiden
  2. puolueen
86. Mitä puoluetta äänestäisitte?
1. Suomen Keskusta
  2. Kansallinen Kokoomus
  3. Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue
  4. Ruotsalainen Kansan Puolue
  5. Vasemmistoliitto
  6. Vihreät
  7. Suomen Kristillinen liitto
  8. Suomen Maaseudun Puolue
  9. Liberallinen Kansan Puolue
  10. joku muu, mikä?
  11. en äänestäisi ollenkaan
  12. en osaa sanoa
  13. en halua sanoa
87. Miten suhtaudutte seuraaviin väittämiin? Rengastakaa kussakin kohdassa se vaihtoehto, joka lähinnä vastaa mielipidettänne.
	täysin eri mieltä	jokseenkin eri mieltä	en osaa sanoa	jokseenkin samaa mieltä	täysin samaa mieltä
1. Minun asemassani oleva ihminen ei voi vaikuttaa siihen, mitä hallitus tekee.	1	2	3	4	5
2. Naisia ei ole riittävästi yhteiskuntamme päätöksissä.	1	2	3	4	5
3. Meidän kaikkien pitäisi tinkiä omista eduistamme maamme kansainvälisen kilpailukyyn turvaamiseksi.	1	2	3	4	5
4. Ihmisten hyvinvoinnin jatkuminen voi perustua vain taloudelliseen kasvuun.	1	2	3	4	5
5. Nykyisin on täysin mahdollista järjestää yhteiskunta ilman voitontavoitteleu.	1	2	3	4	5
6. Valtion pitäisi säädellä nykyistä enemmän suuryritysten toimintaa.	1	2	3	4	5
7. Mikään puolue ei aja juuri minulle tärkeitä asioita.	1	2	3	4	5
8. Hallituksen tulisi hankkia työtä jokaiselle sitä haluavalle.	1	2	3	4	5
9. On oikein, että ne jollia on varaa saavat parempaa koulutusta lapsilleen.	1	2	3	4	5
10. Se mitä hallitus tekee heijastaa kansan tunteita.	1	2	3	4	5
11. On oikein, että naiset ja miehet työskentelevät yhteiskuntassamme eri ammateissa.	1	2	3	4	5
12. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden olemmainen parantaminen on mahdollonta.	1	2	3	4	5

88. Seuraavassa on joukko syitä, jolla joku ihminen seittävätki miksi maassamme on köyhiä. Kerotkaa miten suhtaudutte seuraaviin köyhyyteen liittyviin väittämiin.

	täysin eri mieltä	jokseenkin eri mieltä	en osaa sanoa	jokseenkin samaa mieltä	täysin samaa mieltä
1. kyryien ja lahjakkuuden puute	1	2	3	4	5
2. huono omi	1	2	3	4	5
3. huono elämäntavat ja juoppous	1	2	3	4	5
4. oman yrittämisen puute	1	2	3	4	5
5. epäluulot ja syrjintä tiettyjä ryhmiä kohtaan	1	2	3	4	5
6. yhtiöistien mahdollisuuksien puuttuminen	1	2	3	4	5
7. talousjärjestelmän epäomistuminen	1	2	3	4	5
8. joku muu syy	1	2	3	4	5

89. Maassamme on viime aikoina keskusteltu vilkkaasti siitä, mistä asioista pitäisi huolehtia valtion ja mistä yksityisten yritysten. Seuraavassa luetellaan joukko toimintoja. Kerotkaa kunkin kohdalla, pitäisikö siltä pääasiassa huolehtia valtion, yksityisen yritysten vai molempien?

	valtio	yksitysen yritykset	molemmat
1. postipalvelut	1	2	3
2. puhelin- ja telepalvelut	1	2	3
3. rautatiet	1	2	3
4. teollisuus	1	2	3
5. sähkö- ja energiahuolto	1	2	3
6. pankit	1	2	3
7. sairaalat	1	2	3
8. koululaitos	1	2	3
9. lasten päivähoito	1	2	3
10. tavaratiet	1	2	3
11. joukkoliikenne	1	2	3
12. linja-autoliikenne	1	2	3
13. poliisi, puolustusvoimat ja muut turvallisuustehävät kunnalliset infrastruktuuripalvelut	1	2	3
14. katu- ja kunnossapito, jätehuolto, jne.)	1	2	3

90. Kenen pitäisi pääasiallisesti olla vastuussa seuraavista palveluista? Rengastakaa kussakin kohdassa vain yksi vaihtoehto.

	perheen	yksitysen yritysten	kunnan	valtion
1. lasten päivähoito	1	2	3	4
2. vanhuksien huolto	1	2	3	4
3. asuntopoliittika	1	2	3	4
4. vapaa-ajan palvelut	1	2	3	4
5. terveydenhuolto	1	2	3	4
6. eläkkeet	1	2	3	4

91. Olistieteko valmis kustantamaan lapsenne yksityiseen päiväkotiin tai kouluiin, vaikka tämä olisi välin kalliistakin?
1. kyllä
  2. ei

92. Ohessa on lista asioista, jotka voivat olla tärkeitä pärjäämiselle yhteiskuntassamme. Voitteko kertoa miten tärkeitä kukin niistä on?

	ei lainkaan tärkeää	ei kovin tärkeää	en tiedä	melko tärkeää	erittäin tärkeää
1. olla lähtöisin varakkaasta perheestä	1	2	3	4	5
2. hyvä koulutus	1	2	3	4	5
3. kunnianhimo	1	2	3	4	5
4. ahkeruus ja yritteliäisyys	1	2	3	4	5
5. oikeuden (vaikuttusvaltaisten) ihmisten turtuminen	1	2	3	4	5
6. poliittiset yhteydet	1	2	3	4	5
7. halu ottaa riskejä	1	2	3	4	5

K. LAPSUUS

93. Muistelekaa omaa lapsuuttanne. Kuka huolehti pääasiassa eläituksestänne, kun olitte alle 15-vuotiaat. Rengastakaa oikea vaihtoehto.

1. isä
2. äiti
3. äiti ja isä yhtiä paljon
4. muu sukulainen
5. joku muu

94. Mikä oli isänne tai muun huoltajanne kuin äidin pääasiallinen tai pikaikäisin ammatti Teidän lapsuusikänne? Toivoimme mahdollisimman tarkkaa vastausta (esim. veturinkuljettaja, kansakoulunopettaja, myyjä).

95. Toimiko huoltajanne johtotehtävissä?
1. ei johtotehtävissä
2. johtotehtävissä
3. ylemmissä johtotehtävissä

96. Mikä oli äitänne ammatti? Toivoimme jälleen mahdollisimman tarkkaa vastausta (esim. sairaala-apulainen, myyjät, kirjantäjä, kotirouva, emäntä).

L. YRITTÄJILLE JA VIILJELIÖILLE

97. Mikä on yrityksenne toimiala? Rengastakaa oikea vaihtoehto.

1. ma-, metsä- ja kalatalous, metsästy
2. kaivos- ja muu kaivannaistointi
3. teollisuus
4. sähkö-, kaasu- ja vesihuolto
5. rakennustoiminta
6. tukku- ja vähittäiskauppa, ravitsemus- ja majoitustoiminta
7. kuljetus, varastointi ja tietoliikenne
8. rahoitus-, vakuutus-, kiinteistö- ja liike-elämää palveleva toiminta
9. henkilökohtaiset palvelut

98. Oletteko päätoiminen vai sivutoiminen yrittäjä/ammattinharjoittaja/viiljelijä? Rengastakaa oikea vaihtoehto.

1. päätoiminen
  2. sivutoiminen
99. Mikä on tilanne kokonaisala ja peltoala? Rengastakaa oikea vaihtoehto sekä a- että b-kohdassa.

a. kokonaisala (ha)	b. peltoala (ha)
1. alle 10	1. alle 5
2. 10-20	2. 5-10
3. 21-30	3. 11-20
4. 31-50	4. 21-50
5. 51-100	5. yli 50
6. yli 100	

100. Kuinka monta työntekijää Teidän lisäksi yrityksessänne/tilallanne työskentelee? Rengastakaa oikea vaihtoehto sekä a- että b-kohdassa.

a. vakituisesti	b. tilapäisesti
1. ei yhtään	1. ei yhtään
2. 1-2 työntekijää	2. 1-2 työntekijää
3. 3-5	3. 3-5
4. 6-10	4. 6-10
5. 11-20	5. 11-20
6. 21-50	6. 21-50
7. yli 50	7. yli 50

101. Osallistuvatko muut perheenjäsenet tilanneyrityksenne hoitoon? Rengastakaa oikea vaihtoehto.

1. kyllä
2. ei

102. Miten tilanne/yrityksenne kannattavuus on kehittynyt 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun aikana ja kuinka arvioitte sen kehittyvän seuraavan viiden vuoden aikana? Rengastakaa avoimitilanne parhaiten vastaava vaihtoehto sekä A- että B-sarakkeesta.

A. 1988-1993	B. 1994-1999
1. heikentyneet huomattavasti	1. heikkenee huomattavasti
2. heikentyneet jonkin verran	2. pysyy ennallaan
3. pysyy ennallaan	3. parantuu jonkin verran
4. parantunut jonkin verran	4. parantuu huomattavasti
5. parantunut huomattavasti	5. parantuu huomattavasti

103. Missä määrin seuraavat tekijät ovat vaikuttaneet tilanne/yrityksenne kannattavuuteen? Rengastakaa kussakin kohdassa tilannetta parhaiten kuvaava vaihtoehto.

	ei lainkaan	jonkin vähän	melko paljon	erittäin paljon
1. kilpailun kiristyminen	1	2	3	4
2. kustannusten nousu	1	2	3	4
3. verotuksen kiristyminen	1	2	3	4
4. teknologian puutteellisuus	1	2	3	4
5. koulutuksen puute	1	2	3	4
6. valtion tai kunnan lainsäädännölliset tai hallinnolliset rajoitustoimenpiteet	1	2	3	4
7. ikä, terveys tms.	1	2	3	4
8. työvoiman puute	1	2	3	4
9. velkaantuneisuus	1	2	3	4
10. muu, mikä _____	1	2	3	4

104. Mitkä ovat tulevaisuuden suunnitelmanne yrityksen/maatilian osalta, mihin aiotte seuraavaksi ryhtyä?

	ei varmasti	ei todennäköisesti	todennäköisesti	varmasti
1. Palkata uusia työntekijöitä	1	2	3	4
2. Uudenaikastaa tuotantovälineitä ja teknologiaa	1	2	3	4
3. Hankkia uusia toimilijoita	1	2	3	4
4. Hankkia lisää viljelymaata	1	2	3	4
5. Laajentaa asiakaskuntaa	1	2	3	4
6. Vaihdaa toimialaa	1	2	3	4
7. Hankkia uusia laajnoja	1	2	3	4
8. Vaihdaa yritysmuotoa	1	2	3	4
9. Hankkia tai laajentaa kansainvälisiä yhteistyöitä	1	2	3	4
10. Laajentaa tai parantaa yhteistyötä kotimaisten yritysten kanssa	1	2	3	4
11. Laajentaa yhteensulautumisen kautta	1	2	3	4
12. Irtsanoa osa työntekijöistä	1	2	3	4
13. Lopettaa yrityksen	1	2	3	4

Seuraavat rivit ovat varattu huomautuksianne varten.

Kilfosi